

Een stille seksuele strafrechtsrevolutie

GERT VERMEULEN^a

Verrassende realiteitszin inzake seksueel strafrecht in het nieuwe Strafwetboek



Panopticon, 39 (6), 479-488
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2018

- ^a Gewoon hoogleraar strafrecht en directeur, Institute for international Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent (Corresp.: Gert.Vermeulen@UGent.be).

1. INLEIDING

Dat er een ontwerp van nieuw Strafwetboek is, kan niemand zijn ontgaan. Na anderhalve eeuw incidentele aanpassingen en oplapwerk is een totale *make-over* van het post-Napoleontische Belgische Wetboek van 1867 ook meer dan nodig. Politiek werd vooral ingezet op de hervorming van Boek 1, met o.m. een verduidelijking van de constitutieve bestanddelen van misdrijven en verheldering van andere basisbeginselen en -mechanismen van het algemeen strafrecht. Koninginnestuk daarvan is een nieuwe indeling van de misdrijven (alleen nog misdaden en wanbedrijven), geënt op acht strafmaatniveaus (twee voor criminele straffen en zes voor correctionele straffen, waarbij de nood aan het in se ontwrichtende mechanisme van de correctionalisering verdwijnt). Een herijking van de globale proportionaliteit van de straffen vergt uiteraard ook een aanpassing van boek 2 aan de nieuwe indeling van straffen in niveaus. Nadat reeds op 20 januari 2017 het voorontwerp van Boek 1 door de Ministerraad was goedgekeurd, keurde deze voor het zomerreces 2018, op 20 juli, ook het voorontwerp van Boek 2 goed. Bedoeling is het geheel nog dit jaar naar het Parlement te brengen. In het vooruitzicht van federale (en regionale en Europese) verkiezingen op 26 mei 2019 is het koffiedik kijken of het laatste groot project van justitieminister GEENS de eindmeet haalt.

Dat de hervorming van Boek 2 meer is dan een loutere exercitie in herijking van de bestaande misdrijven qua strafniveaus, kreeg vooralsnog minder aandacht. In het ontwerp van nieuw Strafwetboek worden nochtans een aantal inbreuken opgeheven, omdat ze als verouderd gelden, niet langer strafwaardig worden bevonden of via niet-strafrechtelijke weg kunnen worden afgehandeld. Tegelijk worden ook nieuwe strafbaarstellingen ingevoerd. In een persbericht van 20 juli 2018 (GEENS, 2018), dag waarop de ministerraad het voorontwerp van Boek 2 goedkeurde, haalt de minister van justitie als voorbeeld het vervaardigen of verspreiden van boodschappen van extreem pornografische of gewelddadige aard aan. Ook wordt voor bepaalde inbreuken de strafmaat ook gevoelig verzwaard. Dit is

volgens het zelfde persbericht bijvoorbeeld het geval voor ernstige seksuele misdrijven zoals de aantasting van de seksuele integriteit en verkrachting. Voor verkrachting gaat het bijvoorbeeld van 1 maand tot 5 jaar gevangenisstraf (na correctionalisering) naar 5 tot 10 jaar gevangenisstraf (niveau vier). Ten slotte worden bepaalde misdrijfomschrijvingen in het nieuwe Strafwetboek meer coherent gemaakt. Voorbeeld in het persbericht: de leeftijd van de seksuele meerderjarigheid wordt algemeen op 16 jaar gebracht, met een veralgemeende mogelijkheid voor jongeren vanaf 14 jaar om ook rechtsgeldig toestemming te geven wanneer het leeftijdsverschil met de partner maximaal 5 jaar bedraagt en er geen sprake is van een gezags- of vertrouwenspositie ten aanzien van de jongere. Tot slot zijn er 'tal van aanpassingen gebeurd om de bepalingen beter te laten aansluiten bij een maatschappelijke realiteit'. Het aangehaalde persberichtvoorbeeld verduidelijkt: misdrijven inzake openbare zedenschennis werden aangepast aan de tijdsgeest van vandaag.

Aanleiding genoeg voor een eerste analyse en evaluatie van de bepalingen inzake seksueel strafrecht in het nieuwe Boek 2 van het Strafwetboek.

2. SEKSUEEL STRAFRECHT: SCHENDING VAN PERSOONSRECHTEN, NIET MEER VAN DE MORELE ORDE

Op structuurniveau valt op dat de titel 'Misdaden en wanbedrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid' verdwijnt (vandaag: Titel VII). Met hoofdstukken daarin als 'Voyeurisme, aanranding van de eerbaarheid en verkrachting' (vandaag: Hoofdstuk V, waarin op het einde ook de bepalingen inzake online *grooming* werden gewrongen), 'Bederf van de jeugd en prostitutie' (vandaag: Hoofdstuk VI) en 'Openbare schennis van de goede zeden' (vandaag: Hoofdstuk VII) is dat op zich ook semantisch belangwekkend. De corresponderende bepalingen worden herzien (soms vrij drastisch) en geïntegreerd in één enkele nieuwe Titel 2 'Misdrijven tegen de persoon'. Daarin komen/blijven ook de strafbepalingen inzake mensenhandel (vandaag vervat in Hoofdstuk III^{ter} van titel VIII 'Misdaden en wanbedrijven tegen personen'.

De integrale opbouw van de nieuwe Titel 2 'Misdrijven tegen de persoon' gaat het bestek van deze verkenning te buiten, maar lijkt alvast alle bepalingen inzake seksueel strafrecht te zullen omvatten, gespreid over Hoofdstuk 3 'Misdrijven tegen de seksuele integriteit, het seksuele zelfbeschikkingsrecht en de goede zeden' en Hoofdstuk 7 'Schendingen van de persoonlijke waardigheid en misbruik van de kwetsbare positie van het slachtoffer'. In Hoofdstuk 3 krijgen we drie Afdelingen: '1. Aantasting van de seksuele integriteit, voyeurisme en verkrachting', '2. Seksuele uitbuiting van minderjarigen' en '3. Openbare zedenschennis'. In Hoofdstuk 7 krijgen we een Afdeling 1 'Mensenhandel en mensensmokkel'.

Hieronder volgt een eerste, systematische blik op deze nieuwe afdelingen en de misdrijven die erin zijn vervat, en vooral ook op die die welke er niet (langer) in zijn vervat.

3. MISDRIJVEN TEGEN DE SEKSUELE INTEGRITEIT, SEKSUELE ZELFBESCHIKKING EN GOEDE ZEDEN

3.1. Openbare zedenschennis

Goede zeden en eerbaarheid: gedaan met vage moraliteit

Het 'open' en uit zijn aard evolutieve concept van de 'goede zeden' verdwijnt uit de tekst van de Strafwet (jammer genoeg niet uit de benaming van het nieuwe Hoofdstuk 3). Idem dito voor de daarbij aansluitende notie 'handelingen die de eerbaarheid kwetsen'. Positief aan de concepten was dat ze de tijdsgeest konden volgen. Negatief dat ze dat in de rechtspraktijk niet altijd deden, en dat het vanuit legaliteitsoogpunt moeilijk verdedigbaar bleef in het strafrecht (aldus principieel gekenmerkt door een enge interpretatie) met vage en door de rechter al te discretionair invulbare noties te werken. In de plaats daarvan wordt het concept 'openbare zedenschennis' beperkt tot datgene waarvan men denkt dat de geëvolueerde norm van vandaag het niet verdraagt, zijnde extreme pornografie (of geweldsdaden) en bewust aan anderen opgedrongen exhibitionisme. Daarmee wordt geprobeerd enkel nog aan te haken bij wat als schadelijk of ongewenst wordt ervaren. Los van de vraag of dat zo is, is daarmee meer dan een steen verlegd. Niet alleen doen beide (meer) 'gesloten' strafbaarstellingen beter recht aan het legaliteitsbeginsel en de daaruit voortvloeiende enge interpretatievereiste. De voorgestelde wijziging gaat ook uit van de subsidiariteit van het strafrecht en juridisch moralisme maakt goeddeels plaats voor (plausibele of ervaren) schade.

Normalisatie niet-extreme volwassenenpornografie

I.v.m. pornografie verdwijnen alle klassieke strafbaarstellingen inzake 'liederen, vlugschrijven, geschriften, afbeeldingen of prenten, zinnebeelden of voorwerpen die strijdig zijn met de goede zeden' (vandaag vervat in art. 383 Sw.) evenals inzake 'oneerbare prenten, afbeeldingen of voorwerpen die de verbeelding van minderjarigen kunnen prikkelen' (vandaag vervat in art. 387 Sw.). Kinderpornografie blijft wel strafbaar, al zijn de bepalingen ter zake nu netjes ondergebracht in Afdeling 2 'Seksuele uitbuiting van minderjarigen' van Titel 2, Hoofdstuk 3 (infra).

Het eerder aangehaalde persbericht van 20 juli 2018, waarin het vervaardigen of verspreiden (ook trouwens het tentoonstellen, aanbieden, verkopen, verhuren, uitzenden, leveren, ter beschikking stellen, overhandigen of invoeren, met welk middel ook) van boodschappen van extreem pornografische of gewelddadige aard als een nieuwe strafbaarstelling werd voorgesteld, is dus misleidend. Eigenlijk wordt de vandaag bestaande strafbaarstelling inzake pornografie beperkt, en wel tot zogenaamd 'extreme' pornografie (voorgesteld art. T2H3-39 nieuw Sw.). Wat dat betekent, wordt jammer genoeg in het midden gelaten. We krijgen dus toch opnieuw een 'open' norm, zij het reductionistisch. Beter was m.i. geweest volwassenenpornografie helemaal uit het strafrecht te halen, maar kennelijk kent normalisatie toch een – nieuwe – morele grens. Hopelijk volgt de rechtspraktijk niet het Britse voorbeeld van de *Criminal Justice and Immigration Act*. Daarin werd in 2008 zelfs het bezit strafbaar gesteld van 'extreme' pornografie, waarvan o.m. sprake is wanneer handelingen worden afgebeeld waarvan het plausibel is dat ze leiden tot ernstige schade aan de anus, borsten of genitaliën. Bij stevige SM-beelden is daar al gauw sprake van, en ook *fisting* lijkt niet per definitie schadelijk. In 2015 werd de strafbaarstelling van extreme pornografie er bovendien nog verder uitgebreid, tot het afbeelden van niet-consensuele penetratie en verkrachting (zonder dat daar ook in werkelijkheid sprake moet van zijn). Beeld en werkelijkheid verschillen, en fantasie behoort tot de vrijheid van mening. Vooral het regeringsplan

om via de *Digital Economy Act 2017* ‘extreme’ internetporno nog verder te verbieden, heeft er niet te verbazen een hele volksbeweging op de been gebracht, niet in het minst vanuit vrouwelijke hoek. Het plan was met name om ook beelden van *spanking*, zweepen, plasseks, wurgseks, *squirting* of zelfs *face-sitting* als extreem te catalogeren. Het risico van een open en rekbaar concept als ‘extreme’ pornografie is daarmee helder.

De uitbreiding ten slotte naar boodschappen van extreem gewelddadige aard is op zich niet onlogisch. Horrorvideo’s vervaardigen, verhuren, verspreiden is vandaag niet verboden, pornovideo’s wel. Dat heeft alles te maken met het feit dat de strafbaarstellingen inzake pornografie vandaag zijn ingebed in het hoofdstuk ‘Openbare schennis van de goede zeden’, dat een exclusief seksuele connotatie heeft. Dat blijft natuurlijk zo – sterker nog dan vandaag – voor het nieuwe Hoofdstuk 3 ‘Misdrijven tegen de seksuele integriteit, het seksuele zelfbeschikkingsrecht en de goede zeden’. Strafbbaarstellingen inzake (extreem) geweld horen gewoonweg niet thuis in het seksueel strafrecht, niet vandaag, niet in het nieuwe Strafwetboek.

Exhibitionisme

Het herformulering van art. 385 Sw. (“Hij die in het openbaar de zeden schendt door handelingen die de eerbaarheid kwetsen”) lijkt redelijk geslaagd. Volgens art. T2H3-41 is exhibitionisme “het met het oogmerk de eigen seksuele driften te voldoen opdringen aan andermans zicht van de eigen onblote geslachtsdelen of van een seksuele daad in een openbare plaats”. De nieuw vereiste gerichtheid op het voldoen van de eigen driften is welkom, want beperkend. Het geeft het misdrijf ook een duidelijker seksuele connotatie. Bovendien is de louter feitelijk-juridische openbaarheid niet langer voldoende. Die heeft bepaald perverse effecten: een paartje dat seks heeft in zijn wagen, op een verlaten snelwegparking, onttrokken aan het zicht, maakt zich vandaag schuldig aan openbare zedenschennis. In de nieuwe formulering moet er sprake zijn van “het opdringen aan andermans zicht”. Ook dat is dus een meer dan welgekomen beperking, en een aligneren aan de tijdsgeest. Wat het precieze verschil is tussen seksuele ‘daad’ in het nieuw voorgestelde artikel en het begrip seksuele ‘handeling’ – dat in het nieuwe Strafwetboek zowel ‘aantasting van de seksuele integriteit, voyeurisme als verkrachting’ omspant, is niet meteen helder. Voer voor wat mineure semantische discussies wellicht. Evenmin duidelijk is waarom het dan overigens niet moet gaan om een ‘expliciete’ seksuele daad, zoals in de strafbaarstelling inzake voyeurisme (‘terwijl hij ontbloot is of een expliciete seksuele daad stelt’). De coherentie kan hier en daar dus nog wat beter.

3.2. Aantasting van de seksuele integriteit, voyeurisme en verkrachting

Seksuele handelingen

Voor voyeurisme is er gewoon continuïteit. Het misdrijf geldt nu wel als ‘seksuele handeling’, net zoals het nieuwe ‘aantasting van de seksuele integriteit’ (dat de aanranding van de eerbaarheid vervangt) en verkrachting.

De notie ‘seksuele handelingen’ wordt niet autonoom gedefinieerd. De drie misdrijven vallen gewoon als zodanig te beschouwen. Wellicht levert dat geen problemen op qua duidelijkheid. Zelfs Bill CLINTON had niet kunnen ontkennen dat er tussen hem en Monica LEWINSKI ‘seksuele handelingen’ zijn geweest.

Eindelijk een toestemmingsconcept: goede poging, niet goed genoeg in tijden van #metoo

De toestemming (of afwezigheid daarvan) staat centraal in de drie misdrijfomschrijvingen. Dat was tot dusver enkel het geval voor voyeurisme (“zonder de toestemming van die persoon of buiten zijn medeweten”) en verkrachting (“die daar niet in toestemt”). Die laatste notie wordt nu ook ingevoegd in het nieuwe ‘aantasting van de seksuele integriteit’, daar waar aanranding van de eerbaarheid tot dusver (tenzij het minderjarigen beneden de 16 jaar of personen in een gezags- of afhankelijkheidspositie betreft) “geweld, dwang, bedreiging, verrassing of list, of [...] een onvolwaardigheid of een lichamelijk of geestelijk gebrek van het slachtoffer” vereiste. Die invoeging is een bijzonder goede zaak. Beter nog is dat het tot dusver niet-gekwalificeerde toestemmingsconcept eindelijk van enige kwalitatieve vereisten wordt voorzien. Volgens art. art. T2H3-1 nieuw Sw. veronderstelt toestemming “dat deze uit vrije wil is gegeven. Dit wordt beoordeeld in het licht van de omstandigheden van de zaak. Het gebrek aan verweer van het slachtoffer impliceert niet noodzakelijk toestemming. De toestemming kan worden ingetrokken op elk ogenblik voor of tijdens de seksuele handeling.” Dat het gebrek aan verweer ‘niet noodzakelijk’ toestemming impliceert, is een stap in de goede richting, maar te beperkt. Beter was geweest resoluut te bepalen dat gebrek aan verweer op zich ‘geen’ of ‘nooit’ toestemming impliceert. Dat betekent niet dat het geen feitelijk element kan blijven bij het beoordelen van de al dan niet toestemming, maar zou komaf maken met zeer pijnlijke en secundair revictimiserende rechterlijke redeneringen waarbij uit het gebrek aan verweer soms wel degelijk toestemming wordt afgeleid. Niet alleen is verweer vaak psychologisch onmogelijk, het is met het oog op het vermijden van verwondingen ook een bepaald slecht idee. Ook de kwaliteitsvereisten ‘vrij’ en ‘intrekbaar’ vormen een stap in de goede richting, maar alweer te beperkt. In veel andere rechtstakken (gezondheids- of privacyrecht) en ook in het Strafwetboek zelf (bijvoorbeeld in de bepalingen inzake mensenhandel) wordt met een veel rijkere en meer waarborgende toestemmingsnotie gewerkt. Dat had hier ook gemoeten, zeker na #metoo. Toestemming tot seksuele handelingen zou niet alleen vrij en intrekbaar moeten zijn, maar ook: geïnformeerd, voorafgaand, ondubbelzinnig en specifiek.

Seksuele meerderjarigheid: trapsgewijze zelfbeschikking, en eindelijk de lat gelijk

Het aangehaalde persbericht vat het voorstel in art. T2H3 nieuw Sw. al redelijk correct samen: “de leeftijd van de seksuele meerderjarigheid wordt algemeen op 16 jaar gebracht, met een veralgemeende mogelijkheid voor jongeren vanaf 14 jaar om ook rechtsgeldig toestemming te geven wanneer het leeftijdsverschil met de partner maximaal 5 jaar bedraagt en er geen sprake is van een gezags- of vertrouwenspositie ten aanzien van de jongere.” Eigenlijk is het voorstel toch wat anders geformuleerd: de seksuele meerderjarigheid wordt in wezen veralgemeend verlaagd naar 14 jaar, met een uitzondering voor jongeren tussen de 14 en de 16 jaar indien het leeftijdsverschil met de partner meer dan 5 jaar bedraagt of er sprake is van een gezags- of vertrouwenspositie. Feitelijk komt dat op het zelfde neer, maar de boodschap is toch anders: seksuele zelfbeschikking komt er principieel vanaf 14.

In elk geval wordt daarmee de absurde situatie “*Qui peut le plus ne peut pas le moins*” eindelijk opgelost. De toestemming van een 15-jarige in penetratie impliceerde immers dat er geen sprake was van verkrachting, maar kon niet verhinderen dat niettemin diens eerbaarheid was aangerand. De ‘nieuwe’ verkrachtingswet van 1989 had de wettelijk vermoede niet-toestemmingsleeftijd voor penetratie immers naar 14 jaar teruggebracht zonder in de zelfde mate de toestemmingsleeftijd m.b.t. aanranding van de eerbaarheid te verlagen. De technisch-juridisch correcte uitleg die het Grondwettelijk Hof in 2009 aan die toen al 20 jaar durende anomalie gaf, door helder te maken dat er maar één seksuele meerderjarig-

heidsdrempel was, nl. 16 jaar, en dat derhalve iedere seksuele of de ‘eerbaarheid’ rakende handeling beneden die leeftijd gelijkelijk strafbaar was, penetratie of niet, heeft nooit écht overtuigd. Het siert de minister van justitie dat hij het onderbouwde voorstel dat partijgenote Miet Smet al in 1996 had gedaan (ze was toen minister van tewerkstelling, arbeid en gelijke kansen), nu van onder het stof haalt. Het hare maakte geen kans toen luttele weken later de affaire Dutroux losbarstte. Intussen is er bijna een kwart eeuw verstrekken. Tijd voor nuchterheid en aligneren aan de maatschappelijke realiteit, en voor een coherente visie op leeftijd en seksuele handelingen – penetratie of niet.

Sommigen zullen zich wat ergeren aan het eveneens nuchtere taalgebruik. Het heet in art. T2H3-1 nieuw Sw. nu immers dat *“minderjarigen die de volle leeftijd van veertien jaar niet hebben bereikt, [...] geacht [worden] nooit uit vrije wil te kunnen toestemmen”*. In de zelfde zin gewaagt art. T2H3-8 nieuw Sw. van *“niet-consensuele seksuele handelingen gepleegd op minderjarige die geen volle veertien jaar oud is [...]”*. De nieuwe tekst ontkent dus niet dat minderjarigen onder de 14 jaar in penetratieseks kunnen toestemmen, wel de rechtsgeldigheid daarvan, wegens vermoed ‘niet uit vrije wil’. Op zich is dat mooi: ontvoogdend én beschermend. Het huidige artikel 375 Sw. is op dat punt politiek correcter (eigen cursivering): *“Als verkrachting met behulp van geweld wordt beschouwd elke daad van seksuele penetratie, van welke aard en met welk middel ook, die gepleegd wordt op de persoon van een kind dat de volle leeftijd van veertien jaar niet heeft bereikt”*. Wellicht wordt daar nog een boompje over opgezet.

Aanranding van de eerbaarheid: aantasting van de seksuele integriteit in diverse configuraties

De aangehaalde afbouw van juridisch moralisme vertaalt zich ook hier. Het morele concept ‘eerbaarheid’ verdwijnt, en de focus wordt verlegd naar schade, *in casu* aan de seksuele integriteit. Van een *“aantasting”* daarvan is volgens art. T2H3-2 nieuw Sw. sprake bij het *“wetens en willens stellen van een seksuele handeling op of met behulp van een persoon [hier had veiligheidshalve beter ook gestaan: “die daar niet in toestemt”] dan wel het laten stellen van een seksuele handeling door een persoon die daar niet in toestemt.”*

De interpretatiemoeilijkheden die de ‘aanranding van de eerbaarheid’ kenmerkten, worden met deze vervangende strafbaarstelling in elk geval sterk beperkt. Vooral het expliciteren dat er van een aantasting van de seksuele integriteit sprake kan zijn in diverse configuraties – niet alleen wanneer seksuele handelingen worden gesteld ‘op’ een ander persoon, maar ook wanneer dat gebeurt ‘met behulp van’ een ander persoon, of wanneer men zulke handeling laat stellen ‘door’ een ander persoon (eventueel zelfs op zichzelf, lijkt me) – is winst.

Verkrachting in twee richtingen

De basisdefinitie van de verkrachtingswet van 1989 wordt aangehouden in art. T2H3-4 nieuw Sw., maar qua configuratie verbreed tot verkrachting in twee richtingen: penetreren en zich doen penetreren. Daar was – zeker in tijden van #hetoo – absolute nood aan. Het misdrijf kan nu ook worden gepleegd ‘op’ of ‘met behulp van’ een persoon die daar niet in toestemt.

3.3. Seksuele uitbuiting van minderjarigen

Grooming: ook offline en door minderjarigen

Art. 377^{quater} Sw. bestraft vandaag al de meerderjarige die door middel van ICT aan een minderjarige beneden de volle leeftijd van zestien jaar een voorstel doet tot ontmoeting met het oogmerk een misdrijf te plegen bepaald in de hoofdstukken 'Voyeurisme, aanranding van de eerbaarheid en verkrachting', 'Bederf van de jeugd en prostitutie' of 'Openbare schennis van de goede zeden', voor zover dit voorstel is gevolgd door materiële handelingen die tot een dergelijke ontmoeting leiden.

De onlogische beperking tot alleen online *grooming* wordt nu rechtgezet. Art. T2H3-15 nieuw Sw. substitueert logischerwijze de gerichtheid op misdrijven uit de huidige hoofdstukken door een gerichtheid op wat daarvan wordt overgehouden in het nieuwe hoofdstuk 'Misdrijven tegen de seksuele integriteit, het seksuele zelfbeschikkingsrecht en de goede zeden'. Opmerkelijk is alleen dat *grooming* nu ook kan worden gepleegd door minderjarigen. Wellicht dat daar een empirische noodzaak toe was. De meeste negatieve seksuele ervaringen van jongeren of kinderen zijn immers met hun *peers*.

Exit 'bederf van de jeugd' en 'aanslag tegen de zeden'

De paternalistische notie 'bederf' van de jeugd verdwijnt. Nu tegelijk wordt ingezet op maximale seksuele zelfbeschikking van minderjarigen is dat een logische zaak. Ook de verwijzing naar de (goede) zeden, of een aanslag daarop, sneuvelt. Ook dat is coherent met de eerder aangehaalde schraping van de open norm van de 'goede zeden'.

Voor het overige blijven de strafbaarstellingen inzake 'ontucht' en prostitutie van minderjarigen behouden. Waarom ook die 'ontucht' niet kon sneuvelen, valt niet meteen te begrijpen. Het sociaal verweer en paternalisme van Lejeune en Carton de Wiart blijven toch nog wat voortleven. Een ongelukkige rimpel in de nieuw uitgezette koers.

Concreet worden de bepalingen van de artt. 379 en 380, §4 en §5 Sw. gerecycleerd in de nieuwe artikelen T2H3-16 t.e.m. -27 nieuw Sw., telkens verzwaard bestraft indien de minderjarige nog geen 14 jaar is (vandaag geldt daarvoor een strafverzwaring indien het gaat om een minderjarige beneden de 16 jaar). Het gaat om volgende handelingen: het opwekken, begunstigen en vergemakkelijken van de ontucht of prostitutie van een minderjarige (vandaag vervat in art. 379 Sw.), het werven van een minderjarige voor ontucht of prostitutie, het houden van huis van ontucht of prostitutie waar minderjarigen ontucht of prostitutie plegen, het ter beschikking stellen van een ruimte aan een minderjarige met het oog op ontucht of prostitutie met het oogmerk een abnormaal profijt te realiseren, het op welke (andere) manier ook exploiteren van de ontucht of prostitutie van een minderjarige en het verkrijgen van de ontucht of prostitutie van een minderjarige (vandaag alle vervat in art. 380, §4 en §5 Sw.). Verder wordt ook  bod tot het bijwonen (live of via ICT) van de ontucht of exploitatie van een minderjarige uit art. 380 §6 Sw. gewoon overgenomen (art. T2H3-28 nieuw Sw.).

Eveneens het in het openbaar aanzetten tot het plegen van ontucht (niet: prostitutie) van minderjarigen (vandaag vervat in art. 380bis Sw.) blijft strafbaar (art. T2H3-31 nieuw Sw.), maar wordt – nogal amalgamisch – uitgebreid met het vandaag in art. 380ter, §3, 2^{de} lid Sw. vervatte verbod tot het aanzetten tot seksuele exploitatie van minderjarigen via reclame of het gebruik maken van zulke reclame n.a.v. een aanbod van diensten. Meer coherent was geweest om die reclamebepaling samen te houden met de andere (in art. T2H3-29 en -30 nieuw Sw.) gecontinueerde reclamebepalingen uit art. 380ter Sw. Beter had men ook van de gelegenheid gebruik gemaakt om het begrip 'seksuele exploitatie' te verduidelijken, of – beter wellicht nog – gewoon aan te haken bij de nieuwe notie 'seksuele uitbuiting'.

Wat reclame betreft, is het goede nieuws overigens dat eindelijk, na bijna 25 jaar, het in art. 380ter, §2 Sw. vervatte verbod op het maken van reclame voor diensten van seksuele aard die worden verleend bij wege van een of ander telecommunicatie-middel wordt geschrapt. Dat artikel was destijds ingevoerd om reclame voor zogenaamde 077-lijnen (vandaag ook webchat of videobellen) te verbieden, zonder overigens die telefoon- of web(cam) seks zelf te verbieden. De valse rationale was het beschermen van kinderen tegen zulke reclame (maar dus niet tegen zulke seks). Eigenlijk was er gewoon een probleem met dure rekeningen die ouders voor hun naar sekslijnen bellende kinderen moesten betalen (Vermeulen, 1995). Soms heeft de ratio zijn tijd nodig.

Decriminalisering economische exploitatie volwassenenprostitutie: exit abolitionisme

Het doet vreemd aan. Al bijna 15 jaar beargumenteer ik wetenschappelijk waarom het *bona fide*-segment van de prostitutiemarkt dient onderscheiden én afgescheiden van het *mala fide*-marktsegment, en dat een decriminalisering van de economische exploitatie van volwassenprostitutie noodzakelijk is. Laatst nog in Panopticon 2018.4 (VERMEULEN & NEELEN, 2018): “Vanuit de realiteit dat sekswerk vandaag dominant een agency-gedreven keuze is, dringt zich een formele decriminalisering op van de louter economische exploitatie van prostitutie, de verhuur van seksruimtes en het leveren van diensten aan sekswerkers, voor zover er daarbij geen sprake is van dwang, misleiding, uitbuiting of daadwerkelijke mensenhandel.” Dat is precies wat nu in alle stilte gebeurt. Een stille revolutie zonder voorgaande.

Het hele artikel 380, §1 en §2 Sw. wordt geschrapt. Ook zo het in het openbaar aanzetten tot ontucht van een meerderjarige (zoals omvat door het huidige art. 380bis Sw.), evenals het volkomen contraproductieve reclameverbod van art. 380ter §3 Sw. en het al aangehaalde verbod op reclame voor telefoon- of web(cam)seks uit art. 380ter, §2 Sw.

Het abolitionisme van het Verdrag van New York ter bestrijding van de mensenhandel en van de exploitatie van andermans prostitutie van 21 maart 1950 is op de schop – eindelijk. Enkel niet vergeten te gepasten tijde nog een ‘laat voorbehoud’ bij het Verdrag te formuleren (VERMEULEN & NEELEN, 2018).

Kinderporno

Ook hier nuchter juridisch taalgebruik. De term blijft ‘kinderpornografisch’ materiaal, hoe hard ook ngo’s (zoals Child Focus) en politie (zelfs Europol) een nieuwe terminologie als CSAM (*Child Sexual Abuse Material*) promoten. Hun argument dat in het hanteren van de notie ‘kinderporno’ de aannames besloten ligt dat beelden van seksuele handelingen met kinderen gewoon ‘pornografisch’ kunnen zijn, terwijl het onbetwistbaar om misbruikbeelden gaat, is semantisch wellicht niet zonder grond, maar juridisch weinig relevant. De feiten zijn strafbaar, de handelingen helder, en geënt op internationale definities, uit het Cybercrimeverdrag en het Verdrag van Lanzarote, en de EU-Richtlijn. Zo lang die onverkort voor ‘kinderporno’ blijven kiezen, blijft dat best ook in ons Strafwetboek zo.

Kinderpornografie blijft verder strafbaar zoals we dat vandaag kennen, inclusief materiaal waarin volwassenen als kind worden voorgesteld en virtuele kinderporno. Het twijfelachtige nut van die uitgebreide definitie is gekend, zeker wanneer het jongeren die rechtsgeldig in seksuele handelingen kunnen toestemming belet om daar voor zichzelf ook beelden van te maken, of wanneer het enkel privébezit betreft zonder enige vertoning aan derden of verspreiding. Dat we daarmee zelfs therapeutische kansen missen om mensen met pedofiele geaardheid of sommige pedoseksuele misdrijfplegers te helpen hun gevoelens of neigingen ‘veilig’ te kanaliseren en *cross-over* naar *hands-on*-delicten te vermijden, is hierbij nog eens herhaald.

Enig markant verschilpunt is dat het verwerven en bezitten respectievelijk het zich toegang verschaffen ertoe door middel van ICT nu in twee aparte artikelen wordt behandeld (artt. T2H3-35 en -36 nieuw Sw.), zonder duidelijke reden of meerwaarde. Wel wordt gepreciseerd dat het verwerven of bezitten, ook voor een derde, strafbaar is. Die precisering lijkt in essentie overbodig, en had makkelijk in één enkel artikel gekund, zoals in het huidige artikel 383bis, §2, Sw. *A contrario* redenerend is het wellicht zelfs een stap ‘achteruit’. De nieuwe invoeging blijft beperkt tot ‘verwerven of bezitten’, waardoor het zich ‘voor een derde’ toegang verschaffen door middel van ICT niet (langer) strafbaar zou zijn. Misschien was dat wel niet de bedoeling.

4. MENSENHANDEL ÉN MENSENSMOKKEL

Voor ‘mensenhandel’ is er volkomen continuïteit. Een sterke keuze is m.i. dat de bepalingen inzake ‘mensensmokkel’ eindelijk uit de Vreemdelingenwet worden losgeweekt en geïntegreerd in het Strafwetboek. Hopelijk maakt het na elkaar plaatsen van beide strafbaarstellingen duidelijker dat beide misdrijven in hun basisvariant fundamenteel van elkaar verschillen: zo vergt mensenhandel geen grensoverschrijding noch winst oogmerk en is het uitdrukkelijk een slachtofferdelict; mensensmokkel vergt grensoverschrijding en winstbejag, en is een misdrijf tegen het grondgebied, op vraag van een klant-migrant. Dat die laatste ook slachtoffer kan worden, bijvoorbeeld door misleiding, of door de gevaarlijke reisomstandigheden, is daarbij helder. Dat zijn evenwel verzwarende omstandigheden – die (ook vandaag al, zelfs al zijn mensenhandel en mensensmokkel gesplitst tussen Strafwetboek en Vreemdelingenwet) voor beide misdrijven identiek worden bepaald, op één enkele, hierna besproken, uitzondering in de nieuwe tekst na.

Het gaat m.i. om een belangrijke nieuwigheid, vervat in art. T2H7A2-3, §1, *in fine*: “Indien de mensenhandel met als doel de uitbuiting van prostitutie of andere vormen van seksuele uitbuiting werd gepleegd ten aanzien van een minderjarige, zijn de bepalingen van afdeling 2 van hoofdstuk 3 van toepassing.” Hiermee wordt doorverwezen naar de eerder besproken bepalingen inzake ‘Seksuele uitbuiting van minderjarigen’. De doublure of circulariteit tussen artikel 380 Sw. en art. 433quinquies Sw. wordt daarmee opgeheven. Ik schreef bij de invoering van dat laatste artikel, waarbij een afzonderlijke strafbaarstelling van mensenhandel werd ingevoerd in het Strafwetboek terwijl tegelijk volgens de gewijzigde Mensenhandelwet van 1995 ook art. 380 Sw. verder als mensenhandel moest worden beschouwd: “De toekomst belooft dus mogelijk interessante juridische concepten te zullen opleveren, zoals bijvoorbeeld: ‘mensenhandel met het oog op mensenhandel’. Daarvan zou wellicht sprake kunnen zijn wanneer mensenhandel in de zin van art. 433quinquies Sw. als doel heeft een persoon in prostitutie te laten exploiteren in de zin van art. 380 Sw., dat op zich ook als mensenhandel moet worden gezien. Vreemd toch allemaal.” (VERMEULEN, 2005: 9). Dat risico lopen we dus niet meer. Tegelijk wordt primauteit toegekend aan de zwaardere strafbepalingen. Mensenhandel vereist in voorkomend geval immers niet dat er sprake is van daadwerkelijke uitbuiting van de prostitutie of andere vormen van seksuele uitbuiting t.a.v. een minderjarige. Toch wordt axiomatisch bepaald dat er zal gehandeld worden zoals in de situatie waarin dat wel het geval is.

Verder blijft het natuurlijk, wat meerderjarigen betreft, een pijnpunt dat het wezenselement dat mensenhandel tot een mensenrechtelijk misdrijf maakt, met name het misbruik maken van de kwetsbare toestand van het slachtoffer of het direct of indirect gebruik van listige kunstgrepen, geweld, bedreigingen of enige vorm van dwang, ontvoering, machtsmisbruik of bedrog, geen constitutief element van het misdrijf mensenhandel uitmaakt, maar enkel

een verzwarende omstandigheid. Dat moe(s)t vooral de bewijslast vergemakkelijken (VERMEULEN, 2005), maar het blijft een internationale anomalie.

5. BESLUIT

Het Belgische seksueel strafrecht van morgen ziet er globaal genomen goed uit: meer subsidiair, niet langer primair geënt op juridisch moralisme (met versleten noties als goede zeden, eerbaarheid, of bederf), aanhakend bij (plausibele, ervaren of vermoede) schade, en uitgaand van seksuele integriteit en zelfbeschikking, in toegenomen mate ook voor minderjarigen. Het is daarmee bij de tijd, met nog maar een beetje paternalisme, zoals i.v.m. ontucht of extreme pornografie. Vooral de resolute decriminalisering, zowel van niet-extreme volwassenpornografie als van de louter economische exploitatie van volwassenenprostitutie, zal geen dag te vroeg komen.

REFERENTIES

- GEENS, K. (2018, 20 juli). *Nieuw Strafwetboek: correcte en duidelijke sanctionering zorgt voor meer rechtvaardigheid*. Persbericht. Verkregen op 1 november 2018, via <https://www.koengeens.be/news/2018/07/20/nieuw-strafwetboek-correcte-en-duidelijke-sanctionering-zorgt-voor-meer-rechtvaardigheid>.
- VERMEULEN, G. (1995). Verbod op sex-advertenties en reclame voor 077-lijnen, *Panopticon*, 16(4), 269-273.
- VERMEULEN, G. (2005). Matroesjka's: tien jaar later. Repressie en controle als speerpunten van het vernieuwde mensenhandelbeleid?, *Panopticon*, 26(2), 1-10.
- VERMEULEN, G. & NEELEN, Y. (2018). Van nu en straks: sekswerk. Nood aan decriminalisering en sociaalrechtelijke diversificatie en flexibilisering, *Panopticon*, 39(4), 314-326.

Welke lessen kan België trekken na een kwarteeuw Circles of Support and Accountability (CoSA)?

KASIA UZIEBLO^a
LIESBETH MERCKX^b
TINE VERTOMMEN^c

Een reflectie over de effectiviteit en de onderliggende begeleidingsprincipes van CoSA



Panopticon, 39 (6), 489-506
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2018

- ^a Hoofdlector, Expertisecel Toegepaste Forensische Psychologie, Thomas More Antwerpen; Gastprofessor, Departement Experimenteel-Klinische en Gezondheidspsychologie, Universiteit Gent; Onderzoeker, de Forensische Zorgspecialisten, Van der Hoeven Kliniek Utrecht (Corresp.: kasia.uzieblo@ugent.be)
- ^b Onderzoeker, Expertisecel Toegepaste Forensische Psychologie, Thomas More Antwerpen; Psycholoog, psychosociale dienst, gevangenis van Antwerpen.
- ^c Onderzoeker, Collaborative Antwerp Psychiatric Research Institute (CAPRI), Universiteit Antwerpen; Onderzoeker, Expertisecel Toegepaste Forensische Psychologie, Thomas More Antwerpen.

ABSTRACT

WHAT LESSONS CAN BELGIUM LEARN FROM A QUARTER CENTURY OF CIRCLES OF SUPPORT AND ACCOUNTABILITY (CoSA)? A REFLECTION ON THE EFFECTIVENESS AND THE UNDERLYING PRINCIPLES OF CoSA.

Sex offenders are upon release usually confronted with suspicion, apprehension, and hostility by the community, including their own social network. Consequently, they often experience feelings of loneliness and a loss of social support. The Circles of Support and Accountability (CoSA) program aims to address these issues by offering social and practical support during the sex offenders' transition from prison into the community. The aim of the current article is twofold. First, it aims to give an overview of the empirical evidence on the effectiveness of CoSA. The second aim is to analyse to what extent the CoSA model adheres to the principles of the Risk-Need-Responsivity model (RNR; Andrews & Bonta, 2010) and the Good Lives Model (GLM; Ward & Stewart, 2003). Based on these theoretical analyses suggestions will be formulated for the further optimization of the CoSA-projects in Belgium as well as for future studies on CoSA's efficacy.

Keywords: Circles of Support and Accountability, Reintegration, Sex Offenders

Kernwoorden: Circles of Support and Accountability, Re-integratie, Zedendelinquenten

1. INLEIDING

Wanneer zedendelinquenten na vrijlating uit de gevangenis of na een langdurige residentiële behandeling terugkeren naar de maatschappij, worden ze met verschillende moeilijkheden geconfronteerd. Eerst en vooral kan de duur van de afzondering een negatieve invloed hebben op de familiale banden en het sociaal netwerk, op werkgelegenheid, alsook op de sociale en de copingvaardigheden (FOX, 2017). Hoewel de recidivecijfers van zedendelinquenten relatief laag zijn in vergelijking tot niet-seksuele plegers (FOX, 2017), worden zij doorgaans geconfronteerd met een hoge angst en antipathie vanuit de samenleving (OLIVER & BARLOW, 2010; SHACKLEY, WEINER, DAY & WILLIS, 2014). Het stigma dat gepaard gaat met hun veroordeling en deze negatieve attitude vanwege de samenleving kan tot een (verdere) afzondering van de zedendelinquent leiden (LEVENSON & COTTER, 2005), wat op zijn beurt recidive in de hand werkt (MARSHALL, 2010; WILLIS & GRACE, 2009). Sociale steun zou dan weer het risico op herval verlagen (WILLIS & GRACE, 2009). Het is deze sociale isolatie en emotionele eenzaamheid waar het project *Circles for Support and Accountability* (CoSA) op beoogt in te werken door een netwerk of cirkel van vrijwilligers rond de zedendelinquent te vormen. Hiermee onderscheidt CoSA zich van de reguliere behandelprojecten die zich in eerste instantie richten op het individu als dusdanig.

Sinds 2011 wordt CoSA ook in België geïmplementeerd, weliswaar op kleine schaal. De eerste jaren hebben het Centrum Algemeen Welzijnswerk (CAW) Antwerpen en I.T.E.R.¹, een ambulant centrum voor de preventie, begeleiding en behandeling van seksueel grensoverschrijdend gedrag, i.e. de twee diensten die instaan voor respectievelijk CoSA Antwerpen en CoSA Brussel, voornamelijk op de uitwerking, de opstart en de inbedding van het CoSA-project in Vlaanderen gefocust. Nu beide projecten vaste voet op Belgische grond beginnen te krijgen, begint zich de vraag naar een eerste diepgaande evaluatie van deze CoSA-projecten op te dringen. In afwachting van een dergelijke evaluatie wil het huidige artikel uitgebreid stilstaan bij het internationaal onderzoek dat inmiddels naar CoSA werd uitgevoerd. Concreet zullen in dit artikel de resultaten uit buitenlandse effectiviteitsstudies kritisch besproken worden. Daarnaast zullen we het CoSA model aan twee internationaal gerenommeerde behandelkaders aftoetsen, zijnde het *Risk-Need-Responsivity model* (RNR; ANDREWS & BONTA, 2010) en het *Good Lives Model* (GLM; WARD & STEWART, 2003). Aan de hand van deze reflecties willen we suggesties aanreiken voor de verdere optimalisering van de Belgische praktijk alsook voor de uitwerking van de toekomstige wetenschappelijke evaluatie van het Belgisch CoSA-project. Maar eerst zal de werking van CoSA geïntroduceerd worden.

2. HET ONTSTAAN EN DE WERKING VAN COSA

Het CoSA-project kent zijn oorsprong in Canada, waar in 1994 de toen 41-jarige Charlie vrijkwam. Charlie werd veroordeeld tot zeven jaar gevangenisstraf naar aanleiding van het seksueel misbruik van een minderjarige jongen. De gemeenschap waar hij zou verblijven maakte zich zorgen om de veiligheid van de kinderen. Om die reden besloot de plaatselijke pastoor om een sociaal netwerk bestaande uit vrijwilligers rond Charlie op te zetten. Concreet hielp dit sociaal netwerk Charlie met de dagdagelijkse praktische zaken, zoals boodschappen doen en het regelen van een woonst. Daarnaast werden ook groepsactiviteiten ondernomen en werd de tijd genomen om te praten. Het voornaamste doel van dit opzet

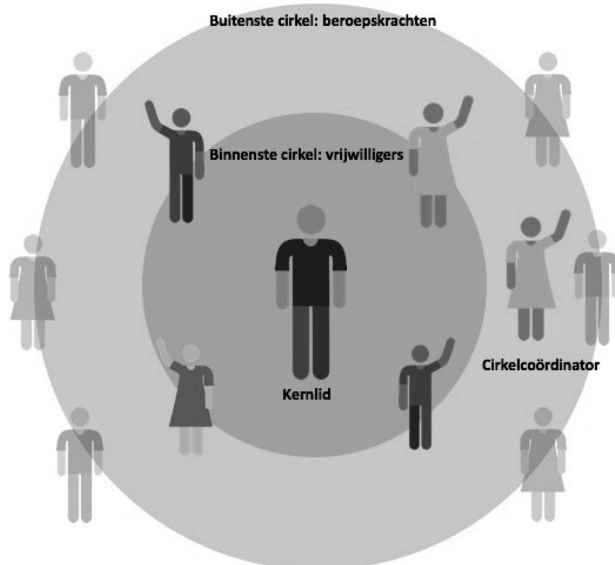
1 Het letterwoord I.T.E.R staat voor Impulscontrole, Terugvalpreventie, Empathiebevordering en Responsabilisering.

was Charlie helpen bij het voorkomen van nieuw delictgedrag. Hierbij waren de vrijwilligers verantwoordelijk voor het ondersteunen van Charlie bij zijn terugkeer naar de maatschappij. Maar ook hijzelf werd verantwoordelijk gehouden voor zijn eigen gedrag: Charlie mocht geen nieuwe slachtoffers maken en werd verantwoordelijk geacht voor zijn eigen re-integratie. Deze aanpak nam tevens de onrust bij de gemeenschap enigszins weg; de gemeenschap had het gevoel dat Charlie in goede handen was (WILSON, McWHINNIE, PICHECA, PRINZO & CORTONI, 2007). Vanwege de positieve ervaringen met deze methodiek en met de re-integratie van Charlie, werd ongeveer drie maanden later een soortgelijk netwerk gevormd rond een tweede zedendelinquent die zijn detentiestraf uitgezeten had. In navolging van deze Canadese succesverhalen werd het CoSA-project geleidelijk aan verder uitgebouwd. Vandaag zijn er wereldwijd diverse CoSA-projecten actief in o.a. Canada, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten van Amerika, Nederland, Bulgarije, Frankrijk en België (Circles of Support & Accountability, n.d.).

CoSA heeft als doel om zedendelinquenten na een detentie te helpen bij hun re-integratie in de samenleving. Hierbij wordt voornamelijk gefocust op hun sociaal netwerk en sociale vaardigheden. Zodoende tracht men nieuwe strafbare incidenten en slachtoffers te vermijden. Hierbij richt men zich op zedendelinquenten, binnen het CoSA-project kernleden² genoemd, die een gemiddeld tot hoog recidiverisico vertonen (WILSON et al., 2007). Deelname van het kernlid aan CoSA is vrijwillig, maar hij of zij moet wel de nodige vastberadenheid tonen om geen nieuwe slachtoffers te maken. Ook moet het kernlid bereid zijn om open met de vrijwilligers te praten over wat hem/haar zou helpen om geen misdrijven meer te plegen en met welke risicofactoren hij/zij in zijn dagelijks leven in aanraking komt. Het programma richt zich dus op twee belangrijke risicofactoren voor recidive, namelijk sociale isolatie en emotionele eenzaamheid.

Rond ieder kernlid wordt een vaste structuur gecreëerd die uit een binnenste cirkel, een cirkelcoördinator en een buitenste cirkel bestaat (zie Figuur 1) (HÖING, HARE DUKE & VÖLLM, 2015). De cirkelcoördinator bevindt zich tussen de binnenste en de buitenste cirkel. De cirkelcoördinator ondersteunt en superviseert iedere cirkel en speelt een belangrijke rol bij het rekruteren, selecteren, trainen en superviseren van vrijwilligers. Ook is het de rol van de cirkelcoördinator om de noden van ieder potentieel kernlid af te stemmen op de vrijwilligers die daar qua ondersteuning en ontwikkeling het best op kunnen aansluiten. Met betrekking tot het functioneren van de cirkel fungeert de coördinator als diegene die informatie, observaties of opmerkingen over het functioneren van het kernlid doorgeeft aan de professionals in de buitenste cirkel (HÖING et al., 2015).

² Door de term 'kernlid' wordt een niet-criminele identiteit gecreëerd, wat een van de eerste stappen is in het stoppen met (seksuele) misdrijven (HÖING, BOGAERTS & VOGELVANG, 2016).



FIGUUR 1. EEN VISUALISATIE VAN DE CoSA STRUCTUUR
(AANGEPASTE VERSIE VAN BATES, WILLIAMS, WILSON & WILSON, 2014)

De buitenste cirkel bestaat uit professionals uit diverse relevante (hulpverlenings)organisaties zoals bijvoorbeeld een therapeut, een reclasseringsmedewerker, een (wijk)agent en een afgevaardigde van een huisvestingsorganisatie. De taak van de buitenste cirkel is om – binnen de mogelijkheden van iedere professional – het kernlid te ondersteunen bij zijn functioneren in de cirkel en om de vrijwilligers te adviseren via de cirkelcoördinator. Het is ook de cirkelcoördinator die de professionals op de hoogte houdt van de vorderingen van de cirkel. In het geval van een crisissituatie, waarin een kernlid bijvoorbeeld een (tijdelijk) verhoogd risico op recidive vertoont, doet de cirkelcoördinator beroep op de buitenste cirkel voor advies of een interventie (HÖING, SNATERSEN & PASMANS, 2010).

De binnenste cirkel bestaat uit het kernlid en drie tot vijf vrijwilligers die het kernlid begeleiden. De vrijwilligers beogen de re-integratie te bevorderen en de kans op recidive te verlagen door een vertrouwensband met het kernlid op te bouwen en hem of haar tegelijkertijd te ondersteunen bij het ontwikkelen van sociale en communicatieve vaardigheden en het ondernemen van sociale activiteiten. De vrijwilligers vormen als het ware een overgang van de gevangenis naar de samenleving. Hiervoor dient de vrijwilliger een aantal kerncompetenties te bezitten, zoals bijvoorbeeld goed in een team te kunnen werken, communicatieve vaardigheden te hebben alsmede een voldoende hoog empathisch vermogen te vertonen. Tijdens een eerste gesprek met de vrijwilligers wordt de attitude ten opzichte van zedendelinquenten en hun rehabilitatie bevraagd. Zo vormt een positieve attitude ten opzichte van herstelrecht en sociale inclusie een voorwaarde voor selectie bij de Nederlandse en Belgische cirkels (HÖING, HARE DUKE & VÖLLM, 2015). De vrijwilligers komen bij voorkeur uit de lokale gemeenschap en volgen een training alvorens ze mogen deelnemen aan het CoSA-project.

3. DE IMPLEMENTATIE VAN CoSA IN BELGIË

In 2002 werd een CoSA-project in het Verenigd Koninkrijk opgestart. In 2008 werd daar een nationale organisatie opgericht, *Circles UK*, wiens rol het is om de kwaliteit te bewaken van de regionale CoSA-projecten door training en educatie. In samenwerking met *Circles UK* werd CoSA vervolgens bij de Nederlandse reclassering geïntroduceerd door het Expertisecentrum Veiligheid van de Avans Hogeschool te Breda. Dit leidde tot de oprichting van *Circles NL* in 2009. Dankzij een geslaagde subsidieaanvraag bij de Europese Commissie kon met behulp van *Circles NL* het eerste CoSA-project in België worden gestart. Na een zogenaamde aanpassingsstudie (HÖING et al., 2010), werd in 2011 in Antwerpen het eerste CoSA-project opgericht. Aan het einde van 2014 werd het project overgedragen aan het CAW in Antwerpen en startte tevens bij I.T.E.R. in Brussel een CoSA-project. In datzelfde jaar is door TAEYMANS en SIVRI een procesevaluatie uitgevoerd om te onderzoeken of het programma in België werd uitgevoerd zoals aanvankelijk bedoeld. Net als in Canada en Nederland, kon het project in België binnen een juridisch kader aangeboden worden. Dankzij het samenwerkingsakkoord tussen het Ministerie van Justitie en de Vlaamse Overheid betreffende de behandeling en begeleiding van zedendelinquenten (Behandeling en begeleiding van seksuele delinquenten, 1998) konden de buitenste cirkels georganiseerd worden. Concreet staan de CAW's en de Centra Geestelijke Gezondheidszorg in voor de post-penitentiaire behandeling en begeleiding van de zedendelinquenten. Daarnaast verzorgt het Universitair Forensisch Centrum de risicotaxaties bij de kernleden. Ten slotte staan de justitieassistenten samen met de binnenste cirkel in voor de begeleiding van de kernleden.

Evenwel merkten TAEYMANS en SIVRI (2014) op dat het juridisch en behandelkader in België anders georganiseerd wordt dan in bijvoorbeeld Canada of Nederland, wat ook enige gevolgen voor CoSA met zich meebrengt. In principe zouden de zedendelinquenten tijdens hun detentie in beperkte mate moeten kunnen deelnemen aan een pre-therapeutisch programma ter bevordering van het probleeminzicht; helaas blijkt dit in de praktijk niet altijd mogelijk omwille van gebrek aan mankracht en middelen. Bijgevolg zijn de zedendelinquenten niet of nauwelijks voorbereid op een post-penitentiair behandeltraject of een nazorgproject als CoSA. Daarbij komt dat de vraag naar behandeltrajecten voor zedendelinquenten het huidige hulpaanbod in België overstijgt. Hierdoor kan door de zedendelinquenten die aan CoSA willen deelnemen, niet altijd voldaan worden aan een belangrijk inclusiecriteria, zijnde dat ze in behandeling dienen te zijn of reeds een behandeling succesvol hebben weten af te ronden (TAEYMANS & SIVRI, 2014). Verder merkten de auteurs enkele belangrijke verbeterpunten op aangaande de communicatie tussen de cirkels onderling en de communicatie tussen de cirkels en regionale stakeholders, de structurele inbedding van CoSA binnen het Vlaamse hulpverleningsveld, en het creëren van een maatschappelijk draagvlak voor CoSA. Het blijft onduidelijk of aan deze bemerkingen inmiddels voldoende is tegemoetgekomen.

4. DE EFFECTIVITEIT VAN CoSA ONDER DE LOEP GENOMEN

Hoewel CoSA reeds bijna een kwarteeuw bestaat en steeds meer landen dit project implementeren, is het opvallend dat er maar een zeer beperkt aantal effectiviteitsstudies beschikbaar zijn. CLARKE, BROWN en VÖLLM (2015) hebben de literatuur die hierover voor 2013 verschenen is, gereviseerd en zij konden slechts acht relevante studies detecteren. Daarnaast vonden zij zeven rapporten via niet-wetenschappelijke kanalen die geen peer-review proces doorlopen hebben. Samengevat betroffen het evaluaties van de CoSA-projecten in het Verenigd Koninkrijk ($n=9$), Canada ($n=3$), de Verenigde Staten ($n=2$) en Nederland ($n=1$). Een bijkomende exploratie via *Web of Science* en *PubMed* leert ons dat tussen 2013 en 2018 slechts één bijkomende effectiviteitsstudie is gepubliceerd (i.e. HÖING, VOGELVANG & BOGAERTS,

2017). Deze vaststelling suggereert alvast dat de huidige kennis over de effectiviteit van CoSA zeer beperkt blijft.

De ultieme doelstelling van CoSA is het voorkomen van hervat, wat doorgaans ook als belangrijkste graadmeter binnen de effectiviteitsstudies wordt gehanteerd. Maar daarnaast heeft men – weliswaar in mindere mate – oog voor de financiële baten en de impact op het psychosociaal welzijn bij de kernleden. In wat volgt, zullen wij beknopt de belangrijkste resultaten op deze drie domeinen weergeven. Hiervoor baseren we ons op wetenschappelijke, empirische studies die gebruikmaken van kwantitatieve meetmethoden om de effectiviteit van CoSA aan te tonen. Het betreffende studies die tot 2018 in de wetenschappelijke databanken *Web of Science* en *Pubmed* opgenomen zijn. In Tabel 1 wordt een gedetailleerd overzicht gegeven van deze studies.

De meeste studies naar de impact van CoSA op recidive hebben geen controlegroep gehanteerd, waardoor conclusies over een al dan niet gedaalde kans op recidive moeilijk te trekken zijn. De enkele studies die wel een gematchte controlegroep hanteerden, suggereren een positieve impact. WILSON, PICHECA en PRINZO (2007) evalueerden bijvoorbeeld de eerste implementatie van het CoSA-project in Canada. Zij vergeleken de recidivecijfers van over een periode van 4,5 jaar van 60 zedendelinquenten die na vrijlating het CoSA-traject hebben doorlopen met deze van 60 zedendelinquenten die niet aan het CoSA-project hebben deelgenomen. De eerste groep recidiveerde minder vaak en minder snel in vergelijking tot de controlegroep. Van de CoSA-groep recidiveerde 28.3% in vergelijking tot 43.4% van de controlegroep. De CoSA-deelnemers recidiveerden hierbij binnen een gemiddelde periode van 22.10 maanden, terwijl bij de controlegroep een gemiddelde periode van 18.54 maanden werd vastgesteld. In 2009 wilden WILSON, CORTONI en McWHINNIE nagaan of ze deze resultaten met een nieuwe steekproef konden repliceren. Ook deze resultaten waren bemoedigend: de CoSA-groep vertoonde 83% minder seksuele recidive en 71% minder algemene recidive dan de controlegroep. Toch zijn de resultaten omtrent de impact van CoSA op recidive niet zo eenduidig. Diverse studies tonen eerder tendensen aan dan significante verschillen tussen de CoSA- en de controlegroep. Zo onderzocht DUWE (2013) het CoSA-project in Minnesota (VS). Concreet werden de recidivecijfers over een gemiddelde periode van 24 maanden van een CoSA-groep bestaande uit 31 zedendelinquenten vergeleken met deze van een gematchte controlegroep van 31 zedendelinquenten die niet aan het CoSA-project hebben deelgenomen. In vergelijking tot de controlegroep kon bij de CoSA-groep lagere recidivecijfers vastgesteld worden wat betreft nieuwe arrestaties, schendingen van de probatievoorwaarden, en opsluitingen vanwege één van voorgaanden, maar de verschillen waren enkel significant voor wat de arrestaties betreft. Toch dient het ontbreken van significante verschillen ons niet noodzakelijk te ontmoedigen. Een moeilijkheid waarmee menige effectiviteitsstudies te kampen hebben, zijn de relatief lage *base-rates* bij zedendelinquenten, waardoor statistisch significante verschillen moeilijk vast te stellen zijn (BARBAREE, 1997). Vandaar roepen GENDREAU, LITTLE en GOGGIN (1996) op om ons niet alleen blind te staren op de vraag of de vastgestelde verschillen in recidive al dan niet significant zijn. Ook het sociale belang van verbeteringen op andere levensdomeinen (bv. het psychosociaal welzijn van de pleger) alsook de maatschappelijke impact van een interventie (bv. de bewustwording bij de gemeenschap en de impact op de vrijwilligers) verdienen de nodige aandacht.

Het CoSA-project ambieert in eerste instantie de psychosociale aanpassing bij re-integratie in de maatschappij, het relationeel welbevinden en structurele zaken als woonst en tewerkstelling bij de kernleden te bevorderen ten einde de kansen op recidive te beperken. Het is echter verrassend dat nog maar enkele studies verbeteringen op deze domeinen hebben weten te kwantificeren. BATES, MACRAE, WILLIAMS en WEBB (2012) onderzochten aan de hand van de beschikbare dossierinformatie de evoluties bij 60 kernleden. Zij stelden een

TABEL 1. OVERZICHT VAN DE ZEVEN KWANTITATIEVE, PEER-REVIEWED STUDIES NAAR DE EFFECTIVITEIT VAN COSA BETREFFENDE HET PSYCHOSOCIAAL WELZIJN EN DE (KANS OP) RECIDIVE BIJ HET KERNLID BESCHIKBAAR TOT EN MET 2018.¹

Studie Land/gebied	Type studie	Deelnemers: aantal, geschat hervalrisico bij aanvang deelname aan cirkel en drop-out deelname cirkel	Duur follow-up	Bevindingen psychosociaal welzijn en recidive
BATES, MACRAE, WILLIAMS, & WEBB, 2012 Verenigd Koninkrijk: Hampshire- Thames Vallei	Dossierstudie	60 kernleden Geschat hervalrisico: 36.7% hoog risico op herval vertoonden, 28.3% een middelmatig risico en 26.7% een laag risico zoals gemeten met de Risk Matrix-2000 (Hanson & Thornton, 2000) Drop-out:10% (n=6)	Follow-up periode: M=36.2 maanden (bereik: 1-84 maanden, incl. deelname aan cirkel)	<i>Psychosociaal welzijn:</i> • Verbetering emotioneel welzijn bij 70% kernleden • Toename pro-sociale attitudes en gedragingen bij 61% kernleden • Verbetering familiaal en steunnetwerken bij bijna 50% kernleden • Verhoogde focus op leeftijdsadequate relaties bij 50% kernleden <i>Recidive:</i> • 1.6% (n=1) herveroordeling voor een zedendelict • 1.6% (n=1) herveroordeling voor een gewelddadig delict.
BATES, WILLIAMS, WILSON, & WILSON, 2014 Engeland: Zuid- Oost Engeland		71 kernleden en 71 zedendelinquenten deelnemers controlegroep; matching criteria: geschiktheid deelname CoSA en hervalrisico zoals geme- ten aan de hand van de RM-2000 Geschat hervalrisico: 8.45% (n=6) niveau 1 (i.e. geen hoog hervalrisico, management door één instantie), 90.16% (n=55) niveau 2 (i.e. hoog hervalrisico, actieve management door vershil- lende instanties) en 14.08% (n=10) niveau 3 (i.e. nood aan verhoogde management door meer- dere instanties, zeer hoog of imminent gevaar) ingeschat aan de hand van de Multi-Agency Public Protection Arrangements (MAPPA)	Follow-up periode: 52.57 maanden (SD=32.04; incl. gehele deelname aan cirkel) bij de kernleden: 55.04 maanden (SD=19.03) bij de controlegroep; follow-up periode.	<i>Recidive:</i> In vergelijking tot controlegroep: • Lagere herveroordelingcijfers voor contact zeden- of ge- welddadig delicten (0 vs. 10, $p<.01$) • Hogere herveroordelingcijfers voor niet-contact zedende- licit (3 vs. 2, $p<.05$) • Geen verschillen betreffende zich niet houden aan voor- waarden register zedendelinquenten en algemene voor- waarden.

1 Twee studies (BATES, SAUNDERS & WILSON, 2007; BATES & WAGER, 2012) opgenomen in de studie van CLARKE et al. (2017) waren niet traceerbaar en konden bijgevolg niet in het overzicht opgenomen worden.

<i>Studie</i> Land/gebied	Type studie	Deelnemers: aantal, geschat hervalrisico bij aanvang deelname aan cirkel en drop-out deelname cirkel	Duur follow-up	Bevindingen psychosociaal welzijn en recidive
CLARKE, WARWICK, & VOLLAM, 2017 Verenigd Koninkrijk: Engeland & Wales	Dossierstudie	275 kernleden Drop-out: 30% (n=57)	Cross-sectioneel onderzoek	<i>Psychosociaal welzijn</i> Significante verschillen bij aanvang versus afronding cirkel: • Toename intieme relaties (van 14.3 naar 20.4%, $p<.05$) • Minder gebruik van uitkeringen (van 88.4 naar 82.9%, $p=.01$) • Toename tewerkstelling (van 24.6 naar 32.6%, $p<.01$) • Toename stabiele huisvesting (van 48.8 naar 80.1%), $p<.01$) <i>Recidive</i> • Nieuwe arrestaties: 38.7% (n=12) kernleden versus 64.5% (n=20) controlegroep ($p<.05$) • Geen significante verschillen voor herarrestatie voor zedendelict, heropsluiting gevangenis, herveroordeeling. • Kosten-baten analyse: • Per \$1 besteed aan CoSA, werden de baten geschat op \$1.82
DUNE (2013) VS: Minnesota	Gerandomiseerd onderzoek met controlegroep (RCT)	31 kernleden en 31 deelnemers aan controlegroep (i.e. zedendelinquenten, op wachtlijst voor deelname aan CoSA); matching criteria: ethniciteit, leeftijd bij vrijlating, of hij zich aan voorwaarden houdt, regio, eerdere misdrijven, aantal eerdere zedendelicten, score op de Minnesota Sex Offender Screening Tool-Revised voor opsluiting, meest recente score op Level of Service Inventory-Revised, duur van opsluiting, deelname aan behandeling voor zedendelinquenten tijdens opsluiting, aard van supervisie na vrijlating	M=2 jaar (bereik: 3-47 maanden)	<i>Psychosociaal welzijn</i> • Significante verbetering emotieregulatie ($p<.01$) en verbetering interne locus of control ($p<.05$) • Geen significante verbetering op vlak van: deelname aan maatschappij, grootte sociaal netwerk, kwaliteit sociaal netwerk, eenzaamheid, zelfwaarde, affectieve zelfregulatie, kalmerende vaardigheden, externe locus of control <i>Recidive</i> • Lager seksueel recidive bij kernleden dan bij controlegroep (4 vs. 15, $p<.01$) en lager algemeen recidive bij kernleden dan bij controlegroep (5 vs. 17, $p<.01$) • Lager aantal nieuwe veroordelingen en beschuldigingen bij kernleden dan bij controlegroep (17 vs. 73, $p<.01$)
HOING, VOGELIANG, & BOGAERTS, 2017 Nederland	Longitudinaal onderzoeksgroep zet	17 kernleden Geschat hervalrisico: 18% (n=3) 'laag' of 'middelmatic tot laag' risico, 35% (n=6) 'middelmatic' risico, 35% 'middelmatic tot hoog' risico en 12% (n=2) 'hoog' risico zoals ingeschat aan de hand van de RISC Drop-out: 5.88% (n=1)	3 meetmomenten: t0=voor de start van de cirkel, t1=na 6 maanden en t2=na 12 maanden	<i>Psychosociaal welzijn</i> • Significante verbetering emotieregulatie ($p<.01$) en verbetering interne locus of control ($p<.05$) • Geen significante verbetering op vlak van: deelname aan maatschappij, grootte sociaal netwerk, kwaliteit sociaal netwerk, eenzaamheid, zelfwaarde, affectieve zelfregulatie, kalmerende vaardigheden, externe locus of control <i>Recidive</i> • Lager seksueel recidive bij kernleden dan bij controlegroep (4 vs. 15, $p<.01$) en lager algemeen recidive bij kernleden dan bij controlegroep (5 vs. 17, $p<.01$) • Lager aantal nieuwe veroordelingen en beschuldigingen bij kernleden dan bij controlegroep (17 vs. 73, $p<.01$)
WILSON, CORTONI, & McWHINNIE, 2009 Canada: Montreal, Ottawa, Kingston, Winnipeg, Saskatoon, Calgary en British Columbia	Dossierstudie	44 kernleden en 44 deelnemers controlegroep (i.e. zedendelinquenten die niet aan CoSA hebben deelgenomen); matching criteria: risico voor crimineel gedrag, tijd en geografische locatie van vrijlating, en deelname aan behandeling tijdens opsluiting	Follow-up periode: kernleden, M=35.8 maanden (SD=22.75); bereik: 9-86 maanden; controlegroep, M=38.6 (SD=24.0; bereik: 8-96 maanden)	<i>Psychosociaal welzijn</i> • Significante verbetering emotieregulatie ($p<.01$) en verbetering interne locus of control ($p<.05$) • Geen significante verbetering op vlak van: deelname aan maatschappij, grootte sociaal netwerk, kwaliteit sociaal netwerk, eenzaamheid, zelfwaarde, affectieve zelfregulatie, kalmerende vaardigheden, externe locus of control <i>Recidive</i> • Lager seksueel recidive bij kernleden dan bij controlegroep (4 vs. 15, $p<.01$) en lager algemeen recidive bij kernleden dan bij controlegroep (5 vs. 17, $p<.01$) • Lager aantal nieuwe veroordelingen en beschuldigingen bij kernleden dan bij controlegroep (17 vs. 73, $p<.01$)
WILSON & PRINZO, 2001 Canada: Ontario	Dossierstudie	30 kernleden	Follow-up periode: 36 maanden (SD=14.84; bereik: 16-79 maanden)	<i>Recidive</i> • Laag seksueel recidive (n=3; 10%) in vergelijking tot het geschatte herval als voorspeld met de STATIC-99.

verbetering in het emotioneel welbevinden vast bij 70% van de kernleden, toegenomen pro-sociale attitudes en gedragingen bij 61% van de kernleden, een hogere betrokkenheid betreffende relaties met leeftijdsgenoten en verbeterde relaties met familieleden en een steunend netwerk bij circa 50% van de kernleden. Hoewel deze resultaten bemoedigend zijn, laat een dergelijke retrospectieve dossierstudie niet toe om na te gaan in hoeverre deze veranderingen te linken zijn aan het gevolgde CoSA-traject. Om dit probleem op te vangen, werkten HÖING, VOGELVANG en BOGAERTS (2017) een prospectieve studie uit waarbij gebruikgemaakt werd van zowel een kwantitatieve (i.e. aan de hand van zelfrapportage instrumenten) als een kwalitatieve bevraging (i.e. aan de hand van interviews). Concreet werden 17 kernleden tijdens het eerste jaar van hun CoSA-traject bevraagd en dit op drie tijdstippen, zijnde bij de start van de cirkel, na zes maanden en na 12 maanden. In lijn met de verwachtingen werd bij de kernleden een significant betere emotieregulatie vastgesteld en schreven zij situaties vaker toe aan het eigen handelen (i.e. interne *locus of control*). Daarnaast werden er randsignificante verbeteringen op het vlak van zelfwaarde opgemerkt en leken ze doorheen de tijd betere copingvaardigheden te hanteren bij stresserende situaties. Er waren ook enkele opvallende resultaten. Zo daalde het gevoel van eenzaamheid enkel tussen de eerste en tweede afname. Bovendien kon men geen veranderingen vaststellen wat betreft de deelname aan de maatschappij en de grootte van het eigen sociaal netwerk. Dit impliceert niet noodzakelijk dat de vrijwilligers zich daar niet voldoende hebben op gefocust. Kernleden geven doorgaans wel aan dat zij door de vrijwilligers gesteund en gemotiveerd werden om aan pro-sociale activiteiten deel te nemen, werk te zoeken of een opleiding aan te vangen (BATES et al., 2012). Echter, de tijdspanne van dit onderzoek (i.e. 12 maanden) is mogelijk te beperkt om significante veranderingen op sociaal vlak te laten plaatsvinden. CLARKE, WARWICK en VÖLLM (2017) voerden een dossieranalyse van 275 mannelijke zedendelinquenten uit Engeland en Wales die tussen 2002 en 2013 aan het CoSA-project hadden deelgenomen. Ook deze auteurs wilden de wijzigingen over tijd detecteren door de informatie van ieder kernlid telkens bij aanvang en op het einde van het traject te verzamelen. Deze studie suggereert dat het doorlopen van een CoSA-traject wel degelijk een positief effect kan hebben op sociale relaties: op het einde van het traject hadden significant meer kernleden een relatie, een vaste huisvesting en een tewerkstelling. Voornoemde studies geven aan dat CoSA-trajecten een fluctuerend verloop kennen; het kunnen detecteren van veranderingen bij de zedendelinquent is bijgevolg sterk afhankelijk van het gekozen meetmoment.

Ten slotte hebben twee studies de financiële kosten-baten van het CoSA-project in kaart gebracht. Bij dergelijke kosten-baten analyses vergelijkt men de kosten die de interventie met zich meebrengt met de kosten die met recidive geassocieerd zijn. Tot op heden hebben we enkel zicht op de kosten-baten analyses uitgevoerd in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Over het algemeen wijzen deze analyses aan dat zedendelinquenten aan het project laten deelnemen, een investering waard is. Wanneer men de kosten geassocieerd met een nieuwe arrestatie of opsluiting vergelijkt met de investering in CoSA, dan kunnen de winstmarges oplopen van 4 (ELLIOTT & BEECH, 2013) tot zelfs 82% (DUWE, 2013), wat een grotere winstmarge zou zijn in vergelijking tot andere preventieve interventies dan het elektronisch toezicht en reguliere therapie (MARSH, CHALFIN & ROMAN, 2008). Wanneer men bovendien de niet-juridische kosten meerekent (o.a. de psychosociale gevolgen voor slachtoffers), kan de winstmarge zelfs tot 114% oplopen (ELLIOTT & BEECH, 2013).

Samengevat kan men stellen dat het CoSA-project een positieve impact lijkt te hebben wat betreft recidive, deviante cognities, emoties, en gedragingen, en interpersoonlijke relaties. Maar het lijkt nog te voorbarig om victorie te kraaien. Het aantal beschikbare effectiviteitsstudies blijft beperkt. Daarnaast kampen deze studies met belangrijke methodologische problemen waardoor de vraag blijft in welke mate de bevindingen generaliseerbaar en robuust zijn. Bedenkingen kunnen voornamelijk worden geformuleerd aangaande het gebrek

aan controlegroepen of gebrekkig gematchte controlegroepen, de beperkte steekproefgroottes en het gebruik van een retrospectieve meetmethode. Deze problemen stellen zich niet enkel met betrekking tot het CoSA-onderzoek: menige effectiviteitsstudies van onder meer behandelprogramma's kampen met gelijkaardige methodologische beperkingen (SOLDINO & CARBONELL-VAYÀ, 2017). Deze problemen zijn niet eenvoudig te overbruggen, ook niet in België. Zo kunnen ethische bedenkingen geuit worden over het uitvoeren van een gerandomiseerd onderzoek met controlegroep (RCT), waarbij cliënten willekeurig over twee groepen (i.e. een CoSA-groep en een niet-CoSA-groep) verdeeld worden. Tot op heden is nog maar één studie erin geslaagd om een RCT-opzet toe te passen door de zedendelinquenten die op een wachtlijst geplaatst werden, toe te wijzen aan de controlegroep (DUWE, 2013). De interesse voor CoSA bij de zedendelinquenten in België is helaas nog te beperkt om een dergelijk opzet mogelijk te maken. De beperkte steekproefgroottes kunnen mede hierdoor ook moeilijk opgelost worden. Daarnaast dient men er rekening mee te houden dat een lokaal CoSA-team slechts een beperkt aantal cirkels tegelijkertijd kan begeleiden en dat de duur van een traject een jaar duurt en zelfs twee tot drie jaar in beslag kan nemen (CLARKE et al., 2017).

Ook blijkt het meten van de uitkomsten allesbehalve eenvoudig te zijn. Zoals reeds aangehaald wordt recidive als een voorname, indien niet dé voornaamste indicator bij de evaluatie van het project gehanteerd. Toch dient men hier zich al enkele belangrijke vragen te stellen: hoe dient recidive gedefinieerd te worden en hoe kan dit nagegaan worden? Uit de effectiviteitsstudies blijkt bijvoorbeeld dat recidive op verschillende wijzen wordt ingevuld. Sommige studies spreken van recidive bij een nieuwe veroordeling (niet noodzakelijk voor een seksueel of gewelddadig delict), terwijl in andere studies ook de schending van probatievoorwaarden (die niet noodzakelijk geassocieerd zijn met seksueel of gewelddadig recidive) onder deze noemer wordt geplaatst. Ook het gebruik van diverse informatiebronnen betreffende de recidivecijfers, gaande van zelfrapportages tot politionele of justitiële dossiers, bemoeilijken een eenduidige vergelijking over studies heen. Bovendien dient men realistische verwachtingen voorop te stellen. Niet alleen zijn de CoSA-interventies gericht op het bevorderen van een sociaal netwerk en het sociaal welbevinden mogelijks onvoldoende om gewelddadige of seksuele recidive daadwerkelijk te voorkomen (cfr. infra), maar daarnaast zijn deze interventies naar alle waarschijnlijkheid ook ontoereikend voor het voorkomen van niet-gewelddadig crimineel gedrag of schendingen van bepaalde probatievoorwaarden (MULDER, VERMUNT, BRAND, BULLENS & MARLE, 2012). Het zou bovendien niet verwonderlijk zijn dat omwille van de nauwgezetere opvolging herval bij kernleden sneller en vaker wordt vastgesteld in vergelijking tot personen die het CoSA-traject niet volgen. Het gemeten hervalrisico kan daarom bijvoorbeeld als een bijkomende indicator gehanteerd worden. Er kan verondersteld worden dat dit hervalrisico doorheen het CoSA-traject daalt. In België wordt echter het hervalrisico van de kernleden uitsluitend voor de start van het traject ingeschat. Een structurele inbedding van de risicotaxaties op vooraf bepaalde meetmomenten doorheen het traject zou hiervoor een oplossing kunnen bieden.

Dit brengt ons ten slotte tot het laatste punt, de effectieve uitwerking van een holistische evaluatie van het CoSA-project. De keuze van de instrumenten zal de kwaliteit en bijgevolg ook de betrouwbaarheid van de studieresultaten sterk bepalen. Het is dan ook van essentieel belang dat betrouwbare en valide instrumenten voor de meting van wijzigingen in dynamische risicofactoren, protectieve factoren, en uitkomsten op het psychisch en sociaal domein geïmplementeerd zullen worden. Daarnaast dient nagedacht te worden over de duur van een dergelijke evaluatie. Voorgaande internationale studies hebben reeds het belang van een longitudinale studieopzet aangeduid. In tegenstelling tot een retrospectieve studie laat een dergelijk onderzoeksopzet toe om het proces van verandering bij het kernlid alsook de concrete bijdrage van CoSA tot deze verandering in kaart te brengen. Hierbij dient rekening gehouden te worden met het feit dat significante veranderingen op het psy-

chisch, sociaal en maatschappelijk domein mogelijks niet binnen het eerste jaar voel- en dus meetbaar zijn (Höing et al., 2017). Daarnaast dient ook de bepaling van de follow-up periode zorgvuldig overwogen te worden. Wil men nagaan of CoSA de gewenste effecten met zich meebrengt, is een voldoende lange follow-up periode noodzakelijk. Gezien de relatieve lage recidivecijfers bij zedendelinquenten, wordt een follow-up periode van vijf tot 10 jaar aangeraden (Hanson & Bussière, 1998). Maar er is ook een keerzijde van deze medaille: hoe langer de follow-up periode, hoe groter de kans dat de impact van interventies uitdooft. Bijgevolg is het aannemelijk dat een daling in recidive vastgesteld bij een langere follow-up periode niet noodzakelijk te danken is aan de interventie, maar eerder eigen is aan het zogenaamde desistance proces, zijnde het proces van stoppen met criminaliteit. Men stelt immers vast dat hoe langer de delictvrije periode na vrijlating duurt, hoe kleiner de kans dat men alsnog recidiveert. Deze bevinding lijkt te suggereren dat interventies, het toezicht, maar dus ook zinvolle studiemetingen voornamelijk in de eerste jaren na vrijlating dienen plaats te vinden (HANSON, HARRIS, LETOURNEAU, HELMUS & THORNTON, 2018).

5. CoSA: EEN VERHAAL VAN RISICOBEPERKING EN PERSOONLIJKE GROEI

In het forensisch werkveld domineren momenteel twee theoretische behandelkaders, zijnde het RNR-model en het GLM. Hoewel dit niet de expliciete intentie van de oprichters van het CoSA-project was, leunt CoSA wel degelijk bij beide modellen aan. Meer nog, het illustreert dat een interventie beide modellen kan integreren. In wat volgt, bespreken we in welke zin de RNR- en GLM-basisprincipes binnen het project aan bod komen en staan we stil bij de daarbij horende aandachtspunten voor zowel de praktijk als toekomstig onderzoek.

5.1. De RNR-principes binnen CoSA

Het RNR-model omvat drie basisprincipes. Ten eerste wordt binnen het RNR-model het belang van de risicotaxatie onderstreept. Specifiek wordt gesteld dat de intensiteit van een interventie afgestemd dient te worden op het hervalrisico dat de zedendelinquent vertoont (i.e. het risicoprincipe). Het tweede principe, het behoefteprincipe, veronderstelt dat de interventie gericht te zijn op de criminogene noden (i.e. dynamische risicofactoren) die daadwerkelijk aan het delictgedrag gelinkt zijn. Ten slotte beschrijft het responsiviteitsprincipe dat het type interventie afgestemd moet worden op de leerstijl en leervermogens van de cliënt (ANDREWS & BONTA, 2010).

CoSA is gericht op zedendelinquenten die een medium tot hoog risico op herval vertonen, wat aanleunt bij het risicoprincipe. Volgens ANDREWS en BONTA (2010) is de kans op een effectieve verbetering immers groter bij deze groep, wat ook door menig onderzoek wordt bevestigd (HANSON, BOURGON, HELMUS & HODGSON, 2009). Bovendien kan een te intensieve begeleiding bij laag risicogroepen de kans op recidive juist verhogen (ANDREWS, BONTA, & HOGE, 1990; BONTA, WALLACE-CAPRETTA & ROONEY, 2000). Toch merken we dat er in de praktijk van dit inclusiecriterium afgeweken wordt, ook in België (MERCKX, JAGER & UZIEBLO, 2018); het hervalrisico wordt niet in alle CoSA-projecten systematisch nagegaan en ook lage(re) risicogroepen worden tot diverse projecten toegelaten (BATES et al., 2012; BATES et al., 2014). Het blijft echter onduidelijk of de lagere en de hogere risicogroepen gelijkaardige psychosociale veranderingen ervaren ten gevolge van CoSA. Een verdere differentiëring van de instromers dient dan ook een belangrijk aandachtspunt voor toekomstig onderzoek te zijn. De Belgische praktijk leert ons echter wel dat een differentiëring niet altijd een haalbare kaart is. De betrokken diensten stellen CoSA niet uitsluitend voor aan de hogere risicogroepen. Risicotaxaties zijn immers niet bij alle hulpverlenings- en justitiële diensten een courante praktijk; bijgevolg is het risiconiveau van de geïnteresseerden niet steeds gekend wanneer

CoSA aan de zedendelinquent voorgesteld wordt. Verder blijkt het niet eenvoudig te zijn om voldoende zedendelinquenten voor het project te enthousiasmeren. Bovendien kunnen laag risicogroepen natuurlijk ook zelf de behoefte ervaren om in een dergelijk project te stappen. Maar hierdoor komen we in de praktijk voor een belangrijke vraag te staan: dient CoSA inderdaad opengesteld te worden voor deze laag risicogroepen? Hun deelname verhinderen kan als onethisch ervaren worden: men zou kunnen argumenteren dat juist elke bereidheid tot verandering aangemoedigd en bekrachtigd dient te worden. Het risicoprincipe indachtig, dient men echter ook rekening te houden met mogelijke nefaste gevolgen van een brede inclusie. Een dergelijke begeleiding kan tot nul- of zelfs negatieve effecten bij deze laag risicogroepen leiden. Gezien de middelen voor CoSA beperkt zijn, lijkt het dan ook eerder aangewezen om in eerste instantie deze middelen eerder in de rekrutering en begeleiding van de hogere risicogroepen te investeren.

De volgende vraag die men zich dient te stellen is of CoSA voldoende inwerkt op de risicofactoren die effectief aan het delictgedrag gerelateerd zijn (cfr. het behoefteprincipe). Hoewel CoSA zich op mogelijke risicofactoren voor seksueel geweld als isolatie en gevoelens van eenzaamheid focust (MARSHALL, 2010), blijft het onduidelijk of deze factoren eerder symptomen dan wel onderliggende oorzaken van het delictgedrag betreffen. De predictieve waarde van deze dynamische risicofactoren lijkt immers eerder beperkt te zijn (BERG et al., 2017). Recent onderzoek suggereert bovendien dat relationele problemen als sociale exclusie en eenzaamheid alsook sociale invloeden slechts indirect gerelateerd zijn aan gewelddadige recidive (inclusief seksuele recidive) (BERG et al., 2018). Hoewel enkele studies wel degelijk een positieve impact van CoSA op recidive suggereren (CLARKE et al., 2017), kunnen ook deze studies niet uitsluiten dat andere factoren die niet aan CoSA gerelateerd zijn, aan de basis liggen van de lagere recidivecijfers bij de kernleden. Of en welke concrete CoSA-interventies de kans op recidive daadwerkelijk verlagen en op welke dynamische risicofactoren zij voornamelijk inwerken, zal uit toekomstig onderzoek naar de concrete werkzame factoren van CoSA moeten blijken. In afwachting van dergelijke studieresultaten, kan er alvast op individueel niveau geëvalueerd worden of CoSA bij de kernleden op de relevante criminogene risicofactoren inwerkt. Naast een gedegen risicoinschatting dient men dus ook de concrete dynamische risicofactoren te taxeren. Een dergelijke assessment zou helpen bij een prioriteitsbepaling, niet alleen bij de bepaling of de pleger al dan niet aan het CoSA-traject mag deelnemen, maar ook bij de bepaling van de prioriteiten tijdens het CoSA-traject. Voor een dergelijke screening zouden idealiter drie instrumenten gecombineerd moeten worden, zijnde de STATIC-99R (HELMUS, THORNTON, HANSON & BABCHISHIN, 2012) die een gedegen inschatting van het recidiverisico toelaat, de STABLE-2007 (HANSON, HARRIS, SCOTT & HELMUS, 2007), het enige gevalideerde instrument voor de meting van dynamische risicofactoren, en de ACUTE-2007 (HANSON et al., 2007) die een indicatie geeft voor de benodigde intensiteit van de begeleiding. De klinische bruikbaarheid en predictieve waarde van de STATIC-STABLE-ACUTE (SSA) is inmiddels door diverse studies aangetoond (HANSON et al., 2007; HANSON, HELMUS & HARRIS, 2015). In België zien we alvast een toenemende interesse in het gebruik van de SSA; zo worden de zedendelinquenten die voor CoSA in aanmerking gekomen, eenmalig (i.e. voor de start van een CoSA-traject) met de STATIC-99R en de STABLE-2007 getaxeerd. Maar in tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland, laat een gestructureerde, herhaaldelijke implementatie van de SSA nog op zich wachten.

Het responsiviteitsprincipe vereist in eerste instantie dat er dient teruggegrepen te worden naar de interventies die hun effectiviteit reeds hebben bewezen (ANDREWS & BONTA, 2010). Men kan globaal genomen vier soorten interventies binnen de CoSA-projecten onderscheiden (HÖING et al., 2017): (1) de aanbidding van instrumentele dan wel expressieve vormen van sociale steun ter bevordering van de sociale inclusie van het kernlid (bv. ondersteuning bieden bij de zoektocht naar een tewerkstelling en het aanbieden van vriendschap)

(zie ook, BOHMERT, DUWE & HIPPLE, 2018), (2) het aanmoedigen van verandering (bv. praktisch advies geven of de vorderingen binnen het traject opvolgen), (3) risicobeperking (bv. het bespreekbaar maken van het delict en het hervatpreventieplan), en (4) interventies gericht op het proces (bv. het creëren van een positief groepsklimaat). Een recente, kwalitatieve studie naar de werking van CoSA in Minnesota (VS) blijkt evenwel te suggereren dat niet alle soorten interventies voldoende aan bod komen en effectief zijn (BOHMERT et al., 2018). Uit de interviews met 70 vrijwilligers en 18 kernleden bleken de vrijwilligers voornamelijk terug te grijpen naar expressieve vormen van sociale steun, eerder dan naar instrumentele steun. Deze expressieve sociale steun werd door de kernleden gewaardeerd, maar werd wel als onvoldoende beschouwd, zeker wanneer de kernleden met structurele problemen te maken kregen, zoals het niet vinden van een woning of het verlies van een vast inkomen. Toekomstig onderzoek dient het gebruik en de effectiviteit van deze strategieën nader te onderzoeken. In de praktijk dienen de vrijwilligers en de cirkelcoördinator voldoende aandacht te besteden aan de afstemming van de interventies op de noden van het kernlid.

Het responsiviteitsprincipe stelt daarnaast dat de therapeuten en in casu dus de vrijwilligers over de nodige vaardigheden dienen te beschikken en de juiste attitudes dienen te vertonen. Om de vrijwilligers op hun werk met de kernleden voor te bereiden, dienen zij een training te doorlopen (HÖING et al., 2015). Zelfzorg vormt binnen deze trainingen een belangrijk aandachtspunt (WILSON et al., 2007), wat aansluit bij de bevinding dat dit vrijwilligerswerk meer emotioneel belastend dan ander vrijwilligerswerk lijkt te zijn (HÖING et al., 2016). Zo krijgen de CoSA-vrijwilligers vaak met complexe en tegenstrijdige gevoelens te maken. Ze ervaren enerzijds het begrip voor het kernlid als mens, maar anderzijds voelen zij weerzin over de feiten. Dit blijkt ook uit de beknopte literatuurstudie van HÖING en collega's (2016), waaruit blijkt dat vrijwilligers dankzij hun ervaring met CoSA positievere attitudes ten opzichte van zedendelinquenten en hun behandelingsmogelijkheden vertonen, maar daarnaast ook stress, piekergedrag over het hervalrisico van het kernlid en ambivalente emoties (i.e. sympathie voor het kernlid versus ontzetting over de feiten) rapporteren. Wat de attitude van de vrijwilligers betreft, kan men veronderstellen dat deze, net als bij een therapeut, gekenmerkt moet worden door warmte, empathie, respect, en een geloof in veranderingen, wil men een betekenisvolle interpersoonlijke relatie opbouwen met het kernlid (WILSON et al., 2007). Maar een dergelijke positieve attitude is niet voor iedere vrijwilliger even vanzelfsprekend. KERR, TULLY en VÖLLM (2018) vergeleken de attitudes ten aanzien van zedendelinquenten, hun behandeling en resocialisatie van 75 CoSA-vrijwilligers in het VK met deze van 210 personen uit de algemene bevolking. Hoewel de vrijwilligers in het algemeen positievere attitudes ten aanzien van zedendelinquenten vertoonden, bleken bepaalde factoren als een hogere leeftijd, een lagere opleidingsgraad en eerdere professionele of persoonlijke ervaringen met zedendelinquenten en slachtoffers, gepaard te gaan met een negatievere attitude ten aanzien van zedendelinquenten, hun behandeling en/of hun resocialisatie. De onderzoekers konden echter op basis van hun studieresultaten niet opmaken of deze attitudes reeds voor de start van hun medewerking aan CoSA aanwezig waren of dat deze attitudes tijdens of na de deelname ontstaan zijn.

Het responsiviteitsprincipe stelt ten slotte dat de begeleiding en interventies afgestemd dienen te worden op de individuele kenmerken van – in casu – het kernlid (ANDREWS & BONTA, 2010). De afstemming van de interventies op de cognitieve vaardigheden, motivatie en de persoonlijke en sociale omstandigheden van het kernlid blijven echter wel onderbelicht. Dergelijke inzichten zijn nochtans noodzakelijk, wil men bijvoorbeeld het vroegtijdig stopzetten van het traject door het kernlid voorkomen. CoSA krijgt wel degelijk met drop-outs te maken (zie Figuur 1). Ter illustratie, BATES et al. (2012) noteerden dat 10% van de kernleden zich binnen de eerste 14 maanden terugtrok uit het CoSA-project. Een recente Nederlandse studie spreekt van 18% afvallers binnen het eerste jaar (HÖING et al., 2017). Hoewel er nog geen

officiële cijfers bekend zijn, suggereren enkele rapporten dat ook de Belgische projecten met drop-outs te kampen hebben (MERCKX et al., 2018; TAEYMANS & SIVRI, 2014). De mogelijke gevolgen van een dergelijke stopzetting zijn niet gering: het brengt een financieel verlies met zich mee alsook een verloren kans om een zedendelinquent op het rechte pad te helpen en te houden. Daarnaast kunnen dergelijke situaties ook de betrokken vrijwilligers demotiveren of frustreren (SNATERSEN, 2011). Het is dan ook opmerkelijk dat deze stopzettingen nog onvoldoende onderzocht zijn. In de enkele studies die het voorkomen van drop-out nagingen, werd verondersteld dat een gebrek aan motivatie aan de grondslag lag van de stopzetting (BATES et al., 2012; HÖING et al., 2017) zonder de redenen voor stopzetting daadwerkelijk te onderzoeken. Door motivatie bovendien binair benaderen (i.e. af- of aanwezig) houdt men er onvoldoende rekening mee dat motivatie een fluctuerend, dynamisch proces is dat door menige interne (o.a. het geloof in verandering, verwachtingen) en externe factoren (o.a. de houding van familie en vrienden) beïnvloed wordt (BURROWES & NEEDS, 2009). Er zijn menige redenen om aan te nemen dat de motivatie van de kernleden fluctueert tijdens het traject. Daar het enige tijd duurt vooraleer psychosociale veranderingen voelbaar zijn, kan dit bijvoorbeeld de nodige frustraties en een verlies aan zelfvertrouwen en bijgevolg een dalende motivatie met zich meebrengen. Willen we dergelijke stopzettingen voorkomen, dan dient toekomstig onderzoek de motivatie van de kernleden in kaart te brengen alsook de factoren die hier op inspelen. Ook in de praktijk dient men oog te hebben voor fluctuaties in motivatie. Deze fluctuaties dienen idealiter systematisch opgevolgd te worden door de vrijwilligers en door de cirkelcoördinator. Hierbij kan men gebruikmaken van betrouwbare en valide instrumenten die het complex, multidimensioneel construct motivatie in kaart brengen (CAMPBELL, SELLEN & McMURRAN, 2010). Ook dient het belang van een diepgaande exploratie van de redenen van stopzetting tijdens een exit-gesprek met het kernlid onderstreept te worden. Rekening houdend met het responsiviteitsprincipe kan men zich alvast de vraag stellen of de eenmalige training die de vrijwilligers dienen te volgen, voldoende is om hen de nodige tools voor zelfzorg, de nodige vaardigheden en de nodige inzichten betreffende bijvoorbeeld risicofactoren en het motivatie-proces, aan te reiken (zie ook, LOWE & WILLIS, 2018).

5.2. De GLM-principes binnen CoSA

Het GLM betreft een internationaal erkend rehabilitatiemodel voor personen die criminele feiten hebben gepleegd. Het doel binnen deze benadering is de persoon met de nodige interne en externe mogelijkheden en condities uit te rusten om een pro sociaal en zinvol leven te kunnen leiden (WARD & STEWART, 2003). CoSA sluit bij het GLM aan door te focussen op het bevorderen van positieve betrokkenheid binnen de maatschappij en positieve interpersoonlijke relaties teneinde het kernlid te ondersteunen bij het opbouwen van een gebalanceerd en pro sociaal leven. Hiermee werkt CoSA in op één van de sterkste drijfveren van het menselijk gedrag, met name het verlangen om erbij te horen (BAUMEISTER & LEARY, 1995). Zelfregulatie, waarmee men verwijst naar de mogelijkheid om doelen te selecteren, plannen te formuleren en deze plannen daadwerkelijk te implementeren, speelt hierbij een belangrijke rol (LAWS & WARD, 2011). Het blijft onduidelijk in welke mate CoSA succesvol is in het bereiken van deze GLM-doelstellingen. Zoals reeds besproken, blijft de wetenschappelijke evidentie voor een positieve impact van CoSA op de sociale integratie en de zelfregulatie eerder beperkt.

Door de sterke focus op de levensstijl van de pleger wordt binnen het GLM het belang van de bredere maatschappelijke context onderstreept. Het plan van de pleger om een pro sociale levensstijl te ontwikkelen, valt en staat met de beperkingen die hij/zij in de maatschappij ervaart (WILLIS & WARD, 2011). De slaagkansen van een resocialisatieplan worden immers sterk bepaald door de attitudes van de omgeving. Het ervaren van belemmeringen

bij de zoektocht naar een huisvesting en tewerkstelling vanwege een negatieve attitude ten aanzien van zedendelinquenten (WILLIS, MALINEN & JOHNSTON, 2013) en van vijandige en verstotende attitudes blijken immers de kans op recidive te verhogen (JEGLIC, MERCADO & LEVENSON, 2012). Om de ambities van CoSA mogelijk te maken, dient er dus een maatschappelijk draagvlak te zijn. Deze maatschappelijke steun voor de resocialisatie van zedendelinquenten kan bijvoorbeeld bevorderd worden door een minder sensatiegerichte en informatievere berichtgeving over zedendelinquenten (RADE, DESMARAIS & BURNETTE, 2018). Ook het beleid en de coördinatoren van CoSA dienen in te zetten op de bekendmaking van CoSA bij de maatschappij, justitie en de geestelijke gezondheidszorg. De ontwikkeling van een officiële, informatieve CoSA website en regelmatige berichtgeving in de media over het project zouden niet alleen het maatschappelijk draagvlak kunnen bevorderen, maar ook meer zedendelinquenten en vrijwilligers kunnen aantrekken.

6. EN WAT VERDER MET CoSA BELGIË?

Met het huidige artikel beoogden we de huidige empirische evidentie voor de effectiviteit van CoSA alsook de onderliggende werkingsprincipes van CoSA kritisch te analyseren en zodoende suggesties voor de praktijk en toekomstig onderzoek te formuleren.

Hoewel de empirische evidentie voor de effectiviteit van CoSA tot op heden beperkt blijft, zijn de studieresultaten bemoedigend. Kernleden vertonen over het algemeen lagere recidivecijfers in vergelijking tot zedendelinquenten die niet aan het CoSA-project deelnemen. Daarnaast suggereren enkele studies een verbetering op emotioneel, sociaal, gedragsmatig en structureel vlak. De doelstellingen van CoSA in rekenschap nemend is het echter opvallend dat de resultaten betreffende vorderingen binnen voornamelijk het emotionele en sociale domein nog maar weinig robuust zijn. Dit kan te wijten zijn aan methodologische aspecten. Maar men dient zich ook de vraag durven te stellen of men met de huidige aanpak binnen CoSA wel degelijk de gewenste resultaten behaalt. Ter beantwoording van deze vraag grijpt de Belgische praktijk momenteel voornamelijk terug naar een anekdotische rapportering van succesverhalen. De nood aan de implementatie van een systematische, holistische meting van vorderingen op de diverse relevante domeinen (i.e. psychosociaal functioneren, (delict)gedrag, hervalrisico en structurele omkadering) dringt zich duidelijk op. Een dergelijke implementatie zal niet uitsluitend tot waardevolle, wetenschappelijke inzichten leiden, maar zal tevens een meerwaarde bieden bij het uitwerken, implementeren en bijsturen van individuele CoSA-trajecten.

In dit artikel hebben we aangetoond dat hoewel het niet de initiële intentie was van de oprichters, het CoSA-project wel degelijk aansluit bij de principes van het RNR- en het GLM-model. De meningen over deze behandelkaders zijn zowel in de literatuur als in de praktijk verdeeld: sommigen beschouwen beide kaders als zijnde complementair, anderen focussen eerder op de tegenstellingen tussen de modellen en veronderstellen dat deze modellen diametraal tegenover elkaar staan en dus onverzoenbaar zijn (zie o.a., WARD, YATES & WILLIS, 2012). CoSA is echter een mooie illustratie van een programma dat beide kaders weet te integreren. De toepassing van deze principes brengt bovendien bijkomende aandachtspunten betreffende de selectie van de kernleden, de focus en de aard van de interventies binnen CoSA, de opvolging van individuele trajecten, de attitudes, het werk en de begeleiding van de vrijwilligers alsook de implementatie van CoSA binnen de maatschappij aan het licht. Deze invalshoek biedt dan ook bijkomende handvatten voor de verdere optimalisering van de praktijk alsook van het onderzoek naar CoSA.

Tenslotte suggereren de kosten-baten analyses dat het aanbieden van CoSA een investering waard is. Toch worstelen de medewerkers van CoSA Antwerpen en CoSA Brussel jaarlijks met de nodige onzekerheid betreffende de verderzetting van het project, aangezien er

tot op heden geen structurele financiering voor CoSA voorzien wordt. En hier botsen we bovendien op een kafkaïaanse situatie: het aantonen van de effectiviteit van de Belgische CoSA-projecten – evenwel zonder de nodige middelen voor een grondige effectiviteitsstudie – zou de kans op de verdere financiering van het project verhogen. Maar indien men overtuigd wil inzetten op werkzame factoren en strategieën in de preventie van seksueel geweld, dan zal ook het beleid tijd en middelen in het wetenschappelijk evaluatie-onderzoek middelen dienen te investeren.

REFERENTIES

- ANDREWS, D., BONTA, J., & HOGE, R. (1990). Classification for Effective Rehabilitation: Rediscovering Psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17(1), 19-52.
- ANDREWS, D., & BONTA, J. (2010). *The Psychology of Criminal Conduct* (5th ed.). Cincinnati, OH: Anderson.
- BARBAREE, H.E. (1997). Evaluating treatment efficacy with sexual offenders: the insensitivity of recidivism studies to treatment efficacy. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 9(2), 111-128.
- BATES, A., MACRAE, R., WILLIAMS, D., & WEBB, C. (2012). Ever-increasing circles: A descriptive study of Hampshire and Thames Valley Circles of Support and Accountability 2002-09. *Journal of Sexual Aggression*, 18(3), 355-373.
- BATES, A., WILLIAMS, D., WILSON, C., & WILSON, R. J. (2014). Circles south east: The first 10 years 2002-2012. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(7), 861-885.
- BAUMEISTER, R. F., & LEARY, M. A. (1995). The need to belong. Desire for interpersonal attachments as fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529.
- Behandeling en begeleiding van seksuele delinquenten. (1998, July 13). Verkregen op 1 november 2018, via <https://www.vlaanderen.be/nl/vlaamse-overheid/persberichten/behandeling-en-begeleiding-van-seksuele-delinquenten>.
- BERG, J.W. VAN DEN, SMID, W., KOSSAKOWSKI, J.J., BEEK, D.J. VAN, BORSBOOM, D., JANSSEN, E., & GIJS, L. (2018). *Network Analysis Applied to Dynamic Risk Factors in Adult Male Sex Offenders*. Ongepubliceerd manuscript.
- BERG, J. W. VAN DEN, SMID, W., SCHEPERS, K., WEVER, E., BEEK, D. VAN, BERG, JANSSEN, E., & GIJS, L. (2017). The Predictive Properties of Dynamic Sex Offender Risk Assessment Instruments: A Meta-Analysis. *Psychological Assessment*, 30(2), 179-191.
- BOHMERT, M. N., DUWE, G., & HIPPLE, N. K. (2018). Evaluating Restorative Justice Circles of Support and Accountability: Can Social Support Overcome Structural Barriers? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(3), 739-758.
- BONTA, J., WALLACE-CAPRETTA, S., & ROONEY, J. (2010). A Quasi-Experimental Evaluation of an Intensive Rehabilitation Supervision Program. *Criminal Justice and Behavior*, 27(3), 312-329.
- BURROWES, N., & NEEDS, A. (2009). Time to contemplate change? A framework for assessing readiness to change with offenders. *Aggression and Violent Behavior*, 14(1), 39-49.
- CAMPBELL, J., SELLEN, J.L., & MCMURRAN, M. (2010). Personal Aspirations and Concerns Inventory for Offenders: Developments in the measurement of offenders' motivation. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20(2), 144-157.
- Circles of Support & Accountability. (n.d.). Verkregen op 1 november 2018, via <http://www.circles4.eu>
- CLARKE, M., BROWN, S., & VÖLLM, B. (2015). Circles of support and accountability for sex offenders: A systematic review of outcomes. *Sexual Abuse*, 29(5), 446-478.
- CLARKE, M., WARWICK, L., & VÖLLM, B. (2017). Circles of support and accountability: The characteristics of core members in England and Wales. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 27(2), 191-206.

- DUWE, G. (2013). Can Circles of Support and Accountability (COSA) work in the United States? Preliminary results from a randomized experiment in Minnesota. *Sexual Abuse*, 25(2), 143-165.
- ELLIOTT, I. A., & BEECH, A. R. (2013). A U.K. Cost-Benefit Analysis of Circles of Support and Accountability Interventions. *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment*, 25(3), 211-229.
- FOX, K.J. (2017). Contextualizing the policy and pragmatics of reintegrating sex offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 29(1), 28-50.
- GENDREAU, P. LITTLE, T., & GOGGIN, C. (1996). Meta-Analysis of the Predictors of Adult Offender Recidivism: What Works. *Criminology*, 34(4), 575-607.
- HANSON, R. K., BOURGON, G., HELMUS, L., & HODGSON, S. (2009). The principles of effective correctional treatment also apply to sexual offenders: A meta-analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 36(9), 865-891.
- HANSON, R. K., & BUSSIÈRE, M. (1998). Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(2), 348-362.
- HANSON, R. K., HARRIS, A. J. R., LETOURNEAU, E., HELMUS, L. M., & THORNTON, D. (2018). Reductions in Risk Based on Time Offense Free in the Community: Once a Sexual Offender, Not Always a Sexual Offender. *Psychology, Public Policy, and Law*, 24(1), 48-63.
- HANSON, R. K., HARRIS, A.J.R., SCOTT, T., & HELMUS, L. (2007). *Assessing the risk of sexual offenders on community supervision: The dynamic supervision project*. Ottawa, ON: Public Safety and Emergency Preparedness Canada.
- HANSON, R.K., HELMUS, L. & HARRIS, A.J.R. (2015). Assessing the Risk and Needs of Supervised Sexual Offenders: A Prospective Study Using Stable-2007, Static-99R, and Static-2002R. *Criminal Justice and Behavior*, 42(12), 1205-1224.
- HANSON, R.K., & THORNTON, D. (2000). Improving risk assessment for sexual offenders: A comparison of three actuarial scales. *Law & Human Behavior*, 24(1), 119-136.
- HELMUS, L., THORNTON, D., HANSON, R. K., & BABCHISHIN, K. M. (2012). Improving the predictive accuracy of Static-99 and Static-2002 with older sex offenders: Revised age weights. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 24(1), 64-101.
- HÖING, M., BOGAERTS, S., & VOGELVANG, B. (2016). Helping Sex Offenders to Desist Offending: The Gains and Drains for CoSA Volunteers – A Review of the Literature. *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment*, 28(5), 364-402.
- HÖING, M., HARE DUKE, L., & VÖLLM, B. (2015). *European Handbook. CoSA, Circles of Support and Accountability*. Breda: Avans University of Applied Sciences. Verkregen 1 november 2018, via <https://surfsharekit.nl/publiek/av/c2bdf383-c982-49c2-b88e-83dda80864a3>.
- HÖING, M., VOGELVANG, B., & BOGAERTS, S. (2017). "I Am a Different Man Now" – Sex Offenders in Circles of Support and Accountability: A Prospective Study. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(7), 751-772.
- HÖING, M., SNATERSEN, Y., & PASMANS, V. (2010). *CoSA in Belgium. Summary*. 's Hertogenbosch: Avans University of Applied Sciences.
- JEGLIC, E. L., MERCADO, C. C., & LEVENSON, J. S. (2012). The prevalence and correlates of depression and hopelessness among sex offenders subject to community notification and residence restriction legislation. *American Journal of Criminal Justice*, 37(1), 46-59.
- KERR, N., TULLY, R. J., & VÖLLM, B. (2018). Volunteering With Sex Offenders: The attitudes of Volunteers Toward Sex Offenders, Their Treatment, and Rehabilitation. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 30(6), 659-675.
- LAWS, D.R., & WARD, T. (2011). *Desistance from sex offending: Alternatives to throwing away the keys*. New York, NY: Guilford.
- LEVENSON, J.S., & COTTER, L. P. (2005). The impact of sex offender residence restrictions: 1,000 feet from danger or one step from absurd? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49(2), 168-178.

- LOWE, G., & WILLIS, G. (2018). Maintaining an effective circle: Volunteer experiences of operational aspects of Circles of Support and Accountability. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1-29.
- MARSH, K., CHALFIN, A., & ROMAN, J.K. (2008). What does economic analysis add to decision making? Evidence from the criminal justice literature. *Journal of Experimental Criminology*, 4(2), 117-135.
- MARSHALL, W.L. (2010). The role of attachments, intimacy, and loneliness in the etiology and maintenance of sexual offending. *Sexual and Relationship Therapy*, 25(1), 73-85.
- MERCKX, L., JAGER, D., & UZIEBLO, K. (2018). *CoSA Vlaanderen. Hoe kijken ex-kernleden terug op het project? Een eerste evaluatie*. Antwerpen: Thomas More.
- MULDER, E., VERMUNT, J., BRAND, BULLENS, R., & MARLE VAN, H. (2012). Recidivism in subgroups of serious juvenile offenders: Different profiles, different risks? *Criminal Behaviour and Mental Health*, 22(2), 122-135.
- OLIVER, M. E., & BARLOW, A. A. (2010). Public attitudes toward sex offenders and their relationship to personality traits and demographic characteristics. *Behavioral Sciences & The Law*, 28(6), 832-849.
- RADE, C. B., DESMARAIS, S. L., & BURNETTE, J. L. (2018). Implicit Theories of Criminal Behavior : Fostering Public Support for Ex-offender Community Reentry. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 14(1), 14-36.
- SHACKLEY, M., WEINER, C., DAY, A., & WILLIS, G. M. (2014). Assessment of public attitudes towards sex offenders in an Australian population. *Psychology, crime & law*, 20(6), 553-572.
- SNATERSEN, Y. (2011). *CoSA en zijn vrijwilligers. Een vooronderzoek naar de effecten van CoSA op de vrijwilliger*. 's-Hertogenbosch, The Netherlands: Centre for Public Safety and Criminal Justice, Avans University of Applied Sciences.
- SOLDINO, V., & CARBONELL-VAYÀ, E. J. (2017). Effect of treatment on sex offenders' recidivism: a meta-analysis. *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, 33(3), 578-588.
- TAEYMANS, M., & SIVRI, S. (2014). *Procesevaluatie proefproject CoSA Antwerpen. De eerste ervaringen met CoSA in België*. Brussel: Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid.
- WARD, T., & STEWART, C. (2003). The treatment of sex offenders: Risk management and good lives. *Professional Psychology Research and Practice*, 34(4), 353-360.
- WARD, T., YATES, P. M., & WILLIS, G. M. (2012). The good lives model and the risk need responsibility model: A critical response to Andrews, Bonta, and Wormith (2011). *Criminal Justice and Behavior*, 39(1), 94-110.
- WILLIS, G. W., & GRACE, R. C. (2009). Assessment of community reintegration planning for sex offenders: Poor planning predicts recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 36, 494-512.
- WILLIS, G.M., MALINEN, S., & JOHNSTON, L. (2013). Demographic differences in public attitudes towards sex offenders. *Psychiatry, Psychology, and Law*, 20(2), 230-247.
- WILLIS, G. M., & WARD, T. (2011). Striving for a good life: The good lives model applied to released child molesters. *Journal of Sexual Aggression*, 17(3), 290-303.
- WILSON, R.J., CORTONI, F., & McWHINNIE, A.W. (2009). Circles of support & accountability: A Canadian national replication of outcome findings. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 21(4), 412-430.
- WILSON, R. J., McWHINNIE, A., PICHECA, J. E., PRINZO, M., & CORTONI, F. (2007). Circles of Support and Accountability: Engaging Community Volunteers in the Management of High-Risk Sexual Offenders. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 46(1), 1-15.
- WILSON, R.J., PICHECA, J.E., & PRINZO, M. (2007). Evaluating the effectiveness of professionally facilitated volunteerism in the community-based management of high-risk sexual offenders: Part Two – a comparison of recidivism rates. *The Howard Journal*, 46(4), 327-337.

Waar de nood het hoogst is

De informatietekorten en -behoeften bij klanten van sekswerkers in België

YENTE NEELEN^a
GERT VERMEULEN^b



Panopticon, 39 (6), 507-518
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2018

- ^a Assistent seksueel strafrecht, Institute for international Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent (Corresp.: Yente.Neelen@UGent.be)
^b Gewoon hoogleraar en directeur, Institute for international Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent

ABSTRACT

WHERE THE NEED PREVAILS. THE INFORMATION DEFICITS AND NEEDS OF CLIENTS OF SEX WORKERS IN BELGIUM

To date, no research has uncovered the information needs of clients of sex workers in Belgium. Moreover, existing information channels (NGO websites, advertising sites and discussion forums) are insufficient. As a consequence, stakeholders have highlighted the importance of information for clients. Focusing on the criminal and medical risks, this research therefore assesses whether the clients have based their knowledge on misperceptions and fragmentary information. In this study, the posts by clients on online discussion forums are examined. Based on these findings, an online survey was distributed through 4 NGO websites, 32 advertising sites and 6 discussion forums. A total of 334 clients were selected. Rather than information on the legal framework, the results indicate a higher need for information about condom use and the risks concerning sexually transmitted diseases. As such, an assessment of the needs of clients could enhance the information on criminalization and (health) risks that is available to clients.

Keywords: Clients of sex workers, health risks, legal framework

Kernwoorden: Klanten sekswerkers, gezondheidsrisico's, strafrechtelijk kader

1. INLEIDING

In België bleef onderzoek binnen de sekswerksector tot dusver sterk gefocust op de sekswerkers zelf (SANDERS, 2008; VERMEULEN, 2007; WEITZER, 2012). Onderzoek naar klanten van sekswerkers is schaars, en heeft in voorkomend geval voornamelijk betrekking op hun motieven om een sekswerker te bezoeken en op de mogelijkheid om signalen van uitbuiting te herkennen (VAN HUSEN & VAN DIJK, 2014; KARAMANLIS & BOELS, 2017). Een overkoepelend beeld, dat in bredere zin inzicht biedt in de kennis en informatienoden van klanten van sekswerkers, is afwezig.

Gegeven de risico's verbonden aan sekswerk, is het essentieel dat niet alleen sekswerkers, maar ook hun klanten over correcte informatie beschikken (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Toch bieden bestaande informatiekkanalen (middenveldwebsites, seksadvertentiesites en *online*-discussiefora) vaak enkel fragmentarische informatie. Ook zijn ze voor-

namelijk gericht op de noden en vragen van sekswerkers en bevatten ze slechts uitzonderlijk een informatieluik voor klanten, zodat deze laatste slechts uitzonderlijk of hooguit indirect worden bereikt. Zo beperken middenveldwebsites (zoals deze van Ghapro, Pasop vzw, Sensoa, Boysproject) zich tot informatie over gezondheidsrisico's. Daarnaast bevatten seksadvertentiesites weinig informatie omtrent gezondheid en/of criminalisering, maar richten ze zich voornamelijk op het aanbieden van seks. Een kanaal waarop klanten wel informatie kunnen terugvinden zijn *online*-discussiefora. Het nadeel daarvan is dat de daar beschikbare informatie niet per definitie correct is (DI NICOLA et al., 2009; HOLT & BLEVINS, 2007; ZAITCH & STARING, 2009).

Vanuit het middenveld werd dan ook gevraagd aan deze lacunes, te weten: het gebrek aan een overkoepelend beeld en het fragmentarisch en onbetrouwbaar karakter van beschikbare informatie, tegemoet te komen, door na te gaan welke informatie klanten nodig hebben over het strafrechtelijk kader en de gezondheidsaspecten bij het beroep doen op sekswerkers en waarover er misvattingen bestaan dan wel een tekort aan informatie blijkt.¹

Dit artikel² geeft niet alleen (*infra*, onder 3) de visie van klanten weer op het strafrechtelijk kader inzake prostitutie (wetgeving en beleid, inclusief de tendens tot criminalisering van klanten van sekswerkers). Het biedt ook inzicht (*infra*, onder 4) in hoe klanten, die naar andere seksuele partners toe een grote medische verantwoordelijkheid dragen (VAN NUNEN, GRYSSELS & VAN HAL, 2012), omgaan met informatie over gezondheid (condoomgebruik, medische controle en seksueel overdraagbare aandoeningen).

2. METHODOLOGIE: KLANTEN VAN SEKSWERKERS DIE ONLINE ACTIEF ZIJN

Om inzicht te verkrijgen in de kennis van klanten en om na te gaan wat hun concrete noden zijn, is gekozen voor een multi-methode studie, bestaande uit enerzijds een inhoudsanalyse van de berichten op *online*-klanten- en discussiefora (DI NICOLA et al., 2009; HOLT & BLEVINS, 2007; ZAITCH & STARING, 2009) en anderzijds een *online* survey onder klanten van sekswerkers. Via inhoudsanalyse van de berichten kon belangrijke informatie verkregen worden zonder dat de onderzoeker bij de communicatie aanwezig moest zijn (NEUENDORF, 2002). Daardoor bleef ook de anonimiteit van de klanten gegarandeerd.

Omdat klanten van sekswerkers moeilijk te contacteren zijn, is gekozen voor een welbepaalde groep van klanten, namelijk diegenen die *online* actief zijn. Gezien deze respondenten actiever bezig zijn met de thematiek, precies doordat ze kennis hebben en effectief gebruik maken van klanten- en discussiefora, blijven andere klantprofielen mogelijk ondervertegenwoordigd zijn in het onderzoek (HSIEH, KOVARIK & LOGAN, 2014; VAN HUSEN & VAN DIJK, 2014). Bovendien is het niet mogelijk om het werkelijke gedrag van de klanten na te gaan, aangezien de uitgevoerde analyse zich enkel baseert op wat klanten hebben geschreven op de geanalyseerde fora (<http://provla.xyz>; <http://www.hookers.nl>; <http://nzcforum.be>; <http://www.ijsberenforum.com>; <http://forum.kinky.nl>).

Deze fora worden beschouwd als de meest relevante. Ofwel hebben ze betrekking op de Belgische situatie, ofwel zijn ze te vinden op een specifiek Belgische website, ofwel gaat het om een Belgisch subforum. Ieder forum bevat recensies over sekswerkers, doorgaans ge-

1 Najaar 2017/begin 2018 hebben auteurs een klantenonderzoek uitgevoerd in opdracht van hulpverleningsorganisaties Ghapro en vzw Pasop, die zich primair op gezondheidspreventie bij sekswerkers richten (zie: Vermeulen, Fagardo & Neelen, 2018).

2 Het oorspronkelijk onderzoek werd ingedeeld in drie thema's: strafrechtelijk kader, uitbuiting en gezondheid. In dit artikel werd het thema uitbuiting gebundeld met het thema strafrechtelijk kader. Klanten moet de mogelijkheid geboden worden om een bewuste keuze te maken bij het betalen voor seksuele diensten, namelijk door het herkennen van signalen van uitbuiting.

categoriseerd volgens land en provincie. Gelet op de korte doorlooptijd van het onderzoek, werden recensies – uit een vrij gekozen periode³ – geselecteerd op basis van hun relevantie voor het onderzoek. Concreet gaat het om opinies, vragen en opmerkingen van klanten met betrekking tot de volgende elementen: gezondheid en risico's, uitbuiting/dwang, (inter) nationaal prostitutiebeleid, wetgevend kader inzake prostitutie, motieven voor seksbezoek, geraadpleegde informatiekanaalen omtrent sekswerk.

Aanvullend op de inhoudsanalyse is via een *online*-vragenlijst met zowel gesloten als open vragen verder en met meer scherpte gepeild naar de informatienoden van klanten (DUFFY et al., 2005; PAUWELS, 2013; SILLS & SONG, 2002). De gestandaardiseerde vragenlijst liet toe om meningen te kwantificeren.

6 *online*-discussiefora, 32 advertentiewebsites, 4 gezondheidsorganisaties werkzaam rond sekswerk en 1 sociaal mediakanaal werden gepolst naar hun bereidheid om de link naar de *online*-vragenlijst te verspreiden. Uiteindelijk gaven volgende kanalen expliciete goedkeuring om informatie over het onderzoek en de link naar de vragenlijst te verspreiden via sociale media of hun website: Provla, NZC forum, RedLights, Sensoa, Boysproject en de opdrachtgevende organisaties Ghapro en Pasop.

372 respondenten vulden de *online*-vragenlijst in. Vermits sommige respondenten de vragenlijst niet volledig hebben ingevuld of aangeven geen klant te zijn van een sekswerker, werden 38 vragenlijsten buiten beschouwing gelaten, zonder dat dit de interne geldigheid van het onderzoek in het gedrang brengt (DEERING et al., 2013; HUBERMAN & MILES, 2002; SILLS & SONG, 2002). Derhalve werden 334 vragenlijsten meegenomen in de finale analyse. Gezien de klanten deelnamen via zelfselectie blijven, zoals eerder gezegd, bepaalde klanten (en mogelijk ook klantprofielen) buiten beeld (COUPER, 2000; MILROD & MONTA, 2017; SILLS & SONG, 2002; VAN HUSEN & VAN DIJK, 2014), wat de externe validiteit van het onderzoek beperkt (DEERING et al., 2013). Er kan dus niet worden aangenomen dat de onderzoeksresultaten kunnen worden gegeneraliseerd naar alle klanten van sekswerkers.

Alle respondenten in het onderzoek zijn van het mannelijk geslacht. Naar leeftijd situeert de grootste groep van klanten (31,4%) zich in de categorie 36-45 jaar, gevolgd door 27,8% in de categorie 26-36 jaar en 22,4% in de categorie 46-55 jaar. Jongvolwassenen van 18-25 jaar (9,1%) en de oudere populatie van 56-65 en 65+ komen beduidend minder voor, met respectievelijk 7,6% en 1,8%. Geen enkele respondent is jonger dan 18 jaar. 302 (90,4%) respondenten hebben de Belgische nationaliteit en 29 (8,7%) respondenten zijn Nederlander. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat de deelname aan de vragenlijst werd aangemoedigd op Nederlandstalige discussiefora en advertentiewebsites. Verder is de meerderheid van de respondenten hoger opgeleid. 71% heeft een diploma hoger dan secundair onderwijs. Hoewel de werkstatus niet eenduidig positief is gecorreleerd met het opleidingsniveau, geeft 91,3% aan te werken, in tegenstelling tot 8,7% niet-werkenden. Van de 29 niet-werkenden zijn 16 respondenten hoger opgeleid en hebben 13 respondenten als hoogste diploma het secundair onderwijs. Daarnaast nemen 6 hoger opgeleide niet-werkende respondenten tussen 18-25 deel aan dit onderzoek, wat erop kan wijzen dat het om studenten gaat. 42,8% van de klanten heeft geen relatie. 52,4% van de klanten heeft een vaste relatie en 4,8% had een losse relatie. 81% van de mannen die de vragenlijst hebben ingevuld, gaan naar vrouwen die aan thuisontvangst doen. Het feit dat de vragenlijst enkel *online* verspreid werd, kan dit verklaren. Advertentiesites bevatten immers veel advertenties voor thuisontvangst. 60,8% van de respondenten doet dit op regelmatige basis, 2 tot 10 keer per jaar.

Klanten blijken overigens vaker te zoeken naar informatie m.b.t. gezondheid (54,7%) dan m.b.t. het strafrechtelijk kader (28,4%).

3 Afhankelijk van de thematiek en de omvang van het forum, werd er gekozen om alle recensies te lezen, dan wel enkel de recensies gedurende een tijdspanne van 10 jaar, met name de periode 2007-2017.

3. INFORMATIENODEN M.B.T. HET STRAFRECHTELIJK KADER: KLANTEN ALS HELPENDE PARTIJ

3.1. Inleiding

In België is sekswerk op zich niet strafbaar en bestaat er – op vandaag – geen specifieke strafbaarstelling voor klanten van sekswerkers. Alle activiteiten rond sekswerk zoals uitbating (art. 380, §1, 2° Sw.), verhuring (art. 380, §1, 3° Sw.) en levering van diensten aan de sekswerker (art. 380ter, §1 Sw.) worden wel strafbaar gesteld. Nochtans voeren steden en gemeenten een gedoogbeleid inzake exploitatie van sekswerk en verhuur van sekswerkruimtes. Dit gedoogbeleid is het gevolg van de invoering van de Wet tot de afschaffing van de reglementering van prostitutie (BS 13 september 1948), die moest verhinderen dat steden en gemeenten nog langer prostitutie zouden reglementeren. Sindsdien wordt een gedoogbeleid gevoerd via maatregelen die dienen ter bescherming van de openbare zedelijkheid en de openbare orde (VERMEULEN, 2007).

Er gaan echter stemmen op voor een criminalisering van klanten van sekswerkers. In Europa zien we ook een toenemende tendens daartoe. Deze neemt twee vormen aan. In Zweden en Frankrijk zijn alle klanten van sekswerkers strafbaar. In het Verenigd Koninkrijk zijn enkel klanten van gedwongen prostitutie strafbaar, maar wordt dwang vermoed. Het invoeren van deze strafbaarstellingen lijkt sterk gedreven door een louter morele visie dat sekswerk moet worden uitgebannen. Een strafbaarstelling van klanten steunt namelijk op een abolitionistisch idee van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen waarbij alle vormen van sekswerk geweld inhouden tegen vrouwen (VERMEULEN & VAN DAMME, 2014; WEITZER, 2012).

Hoewel een strafbaarstelling van alle klanten van sekswerkers – naar met name Zweeds voorbeeld – absoluut niet ondersteund kan worden (Wetsvoorstel 4-257/1, 2007-2008; VERMEULEN & VAN DAMME, 2014), dient eventueel nagedacht te worden over een strafbaarstelling voor klanten van slachtoffers van mensenhandel en gedwongen sekswerk, maar dan wel op voorwaarde dat klanten een geïnformeerde en bewuste keuze moeten hebben kunnen maken (ANDERSON & DAVIDSON, 2003; HAGSTEDT, et al., 2009; ZAITH & STARING, 2009). Dit veronderstelt dat klanten ook een transparante keuzemogelijkheid hebben om te kiezen voor seksuele diensten waarvan de gebruikmaking niet strafrechtelijk wordt vervolgd omdat ze vrijwillig en in behoorlijke, niet-bezwaarde omstandigheden worden geleverd (VAN DAMME & VERMEULEN, 2012). Dat vergt dat klanten de kennis hebben om te kiezen voor kennelijk onbezwaarde seksuele diensten, en dus ook dat ze in staat zijn die te onderscheiden van situaties van uitbuiting (mensenhandel, gedwongen sekswerk...).

3.2. Discussie

Zeker nu deze trend klanten direct aanbelangt, is het opmerkelijk dat wetenschappelijk onderzoek naar de visie erop van klanten schaars en quasi-onbestaande is in België. Daarom is in het gevoerde onderzoek gepeild naar (1) de mening van klanten over een mogelijke strafbaarstelling en (2) de mogelijkheid voor klanten om een bewuste keuze te maken bij het betalen voor seksuele diensten, met name door het herkennen van signalen van uitbuiting.

Steunen klanten een strafbaarstelling?

83% van de respondenten weet dat ze niet strafbaar zijn als klant van een sekswerker. Toch kunnen we niet algemeen stellen dat klanten over voldoende informatie beschikken m.b.t. het strafrechtelijk kader. Op basis van de inhoudsanalyse van de discussiefora blijken fo-

rumgebruikers immers vaak vragen te hebben rond het gedoogbeleid inzake exploitatie van prostitutie en verhuur van sekswerkruimtes in Belgische steden en gemeenten.

Niettemin zijn klanten op de hoogte van de Europese tendens om – alle of een bepaalde groep van – klanten van sekswerkers strafbaar te stellen.⁴ Uit schaars bestaand klantenonderzoek blijkt dat klanten de abolitionistische visie achterhaald vinden, maar ook dat mensenhandel en gedwongen sekswerk bestraft moeten worden (KARAMANLIS & BOELS, 2017). Zij achten een onderscheid tussen vrijwillig en gedwongen sekswerk nuttig, waarbij dat laatste moet vervolgd worden. Ons onderzoek bevestigt dat klanten gekant zijn tegen het invoeren van een algemene strafbaarstelling van klanten, die ze louter zien als symptoombestrijding (*posts* op Provla en NZC).

(Hoe) kunnen klanten signalen van uitbuiting herkennen?

Recent onderzoek naar de mogelijkheid van klanten om signalen van uitbuiting te herkennen en/of hun bereidheid om misbruik aan autoriteiten te melden (KARAMANLIS & BOELS, 2017; HUSEN & VAN DIJK, 2014) geeft aan dat klanten moeilijk signalen van uitbuiting herkennen (FLIGHT & HULSHOF, 2009; KARAMANLIS & BOELS, 2017; ZAITCH & STARING, 2009). Op basis van ons onderzoek blijkt dat 22,8% van de klanten ooit een sekswerker hebben ontmoet waarvan ze vermoeden dat die gedwongen of uitgebuit werd. De meerderheid van de respondenten (77,2%) werd hier nog nooit mee geconfronteerd. Bovendien werd aan alle respondenten – eventueel hypothetisch wanneer zij hier nog niet mee werden geconfronteerd – gevraagd via welke concrete signalen zij uitbuiting, mensenhandel en/of gedwongen sekswerk (denken te kunnen) herkennen. De meeste klanten (77,5%) wijzen op het gebrek aan bewegingsvrijheid⁵ en controle door een pooier als mogelijk signaal. Daarnaast worden ook een depressieve indruk (68,9%), uiterlijke kenmerken zoals blauwe plekken (65,3%) of het niet spreken van Nederlands of Engels (38,6%) gezien als indicatief. Andere gerapporteerde signalen zijn: het hebben van een tattoo met een mannennaam, een overaanbod van diensten, een angstige indruk, het frequent veranderen van werkplaats, goedkope prijzen en druggebruik. We kunnen dus concluderen dat klanten van sekswerkers, ongeacht of zij reeds werden geconfronteerd met een situatie van uitbuiting, wel degelijk adequaat signalen herkennen en kunnen duiden.

Als klanten geconfronteerd worden met slachtoffers van mensenhandel of gedwongen sekswerk, zouden ze deze sekswerkers vermijden (KARAMANLIS & BOELS, 2017; VAN HUSEN & VAN DIJK, 2014). De reden daarvoor zou met name liggen in het feit dat klanten zich schuldig voelen over het bijdragen aan een systeem waarbij vrouwen 'slachtoffer' worden. Ze zouden evenwel niet geneigd zijn zelf actie te ondernemen om de situatie te veranderen, maar hun rol bestaat uit het wegblijven bij deze slachtoffers. Ons onderzoek bevestigt dit slechts ten dele. Alleszins verkiezen de meeste klanten een sekswerker die het werk expliciet vrijwillig doet. Aan de 76 respondenten die ooit al een sekswerker hebben ontmoet waarbij ze gedwongen sekswerk vermoedden, werd gevraagd of ze iets hebben ondernomen om de betrokken sekswerker te helpen. Slechts een minderheid van de klanten (36,8%) geeft aan dat ze bij een vermoeden de betrokken sekswerker vermijden. Wel bevestigd wordt dat de meeste respondenten (79%) geen klacht indienen of melding maken bij een bevoegde instantie. Dit omdat ze twijfelen aan het eigen inschattingsvermogen, omdat ze geen vertrouwen hebben in de officiële instanties, omdat ze zich niet verantwoordelijk voelen of zelf niet

4 In het kader van een invoering van een strafbaarstelling verwijzen forumgebruikers voornamelijk naar mediaberichtgeving.

5 In dit artikel heeft het gebrek aan bewegingsvrijheid betrekking op de vrijheid in doen en laten, bv. niet lang weg mogen.

in de problemen willen komen. Andere respondenten laten weten dat ze via een andere weg hebben geprobeerd om hulp te bieden aan de sekswerker (via sms of een persoonlijk gesprek). Op de vraag aan alle respondenten of ze ooit stappen zouden ondernemen om een sekswerker te helpen, geeft de meerderheid (69,5%) aan dit wel te zullen doen. Mogelijk is dit een overschatting van het eigenlijke gedrag omwille van de sociale wenselijkheid van het antwoord (KRUMPAL, 2013; NEDERHOF, 1985).

4. INFORMATIENODEN M.B.T. GEZONDHEID: KLANTEN ALS BEPALENDE PARTIJ

4.1. Inleiding

In België zijn er geen medische plichten voor sekswerkers (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012; VAN EECKHOUTTE, 2012). Wanneer een sekswerker bijvoorbeeld een infectie heeft opgelopen, kan deze dus niet verplicht worden om – tijdelijk – te stoppen met werken. De medische gezondheidszorg wordt gratis aangeboden, maar het blijft een vrijwillige keuze van de sekswerker daar al dan niet op in te gaan (Ghapro, 2016).

Naast sekswerkers vormen klanten de bepalende partij bij seksuele contacten. Meer specifiek vervullen klanten bij het overbrengen van seksueel overdraagbare aandoeningen en het gebruik van condooms een belangrijke brugfunctie naar andere seksuele partners toe (SCHEI & STIGUM, 2010). Gezien de gezondheidsrisico's waaraan sekswerkers, klanten en andere seksuele partners blootgesteld worden, maakt een medische bescherming afgestemd op deze risico's deel uit van het recht op seksuele gezondheid (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). De eigenheid van het beroep noodzaakt een bestendiging en verdere uitbouw van het bestaande informatieaanbod.

4.2. Discussie

Krijgen klanten de gevraagde seksuele diensten?

Blijkens voorgaand onderzoek is de vraag naar onveilige seksuele diensten hoog, en het aantal sekswerkers dat vaginale of anale seks zonder condoom toelaat laag (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Wanneer de *online*-berichtgeving omtrent condoomgebruik geanalyseerd wordt, blijkt dat de keuze voor een condoom o.a. beïnvloed wordt door de aard van de seksuele betrekking die klanten vragen.⁶ Om na te gaan of er enige discrepantie bestaat tussen de gevraagde en verkregen seksuele betrekkingen – wat kan wijzen op onderhandelingscapaciteiten van de sekswerker – wordt in huidig onderzoek een onderscheid gemaakt tussen de seksuele diensten die het meest worden gevraagd en de seksuele diensten die het meest worden verkregen. We merken een duidelijk verschil op tussen de gevraagde en verkregen seksuele handelingen, maar dit verschil wijst niet eenduidig op de onderhandelingsvaardigheden van de sekswerker (CHETWYND & REED, 1997; JOHNSTON, 2010). Daarom is ook nagegaan welke seksuele diensten klanten vaker verkrijgen dan ze zelf vragen. Het cijfermateriaal kunnen we op twee manieren interpreteren.

Enerzijds wordt meer tegemoetgekomen aan de vraag als het seksueel risico lager is. Dit is onder meer het geval bij vaginale seks met condoom (81,1% (271) vragende klanten – 85% (284) verkrijgende klanten), pijpen met (36,5% (122) vragende klanten – 56,3% (188) verkrijgende klanten) en zonder condoom (75,4% (252) vragende klanten – 79% (264) verkrijgende klanten), en massage met *happy ending* (18,9% (184) vragende klanten – 40,7% (136) verkrij-

6 Enige nuance moet aangebracht worden naargelang het soort forum dat de klant bezoekt (forum Provla voor condoom versus forum Neuken Zonder Condoom tegen condoom).

gende klanten). Wanneer de respondenten vragen naar vaginale seks zonder condoom is dit voornamelijk omdat zij een vertrouwensband hebben met de sekswerker of omdat ze gaan voor een *girlfriend experience* (gfe), ondanks de kennis van de respondenten over het hoge risico op een soa. Voorgaand onderzoek bevestigend (ATCHISON & BURNETT, 2016), kunnen we stellen dat de interactie met de sekswerker een veel voorkomende factor is om geen condoom te gebruiken. Redenen om wel een condoom te gebruiken, zijn het voorkomen van een soa en respect voor de sekswerker (KARANDIKAR & GEZINSKI, 2012). Pijpen zonder condoom wordt door de meeste respondenten gevraagd en verkregen (75,4% (252) vragende klanten – 79% (264) verkrijgende klanten). Hier kunnen we veronderstellen dat deze handeling in de plaats komt van risicovollere seksuele betrekkingen (ADRIAENSSENS & HENDRICKX, 2012; RAYMOND, 2004; VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Hoewel in huidige onderzoek zowel de forumgebruikers als de respondenten aangeven op de hoogte te zijn van het risico op soa, zijn de spanning en de kick doorslaggevend. Fins onderzoek naar discussiefora rond sekswerk (REGUSHEVSKAYA & TUORMAA, 2014) toont evenwel aan dat klanten misvattingen hebben over risico-overdracht. Pijpen zonder condoom houdt wel degelijk gezondheidsrisico's in (KARANDIKAR & GEZINSKI, 2012; VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012).

Anderzijds wordt er minder tegemoetgekomen aan de vraag bij risicovollere seksuele betrekkingen zoals bijvoorbeeld anaal met (19,5% (65) vragende klanten – 15,9% (53) verkrijgende klanten) en zonder condoom (4,8% (16) vragende klanten – 2,1% (7) verkrijgende klanten), vaginaal zonder condoom (18,9% (63) vragende klanten – 14,4% (48) verkrijgende klanten), soft (12,6% (42) vragende klanten – 11,1% (37) verkrijgende klanten) en hard (3,0% (10) vragende klanten – 2,1% (7) verkrijgende klanten) SM.

Wie is verantwoordelijk voor medische controle: klant, uitbater en/of sekswerker?

De meeste respondenten weten dat sekswerkers in België niet verplicht zijn zich te laten testen op een soa. Toch denkt 40% dat dit wel zo is. Op de vraag wie de verantwoordelijkheid draagt om zich te laten controleren, zijn de reacties op de online fora verschillend van de antwoorden op de *online*-vragenlijst. Hoewel de meeste forumgebruikers de sekswerker verantwoordelijk achten, geeft de meerderheid van respondenten (56,6%) aan dat de verantwoordelijkheid om zich te laten testen voornamelijk bij de klant ligt. 36,5% is van mening dat er een gedeelde verantwoordelijkheid geldt, waarbij zowel de sekswerker, de uitbater als de klant een cruciale rol spelen. Bovendien vindt slechts een minderheid van de respondenten (5,7%) dat de exclusieve verantwoordelijkheid voor veilige seks⁷ bij de sekswerker ligt.

Correlatie onbeschermd seksueel contact en testen op soa's

Voorgaand onderzoek raadt sekswerkers die veilig werken aan om zich minstens jaarlijks te laten controleren op soa's (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Wanneer klanten rechtstreeks worden bevraagd naar de frequentie van een medische controle op soa's, geeft iets meer dan de helft van de klanten (57,9%) aan zich te laten testen op een soa, waarvan 21,9% zich jaarlijks laat testen, 14,7% zich heeft laten testen naar aanleiding van een gescheurd condoom, onveilig seksueel contact, niet meer weten wat er gebeurd is, en/of het ervaren van last of symptomen, 12,9% zich minder dan één keer per jaar heeft laten testen en 8,4% zich jaarlijks laat testen en extra laat controleren. Bovendien, laat de meerderheid (74,1%) zich testen bij een huisarts. Toch heeft minder dan de helft van de klanten (42,1%) die op

7 Veilige seks is ruimer dan medische controle. Veilige seks betekent dat de sekswerker zichzelf en anderen beschermt tegen een besmetting met soa's.

regelmatige basis een sekswerker bezoekt zich nog nooit laten testen. De voornaamste redenen die klanten aangeven om zich niet te laten testen, is het hebben van een vaste relatie. Andere redenen om zich niet te laten testen zijn het niet weten waar ze zich moeten laten testen, er geen behoefte aan hebben, altijd met condoom vrijen, angst hebben voor het resultaat en onzeker zijn over de anonimiteit.

In ons onderzoek peilden we bijkomend naar de correlatie tussen het hebben van onbeschermd seksueel contact en het zich al dan niet laten testen op soa's. Eerder onderzoek toont immers aan dat de meerderheid van sekswerkers zich laat testen op een soa wanneer zij problemen hebben gehad bij het gebruik van een condoom (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Volgens ons onderzoek laten klanten die steeds een condoom gebruiken bij een sekswerker zich niet of minder vaak testen op soa's dan klanten die onveilige seksuele contacten hebben met sekswerkers. Het percentage van klanten dat onbeschermd seksuele contacten vraagt terwijl ze geen soa-controle laten afnemen, is evenwel hoog. Meer bepaald liet 36,5% van de klanten die vaginale seks zonder condoom vroeg, zich niet testen op soa's en liet 31,7% zich jaarlijks testen (11,1% na een bepaalde situatie). Een minderheid van 9,5% vroeg minder dan één keer per jaar een soa-controle aan. In tegenstelling tot vaginale betrekkingen zonder condoom, liet 31,2% van de klanten die anale seks zonder condoom vroeg, zich jaarlijks testen (18,8% naar aanleiding van een bepaalde gebeurtenis). 12,5% van de klanten deed dit minder dan één keer per jaar of enkel naar aanleiding van een voorgedane situatie. Deze resultaten liggen in lijn met voorgaand onderzoek naar de transmissie van soa in de sekswerksector (PAN et al., 2011; XANTIDIS & MCCABE, 2000). Hierdoor ontstaat niet alleen een risico (op bijvoorbeeld een infectie) bij de klant zelf, maar ook bij een andere seksuele partner. Naar de toekomst toe dienen de percentages van jaarlijkse controles bij deze groep te stijgen (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Een foutief idee over onbeschermd seksueel contact, over soa's en medische controles kan immers zorgen voor een vals gevoel van veiligheid, niet alleen bij klanten maar ook bij de andere seksuele partners (REGUSHEVSKAYA & TUORMAA, 2014).

5. PERSPECTIEVEN VOOR BELEID EN PRAKTIJK

Het gevoerde onderzoek naar de kennis van klanten van sekswerkers, om hun rol in de strijd tegen mensenhandel beter te kunnen inschatten en hun verantwoordelijkheid in geval van gezondheidsrisico's te verduidelijken, vult niet alleen een wetenschappelijk kennishiaat, maar is ook voor de praktijk en middenveldorganisaties van belang. Informatietekorten dienen ingevuld en misvattingen tegengegaan.

Klanten blijken allesbehalve vragende partij voor het invoeren van een veralgemeende strafbaarstelling van klanten van sekswerkers. Niettemin vinden ze een strafbaarstelling zinvol voor klanten die wetens en willens seksuele diensten kopen van een sekswerker die geen onbezwaarde en autonome keuze voor sekswerk heeft gemaakt. Dergelijke strafbaarstelling is o.i. maar mogelijk wanneer klanten geïnformeerd kunnen kiezen en bijgevolg signalen van mensenhandel of gedwongen sekswerk kunnen herkennen (VAN DAMME & VERMEULEN, 2012). Een concrete opsomming van herkenningssignalen op de website van middenveldorganisaties (zoals bijvoorbeeld Ghapro, Pasop vzw, Boysproject) kan klanten nog breder dan vandaag bewust maken van indicaties van uitbuiting, mensenhandel of gedwongen sekswerk. Daarnaast bevestigt huidig onderzoek dat klanten slachtoffers van mensenhandel of gedwongen sekswerk niet zelden (zullen) vermijden en dat ze liever geen melding maken van zulke situaties (KARAMANLIS & BOEL, 2017). In dit opzicht is het nuttig om na te denken over hoe de meldingsbereidheid van klanten te verhogen, zeker nu uit ons onderzoek is gebleken dat een meerderheid van de totale respondentengroep aangeeft slachtoffers wel degelijk te willen helpen. In Nederland bijvoorbeeld werd een centraal meldpunt

(Meld Misdaad Anoniem)⁸ opgericht met als doel klanten van slachtoffers van mensenhandel of gedwongen sekswerk te sensibiliseren en hen aan te sporen om hier melding van te maken (VAN VIANEN et al., 2006). In België kennen we geen gelijkaardig centraal meldpunt, maar bestaat de mogelijkheid om anoniem melding te maken bij de gespecialiseerde hulpverleningsorganisaties (zoals bijvoorbeeld PAG-ASA). Deze mogelijkheid moet dringend aan bekendheid winnen bij klanten. Daarnaast is het ook van belang dat de desbetreffende hulpverleningsorganisaties inzetten op het optimaliseren van hun websites (bijvoorbeeld concrete opsomming van signalen: werk, verblijf, contact met derden, fysiek voorkomen, mentale toestand, gedrag...), opdat klanten eenvoudig een melding kunnen doen.

Verder maakt het gevoerde onderzoek duidelijk dat niet alleen sekswerkers maar ook klanten over correcte informatie m.b.t. gezondheidsrisico's moeten beschikken, aangezien de vraag naar bepaalde seksuele handelingen zonder condoom (zoals pijpen) groot is. Er moet derhalve blijvend respectievelijk meer ingezet worden op preventie-initiatieven (zoals voorlichting en educatie) voor sekswerkers én klanten (Ghapro, 2017; WARD, 2005). Zo moeten sekswerkers ondersteund worden in het vergroten van hun *agency* om klanten te herinneren aan de potentiële risico's van onbeschermd seksuele betrekkingen voor zichzelf, de klant en hun andere seksuele partner(s) (HUANG, MAMAN & PAN, 2012; JOHNSTON, 2010; SANDERS, 2008). Daarnaast moeten klanten die een zekere vorm van 'gewenning' aan voorlichtingscampagnes vertonen, gestimuleerd worden om te kiezen voor de minst risicovolle seksuele betrekking voor zichzelf en hun seksuele partner(s) (Ghapro, 2017; SURYAWANSHI et al., 2013). Hulpverleningsorganisaties (zoals Ghapro en vzw Pasop) kunnen eveneens preventie en *harm reduction* strategieën toepassen via hun websites – door een eigen 'soa-pagina' of via een doorverwijzing naar de site van Sensoa. Bovendien dienen klanten ook aangemoedigd te worden om minstens één keer per jaar een soa-controle te ondergaan. Bijgevolg kan het interessant zijn om – naast de bestaande mogelijkheid bij het Instituut voor Tropische Geneeskunde – anonieme en gratis testlocaties voor klanten in te richten. Een duidelijke vermelding op de website van het Instituut voor Tropische Geneeskunde en andere instellingen die soa-testen (vertrouwelijk en/of gratis) uitvoeren, is dan aan te raden.

Nu de informatienoden beter bekend zijn, is het zaak werk te maken van het beschikbaar maken van de relevante informatie en de raadpleegbaarheid ervan voor en raadpleging ervan door klanten te maximaliseren. In elk geval moeten de bestaande informatiekanalen (middenveldwebsites, seksadvertentiesites) zich beter toespitsen op de – vandaag onderbelichte – klantendoelgroep, idealiter door er een apart, gericht informatieluik voor uit te bouwen. Een goed voorbeeld is de website van soaids.nl, dat verschillende informatie-categorieën (prostitutie, seks & soa's, prostitutiewerkplekken, mannelijke prostitués, klanten van prostituees, transseksuele prostitutie, exploitanten) voorziet.

Opvolgingsonderzoek naar en monitoring van de effectieve raadpleging van een eventueel nieuw of versterkt informatieaanbod naar klanten én van de reële gedragsimpact ervan zijn een must.

REFERENTIES

Literatuur

- ADRIAENSSENS, S., & HENDRICKX, J. (2012). Sex, price and preferences: accounting for unsafe sexual practices in prostitution markets. *Sociology of Health & Illness*, 34(5), 665-680.
- ANDERSON, B., & O'CONNELL DAVIDSON, J. (2003). *Is Trafficking in Human Beings Demand Driven? A Multi-Country Pilot Study*. Geneva: IOM.

8 Anoniem melden kan via telefoon of online via M.

- ATCHISON, C., & BURNETT, P. J. (2016). The social dynamics of safe sex practices among Canadian sex industry clients. *Sociology of Health & Illness*, 38(6), 939-956.
- COUPER, M. (2000). Web Surveys: A Review of Issues and Approaches. *The Public Opinion Quarterly*, 64(4), 464-494.
- DEERING, K.N., VICKERMAN, P.P.M., MOSES, S., BLANCHARD, J.F., RAMESH, B.M., ISAC, S., & BOILY, M.C. (2013). Differences Between Seven Measures of Self-Reported Numbers of Clients of Female Sex Workers in Southern India: Implications for Individual- and Population-Level Analysis. *AIDS and Behavior*, 17(2), 649-661.
- DI NICOLA, A., CAUDURO, A., LOMBARDI, M., & RUSPINI, P. (2009). *Prostitution and Human Trafficking. Focus on Clients*. New York: Springer.
- DUFFY, B., SMITH, K., TERHANIAN, G., & BREMER, J. (2005). Comparing data from online and face-to-face surveys. *International Journal of Market Research*, 47(6), 615-639.
- FLIGHT, S., & HULSHOF, P. (2009). *Klanten van raamprostitutie. De vraag naar raamprostitutie in Amsterdam onderzocht*. Amsterdam: DSP-groep.
- Ghapro. (2016). *Jaarverslag*. Antwerpen: Ghapro.
- HAGSTEDT, J., KORSELL, L., & SKAGERÖ, A. (2009). In the land of prohibition? Clients and Trafficked Women in Sweden. In A. CAUDURO, A. DI NICOLA, M. LOMBARDI & P. RUSPINI (Eds.), *Prostitution and Human Trafficking. Focus on Clients* (pp. 163-204). New York: Springer.
- HOLT, T., & BLEVINS, K. (2007). Examining sex work from the client's perspective: assessing johns using on-line data. *Deviant Behavior*, 28(4), 333-354.
- HSIEH, C.S., KOVÁRIK, J., & LOGAN, T. (2014). How central are clients in sexual networks created by commercial sex? *Scientific Reports*, 4, 1-9.
- HUANG, Y., MAMAN, S., & PAN, S. (2012). Understanding the diversity of male clients of sex workers in China and the implications for HIV prevention programmes. *Global Public Health*, 7(5), 509-521.
- HUBERMAN, A., & MILES, M. (2002). *Introduction*. In A. M. HUBERMAN & M. B. MILES (Eds.), *The qualitative researcher's companion* (pp. 9-13). California: Sage Publications.
- JOHNSTON, C.L., CALLON, C., LI, K., WOOD, E., & KERR, T. (2010). Offer of financial incentives for unprotected sex in the context of sex work. *Drug Alcohol Review*, 29, 144-149.
- KARAMANLIS MARADIAGA, K., & BOELS, D. (2017). Klanten van prostitutie en hun potentiële betrokkenheid bij de herkenning van geweld: een meerwaarde voor het politionele onderzoek? In *Handboek Politiediensten (Vol 12)* (pp. 167-192). Mechelen: Kluwer.
- KARANDIKAR, S., & GEZINSKI, L. B. (2012a). "These girls gave me AIDS. Why should I use condoms?" Clients of Sex Workers in Kamathipura Express Their Attitudes About HIV. *Journal of HIV/AIDS & Social Services*, 11(2), 140-161.
- KRUMPAL, I. (2013). Determinants of social desirability bias in sensitive surveys: a literature review. *Quality & Quantity*, 47(4), 2025-2047.
- MILROD, C., & MONTA, M. (2017). Older Male Clients of Female Sex Workers in the United States. *Archives of Sexual Behavior*, 46(6), 1867-1876.
- MONTA, M.A. (2000). *Focusing on the Clients of Street Prostitutes: A Creative Approach to Reducing Violence Against Women*. US Department of Justice.
- NEDERHOF, A.J. (1985). Methods of coping with social desirability bias: a review. *European Journal of Social Psychology*, 15, 263-280.
- NEUENDORF, K.A. (2002). *The content analysis handbook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- PAN, S., PARISH, W. L., & HUANG, Y. (2011). Clients of Female Sex Workers: A Population- Based Survey of China. *The Journal of Infectious Diseases*, 204, 1211-1217.
- PAUWELS, L. (2013). *Kwantitatieve criminologie. Basishandboek kwantitatieve methoden van criminologisch onderzoek*. Gent: Academia Press.
- RAYMOND, J.G. (2004). Prostitution on Demand. Legalizing the Buyers as Sexual Consumers. *Violence against women*, 10(10), 1156-1186.

- REGUSHEVSKAYA, E., & TUORMAA, T. (2014). How prostitution customers value health and position health in their discussions? Qualitative analysis of online forums. *Scandinavian Journal of Public Health*, 42, 603-610.
- SANDERS, T. (2008). *Paying for Pleasure. Men who Buy Sex*. Collumpton: Willan Publishing.
- SCHIEL, B., & STIGUM, H. (2010). A study of men who pay for sex, based on the Norwegian National Sex Surveys. *Scandinavian Journal of Public Health*, 38(2), 135-140.
- SILLS, S. J., & SONG, C. (2002). Innovations in Survey Research: An Application of Web-Based Surveys. *Social Science Computer Review*, 20(1), 22-30.
- SURYAWANSHI, D., BHATNAGAR, T., DESHPANDE, S., ZHOU, W., SINGH, P., & COLLUMBIEN, M. (2013). Diversity among Clients of Female Sex Workers in India: Comparing Risk Profiles and Intervention Impact by Site of Solicitation. Implications for the Vulnerability of Less Visible Female Sex Workers. *PLoS ONE*, 8(9), 1-9.
- VAN DAMME, Y., & VERMEULEN, G. (2012). De criminalisering van vraagzijde-actoren van mensenhandel en arbeidsexploitatie: eerste inzichten van een studie naar de wenselijkheid van een nieuwe strafbaarstelling. In *Update in de criminologie VI: actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid & preventie, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie, VI*. (pp. 194-209). Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.
- VAN ECKHOUTTE, W. (2013). Seks als beroep: voor werknemers en zelfstandigen. Arbeids- en sociale zekerheidsrechtelijke implicaties van de Gentse lokale aanpak van sekswerk. *Orde van de Dag*, 64, 43-48.
- VAN HUSEN, G., & VAN DIJK, T. (2014). *In gesprek met de klant. Een onderzoek naar klanten van prostituees en hun rol bij de aanpak van misstanden*. Amsterdam: Rapport GGD.
- VAN NUNEN, K., GRYSEELS, C., & VAN HAL, G. (2012). *Effectonderzoek naar preventie bij sekswerkers. Onderzoeksrapport*. Antwerpen: onderzoeksgroep Medische Sociologie en Gezondheidsbeleid.
- VAN VIANEN, R., MAASKANT, G., WIJERS, M., & TER WOERDS, S. (2007). *Positie van slachtoffers van mensenhandel*. Rapport. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut en Adviesbureau Van Montfoort.
- VERMEULEN, G. (2007). *Betaalseksrecht. Naar regulering of legalisering van niet-problematische prostitutie?* Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.
- VERMEULEN, G., FAGARDO, B., & NEELEN, Y. (2018). *Verkenkend onderzoek naar het online zoekgedrag naar informatie omtrent sekswerk en seksuele gezondheid door klanten van sekswerkers*. Onderzoeksrapport i.o.v. Ghapro en vzw PasOp. Gent: Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP).
- VERMEULEN, G., & VAN DAMME, Y. (2014). Client criminalisation for guilty knowledge of (trafficking for) sexual exploitation. In N. PERS AK & G. VERMEULEN (Eds.), *Reframing prostitution. From discourse to description, from moralisation to normalisation?* (pp. 271-295). Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.
- WARD, H., MERCER, C. H., WELLINGS, K., FENTON, K., ERENS, B., COPAS, A., & JOHNSON, A. M. (2005). Who pays for sex? An analysis of the increasing prevalence of female commercial sex contacts among men in Britain. *Sexual Transmitted Infections*, 81, 467-471.
- WEITZER, R. (2012). *Legalizing prostitution. From illicit vice to lawful business*. New York: New York University Press.
- ZAITCH, D., & STARING, R. (2009). The Flesh is Weak, the Spirit Even Weaker Clients and Trafficked Women in the Netherlands. In A. CAUDURO, A. DI NICOLA, M. LOMBARDI & P. RUPPINI (Eds.), *Prostitution and Human Trafficking. Focus on Clients* (pp. 67-122). New York: Springer.
- XANTIDIS, L., & MCCABE, M. P. (2000). Personality characteristics of male clients of female commercial sex workers in Australia. *Archives of Sexual Behavior*, 29(2), 165-176.

Wetgeving en beleid

Verdrag van de Verenigde Naties ter bestrijding van de mensenhandel en van de exploitatie van andermans prostitutie van 21 maart 1950, *BS* 13 augustus 1965 (Verdrag van New York).

Wet van 21 augustus 1948 tot afschaffing van de officiële reglementering van de prostitutie, *BS* 13 september 1948.

Wetsvoorstel tot invoeging van een artikel 380quater in het Strafwetboek met betrekking tot het gebruiken van diensten van seksuele aard geleverd door een slachtoffer van mensenhandel, *Parl.St.* Senaat 2007-08, nr. 4-257/1.

Hoe 'anders' zijn de criminele carrières van seksuele delinquenten?

LUC ROBERT^a
 PASCALLE SPAAN^b
 ARJAN BLOKLAND^c
 ERIC MAES^d
 LIEVEN PAUWELS^e
 MARTINE BLOM^f
 BOUKE S.J. WARTNA^g

Een vergelijking van seksuele met niet-seksuele delinquenten op basis van nationale veroordelingsdata in België en Nederland



Panopticon, 39 (6), 519-539
 © 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2018

- ^a Senior onderzoeker, Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) (Corresp.: luc.robert@just.fgov.be)
- ^b Onderzoeker in Opleiding, Afdeling Psychiatrie, Erasmus MC Rotterdam
- ^c Senior onderzoeker, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR); Bijzonder hoogleraar Criminology and Criminal Justice, Universiteit Leiden
- ^d Senior onderzoeker, Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC)
- ^e Professor en directeur, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent
- ^f Onderzoeker, Onderzoeksafdeling Criminaliteit, Rechtshandhaving en Sancties (CRS), Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC), Ministerie van Justitie en Veiligheid, Nederland
- ^g Senior onderzoeker, Onderzoeksafdeling Criminaliteit, Rechtshandhaving en Sancties (CRS), Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC), Ministerie van Justitie en Veiligheid, Nederland

ABSTRACT

HOW 'DIFFERENT' ARE THE CRIMINAL CAREERS OF SEX OFFENDERS? A COMPARISON OF SEX OFFENDERS WITH NON-SEX OFFENDERS BASED ON NATIONAL CONVICTION DATA FOR BELGIUM AND THE NETHERLANDS

Since long, the delinquency of sex offenders has been the focus of many assumptions. These include the ideas that sex offenders are prone to commit new offences, that they are repeating (identical) sex offences and that they do not cease to offend. Such ideas suggest sex offenders are a distinct group. Based on the study of criminal careers of sex offenders, it is possible to assess whether they are truly 'different' from non-sex offenders, as seems in line with widely shared assumptions about sex offenders. Drawing on national conviction records, the (parameters of) criminal careers of sex offenders and non-sex offenders in Belgium and the Netherlands are described and compared and a trajectory model is computed. The results show a picture of some differences and many similarities between sex offenders and non-sex offenders.

Keywords: Sex versus non-sex offenders, criminal careers, trajectory model

Kernwoorden: Seksuele versus niet-seksuele delinquenten, criminele carrières, trajectory model

1. INLEIDING

Er bestaan meerdere wijdverspreide ideeën en opvattingen over het delinquent gedrag van personen die op een bepaald ogenblik een seksueel strafbaar feit gepleegd hebben. Zo zouden seksuele delinquenten geneigd zijn tot recidive, met een sterke neiging tot het plegen van (dezelfde) seksuele delicten, zonder daarmee te kunnen stoppen (LUSSIER & BLOKLAND, 2017). Dergelijke opvattingen over seksuele delinquenten bij de bredere bevolking staan echter ver af van wetenschappelijke bevindingen over recidive binnen deze groep (zie bv. LEVENSON et al., 2007, die deze ideeën bij de bredere bevolking bevroegen en confronteerden met resultaten uit wetenschappelijk onderzoek).

Zulke misvattingen laten hun sporen na op beleidsvoorbereidend werk en wetgeving over seksuele delinquenten (zie hierover o.a. SIMON, 2000; BLOKLAND & LUSSIER, 2015; ZARA & FARRINGTON, 2016; LUSSIER, 2018). Zowel SUTHERLAND (1950) als TAPPAN (1951) stelden ruim 60 jaar geleden al vast dat beleidsinitiatieven en wetgeving haaks stonden op de wetenschappelijke basis van weleer. De afgelopen decennia is de beleidsaandacht voor seksuele delinquenten in de meeste Westerse landen nog sterk toegenomen (ook voor minderjarige seksuele delinquenten, zie bv. LETOURNEAU & MINER, 2005), onder meer door toedoen van bijzonder ernstige delicten die via massamedia snel tot ver overheen de landsgrenzen verspreid geraken (LUSSIER, 2018; TUBEX & SNACKEN, 1998; TUBEX, 2000). Zo duiken verwijzingen naar de Dutroux affaire zelfs op in Canadese werken (bv. LUSSIER, 2018). In België heeft de affaire Dutroux de al eerder bestaande aandacht voor seksuele delinquenten nog versterkt. Sindsdien zagen we de introductie van bijkomende straffen, additionele voorwaarden en andere vrijheidsbeperkingen voor plegers van seksuele feiten (zie bv. TUBEX & SNACKEN, 1998; TUBEX, 2000; DE DECKER, 2009).

Ondanks eerder criminologisch onderzoek naar seksuele delinquentie en seksuele delinquenten, bleef dit toch een relatief onontgonnen terrein voor de criminologie (BLOKLAND & LUSSIER, 2015; LUSSIER & BLOKLAND, 2017). Criminologen hielden zich grotendeels weg van deze feiten en plegers. LUSSIER (2018: 1) spreekt in dat verband van “*un phénomène dans l’angle mort de la criminologie*”. Seksuele delinquentie is tot voor kort voornamelijk door seksuologen, klinisch psychologen en psychiaters onderzocht, met veel nadruk op de biologische en psychologische – afwijkende – dimensies (zie ook LUSSIER & BEAUREGARD, 2018: 3: “*up until recently, the field of research on sex offending has grown independently from criminological theory and research*”).

De afgelopen jaren besteedden criminologen echter meer aandacht aan seksuele delinquentie en seksuele delinquenten. Het criminele carrière paradigma heeft er sterk aan bijgedragen dat dergelijke feiten en hun plegers sterker onder de criminologische aandacht gekomen zijn (zie bv. BLOKLAND, 2018; BLOKLAND & LUSSIER, 2015; LUSSIER, 2018).

In deze bijdrage sluiten we bij die onderzoekslijn aan en vergelijken we seksuele met niet-seksuele delinquenten op een aantal criminele carrièreparameters¹. Criminele carrièreparameters vervullen een interessante beschrijvende functie. Zij laten toe het verloop van criminele carrières tot in detail te analyseren. We doen dat hier op basis van nationale veroordelingsdata voor zowel België als Nederland. Deze internationaal vergelijkende dimensie laat toe om na te gaan of de bevindingen niet eigen zijn aan één land (zie verder).

We schetsen in dit artikel een gedetailleerd beeld van het criminele carrièreverloop onder seksueel delinquenten en – door gebruik te maken van vergelijkbare gegevens voor een groep personen die (nog) niet werden veroordeeld voor een seksueel feit – beantwoorden

1 De in deze bijdrage gepresenteerde resultaten zijn gebaseerd op het onderzoek ‘Sex Offenders In and Out of Crime’ (SOC) dat werd gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO) krachtens het contract nr. [BR/154/A4/SOC].

we tevens de vraag of (en hoe) seksuele delinquenten in termen van hun criminele carrière verschillen van niet-seksuele delinquenten.

Het antwoord op die vraag heeft belangrijke implicaties voor wetenschap, beleid en bredere publieke kennis. Als de criminele carrières van seksuele delinquenten sterk overeenkomen met die van niet-seksuele delinquenten, dan werpt dat vragen op over de beperkte criminologische aandacht die er tot voor kort was, onder meer voor de etiologische dimensie van seksuele feiten. In dat geval rijst de vraag of achter beide vormen van delinquent gedrag grotendeels dezelfde oorzaken schuilgaan (BLOKLAND & LUSSIER, 2015). Daarnaast heeft de studie van criminele carrières van seksuele delinquenten ook beleidsmatige implicaties. Gesteld dat blijkt dat de criminele carrières van seksuele delinquenten een gelijkaardig verloop kennen met die van niet-seksuele delinquenten, dan volgt daaruit dat de bovenvermelde ‘mythische’ ideeën over seksuele delinquenten ontkracht worden. De vraag wordt dan welke argumenten wel voor beleidsmakers van belang zijn of meespelen bij de opmaak van beleidsmaatregelen ten overstaan van deze groep en waarom deze groep (naast terroristen) in hogere mate bepaalde maatregelen opgelegd krijgt (bv. het woonverbod, de bijzondere assessment naar de noodzaak bij veroordeelde seksuele delinquenten die een vrijheidsstraf ondergaan om al dan niet behandeling te ondergaan...). Als de wetenschappelijke evidentie voor een aparte benadering van seksuele delinquenten ontbreekt, dan roept dat minstens vragen op naar de motieven van de beleidsmaker en naar diens gebruik van wetenschappelijke inzichten (zie eerder TUBEX (2000: 14) die het heeft over *“een verminderde tolerantie ten opzichte van misdrijven die de integriteit van de persoon schaden en waarbij de aanwezigheid van toestemming bepalend wordt”* en DE DECKER (2009), die in dat verband verwijst naar *ad hoc* wetsvoorstellen gericht op seksuele delinquenten, telkens naar aanleiding van concrete gevallen en wars van wetenschappelijke onderbouw)². Ook voor publieke denkbeelden over seksuele delinquenten kan inzicht in criminele carrières waardevol zijn. Empirisch onderzoek kan bijdragen tot een meer realistische blik op seksuele delinquenten en seksuele delinquentie.

2. CRIMINELE CARRIÈRES

Sinds eind jaren 1980 kent criminologisch onderzoek naar criminele carrières grote opgang. Met name de publicatie van een rapport van de National Academies of Sciences in de Verenigde Staten van Amerika introduceerde het idee van een criminele carrière als *“the characterization of the longitudinal sequence of crimes committed by an individual offender”*

² Het is in dat verband ook opvallend dat in België de wetgever wel adviseert om meer wetenschappelijk onderzoek over seksuele delinquenten te verrichten, maar anderzijds voor nieuwe initiatieven amper of geen gebruik maakt van bestaande (internationale) empirische inzichten. Zo is het woonverbod voor veroordeelde seksuele delinquenten ingevoerd zonder ook maar één verwijzing naar bestaand onderzoek over dergelijke verboden in het buitenland. Zonder dat de focus in de besprekingen op een woonverbod lag, werd het woonverbod aanbevolen – *“De bijzondere commissie oordeelt het opportuun”*, zonder enig argument ten gronde – door de Bijzondere Commissie betreffende de behandeling van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie, inzonderheid binnen de Kerk (2011: 428), terwijl diezelfde commissie nog als aanbeveling formuleerde dat er *“meer kennis nodig [is] over het fenomeen seksueel misbruik, de noden van slachtoffers, de mogelijkheden van preventie en behandeling van plegers en de strafrechtelijke afhandeling”* (2011: 411). Tijdens de debatten die tot de wet van 5 maart 1998 betreffende de voorwaardelijke invrijheidstelling geleid hebben, bleek de soms emotionele toon van de beleidsmaker het voortouw te nemen. Zie SNACKEN (2007) die naar deze debatten in de nasleep van de Dutroux-affaire verwijst en een tegenstelling ontwaart: *“the clash between the emotional rhetoric of representatives who claimed that no sexual pervert could be successfully treated and who distrusted the very idea of protection of the public through treatment, and the more rational, expert-based stance of the minister and his advisers”*, waarna een compromis uit de bus kwam (verplicht advies en verplichte behandeling voor seksuele delinquenten bij een voorwaardelijke invrijheidstelling) (SNACKEN, 2007: 188).

(BLUMSTEIN et al., 1986: 12), met inbegrip van een “*assessment of the factors that affect that pattern*” (BLUMSTEIN & COHEN, 1987: 985). Het komt er bij deze benadering op aan om het patroon van delinquentie van een individu overheen een lange periode te bekijken. Die benadering staat haaks op een focus op geaggregeerde aantallen daders of feiten op een bepaald ogenblik (cross-sectionele data), maar vergt longitudinale data, bij voorkeur paneldata, waarbij dezelfde individuen over verschillende jaren gevolgd worden.

Criminele carrières kunnen zinvol beschreven worden aan de hand van parameters die adequate informatie bevatten, die het verloop van een criminele carrière goed beschrijven. In de literatuur worden onder meer onderscheiden: *participation* ofwel of iemand al dan niet delicten begaat; *age of onset*, het begin van de criminele carrière (op welke leeftijd pleegt men een eerste feit); *duration* of de lengte van de criminele carrière overheen het leven van een persoon; *termination* of het eind van de criminele carrière (op welke leeftijd stopt men met het plegen van feiten); *crime mix* of het plegen van verschillende types feiten en daarmee samenhangende vragen aangaande specialisatie of juist verscheidenheid qua de gepleegde types feiten (zie bv. BLUMSTEIN et al., 1986; BLUMSTEIN & COHEN, 1987; PIQUERO et al., 2003; BLUMSTEIN, 2016).

Het criminele carrièreparadigma is atheoretisch, het hangt niet specifiek samen met één bepaalde theoretische benadering, maar is gebaseerd op empirische inzichten. Bij de breed gedragen vaststellingen die uit onderzoek naar criminele carrières zijn voortgekomen, horen onder meer (naar de synthese van FARRINGTON, 2003): 1) de prevalentie van delinquent gedrag piekt tijdens de adolescentie; 2) de meesten beginnen met delinquent gedrag tussen 8 en 14 jaar en stoppen tussen 20 en 29 jaar; 3) hoe jonger men begint met delinquent gedrag, hoe meer waarschijnlijk dat men een lange criminele carrière zal hebben, met uiteenlopende types feiten; 4) continuïteit in delinquentie en antisociaal gedrag is opvallend tussen de kindertijd en adolescentie en volwassenheid; 5) een kleine groep pleegt een groot aandeel van alle delicten; 6) delinquentie is eerder gekenmerkt door verscheidenheid (*versatility*) qua types feiten, eerder dan specialisatie in een type feit; 7) delicten vormen een onderdeel van een bredere problematiek van antisociale gedragingen; 8) delicten gepleegd tot in de late tienerjaren zijn veelal met anderen gepleegd, terwijl delicten vanaf de leeftijd van 20 jaar voornamelijk alleen gepleegd worden; 9) redenen of motieven voor delinquentie variëren sterk tijdens de tienerjaren, met opwinding of genot of omdat men kwaad werd of utilitaire motieven (bv. wraak), terwijl utilitaire motieven vanaf de leeftijd van 20 jaar de overhand krijgen; 10) verschillende types delicten worden doorgaans op een verschillende leeftijd gepleegd (FARRINGTON verwijst onder meer naar winkeldiefstal die typisch voor diefstal gepleegd wordt en diefstal voor een overval). Deze inzichten verwijzen naar patronen, niet naar specifieke percentages, proporties of aantallen.

In deze bijdrage sluiten we aan bij het criminele carrièreonderzoek en passen we dit voor het eerst toe op nationale data over seksuele delinquenten in België. Daarmee knopen we aan bij internationaal onderzoek dat criminele carrières van seksuele delinquenten onder de loep neemt (zie het recente verzamelwerk van BLOKLAND & LUSSIER, 2015). Anders dan voor niet-seksuele delinquenten zijn er nog geen algemeen aanvaarde conclusies over de criminele carrières van seksuele delinquenten. De vraag is of de aanvaarde resultaten over criminele carrières van niet-seksuele delinquenten ook opgaan voor seksuele delinquenten (bv. BLOKLAND, 2018). Dit is een onderzoeksdomein in ontwikkeling. Er bestaan indicaties bij verschillende criminele carrière-dimensies, waarbij nog vraagtekens moeten geplaatst worden. Zo ligt de zelf-gerapporteerde leeftijd van het eerste seksuele delict (de *onset*), voor de zogenaamde ‘juvenile seksuele delinquenten’ op 14 à 16 jaar (CARPENTIER, PROULX & LECLERC, 2011), voor de volwassen seksuele plegers die feiten plegen ten aanzien van andere volwassenen, ligt de beginleeftijd op 23 à 27 jaar en voor volwassen seksuele plegers die seksuele delicten ten aanzien van minderjarigen plegen, ligt de leeftijd op 33 à 37 jaar (PROULX, LUSSIER,

OUMET & BOUTIN, 2008). Tussen de 40 en 60 procent van de daders van zedencriminaliteit maakt zich naast het plegen van (een) zedenfeit(en) bovendien schuldig aan niet-seksuele feiten (bv. SMALLBONE & WORTLEY, 2000). Dit geldt met name voor daders van zedenfeiten ten aanzien van volwassenen (HENDRIKS, VAN DE BERG & BIJLEVELD, 2015). Wat de 'duur' van de criminele carrière betreft, is het de vraag of deze verschilt van die van niet-seksuele delinquenten en of ook voor seksuele delinquenten geldt dat naarmate men op jongere leeftijd begint met het plegen van delicten, de duur van de criminele carrière langer is. Onderzoek van ZIMRING en collega's (2009) laat zien dat veel jeugdige seksuele delinquenten geen seksuele feiten begaan in de volwassenheid en dat omgekeerd veel volwassen seksuele delinquenten geen verleden hebben van jeugdige zedenfeiten (zie ook LUSSIER & BLOKLAND, 2014). In het verlengde daarvan blijven er ook vragen over het einde van de criminele carrière van seksuele delinquenten die op latere leeftijd lijkt te komen dan bij de meeste niet-seksuele delinquenten (FRANCIS, HARRIS, WALLACE, KNIGHT & SOOTHILL, 2014). Verder is het nog niet eenduidig vastgesteld of het plegen van seksuele delicten op jonge leeftijd voorspellend is voor de frequentie waarmee men (seksuele) delicten pleegt. Over de frequentie komt onder meer uit onderzoek naar voor dat de criminele carrière van daders van seksuele delicten ten aanzien van volwassenen of leeftijdsgenoten een hogere frequentie vertoont dan die van daders die seksuele delicten plegen ten overstaan van minderjarigen (bv. BLOKLAND & VAN WIJK, 2008). Ook wat de mate aan specialisatie betreft, lijken daders van seksuele delicten voornamelijk weinig specialisatie te vertonen wat hun algemeen delinquent gedrag betreft, maar rijst nog de vraag of ze dan gespecialiseerd zijn in bepaalde seksuele feiten (SOOTHILL, SANDERSON & ACKERLY, 2000). De kans op recidive naar niet-zeden feiten blijkt doorgaans hoger dan die naar zedenfeiten (BLOKLAND & VAN WIJK, 2007; NIEUWBEERTA, BLOKLAND & BIJLEVELD, 2003).

Het criminele carrièreperspectief is tot op heden in België zeer weinig aan bod gekomen (een eerste publicatie ging over de criminele carrières van jongeren die in een jeugdinstelling verbleven, zie BORN et al., 1997; verder is er ook Brussels onderzoek naar uit handen gegeven jongeren, zie o.a. NUYTIENS et al., 2006; en er is onderzoek naar de criminele carrière van druggebruikers, zie COLMAN, 2015). Analyses aan de hand van nationale data over delinquent gedrag van seksuele delinquenten zijn in België tot op heden een zeldzaamheid. Met dit onderzoek dragen we op basis van nationale data over seksuele én niet-seksuele delinquenten bij tot de studie van criminele carrières.

Daarenboven bevat deze studie een vergelijking met Nederlandse gegevens. Die vergelijkende dimensie is zeldzaam in criminele carrièreonderzoek. Ondanks het toenemend aantal criminele carrièreonderzoeken stellen ELONHEIMO en collega's vast dat *"only very few have actually compared criminal career dimensions across national boundaries"* (ELONHEIMO et al., 2017: 142). Vergelijkend onderzoek naar criminele carrières *"would help to determine the extent to which criminal career results are truly universal and replicable"* (FARRINGTON, 2015: 390). De vergelijking laat toe om vast te stellen of resultaten overheen België en Nederland overeenkomen, dan wel om na te gaan wat de verschillen zijn en hoe die kunnen verklaard worden. Het onderzoek dat hier voorligt, komt overeen met wat FARRINGTON omschrijft als *"the collaborative method"*, namelijk een samenwerking tussen onderzoekers van beide landen (2015: 387).

De centrale vraag betreft: hoe zien de criminele carrières van personen veroordeeld voor een seksueel feit er uit en in welke mate verschillen de criminele carrières van seksuele delinquenten van de criminele carrières van niet-seksuele delinquenten? Om die vraag te beantwoorden, vergelijken we seksuele en niet-seksuele delinquenten op een aantal criminele carrièreparameters. In welke mate kunnen verschillen ontdekt worden qua aanvang, duur, beëindiging, frequentie en *crime mix* tussen de criminele carrières van seksuele delinquenten en die van niet-seksuele delinquenten in België en in Nederland. Vervolgens gebruiken we een courante methode in criminele carrièreonderzoek, de zogenaamde tra-

jectanalyse (*group-based trajectory model*) (zie bv. NAGIN, 1999; 2016; NAGIN & ODGERS, 2010; PIQUERO, 2008; voor een toelichting in het Nederlands, zie BIJLEVELD et al., 2015). De trajectanalyse laat toe om binnen de groep seksuele delinquenten en binnen de groep niet-seksuele delinquenten telkens subgroepen met verschillende patronen in hun criminele carrières te onderscheiden. Aan de hand van de resultaten van de trajectanalyse kan vervolgens worden bekeken of de patronen van de criminele carrières van seksuele delinquenten anders zijn dan die van niet-seksuele delinquenten.

3. DATA

Criminele carrièreonderzoek vergt een zicht op het delinquent gedrag van de personen die bestudeerd worden; er moet met andere woorden “*a detectable rate of offending during some period*” zijn (BLUMSTEIN et al., 1986: 2).³ Enerzijds worden bij onderzoek naar criminele carrières zelfrapportagecijfers gebruikt, anderzijds doen onderzoekers vaak een beroep op officiële criminaliteitscijfers, gaande van arrestaties over veroordelingen tot veroordelingen tot een vrijheidsstraf. Elk type databron heeft eigen voor- en nadelen (BLUMSTEIN, 2016). Zelden zijn beide databronnen beschikbaar voor dezelfde grote cohorte (twee interessante voorbeelden zijn: FARRINGTON et al., 2003; FARRINGTON et al., 2013).

In deze studie baseren we ons op officiële gegevens, te weten de veroordelingen voor alle personen die tijdens indexjaar 1995 in België en 1997 in Nederland een veroordeling wegens een seksueel of een niet-seksueel delict gekregen hebben⁴. Een seksuele delinquent is in dit onderzoek dus iemand die in het indexjaar veroordeeld is geweest voor (o.a.) een seksueel delict. Voor België betreffen het hoofdzakelijk de misdrijven verkrachting (o.a. art.375 Sw.), aanranding van de eerbaarheid (o.a. art.372-374 Sw.) en openbare zedenschennis (o.a. art. 385-386 Sw.), met daarnaast bepaalde specifieke seksuele delicten zoals onder meer de handel of verspreiding van kinderpornografisch materiaal (art.383bis Sw.). Voor Nederland gaat het hoofdzakelijk eveneens over verkrachting (art.242 Sr.), aanranding van de eerbaarheid (art.246 Sr.) en schennis van de eerbaarheid (art.239 Sr.), naast andere specifieke seksuele delicten zoals onder meer kinderpornografie (art.240b Sr.). Niet-seksuele delinquenten werden niet in het indexjaar, noch in de jaren daarvoor veroordeeld voor een seksueel feit, maar kunnen wel na het indexjaar zijn veroordeeld voor een seksueel feit.

Voor België komen de gegevens uit het Centraal Strafrechtregister, voor Nederland betreffen het gegevens uit de Onderzoeks- en Beleidsdatabase Justitiële Documentatie aangeleverd door het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) op basis van de Recidivemonitor (WARTNA, BLOM & TOLLENAAR, 2011). De Belgische data bestaan uit alle personen die in 1995 veroordeeld zijn (n = 136.530), waaronder alle personen die dat jaar wegens

- 3 Daarmee verwijst BLUMSTEIN naar aloude uitdagingen in criminografisch onderzoek. Bepaalde strafbare feiten zullen nooit door de autoriteiten gekend zijn (*dark number*), sommige daders worden nooit gevat (*grey number*) en andere daders zullen wegens gebrekkige bewijzen een formele strafrechtelijke veroordeling door een rechter ontlopen (*impunity bias*) (ZARA & FARRINGTON, 2016). Ook voor gekende daders geldt het *dark number* en de *impunity bias*. Wat we wel weten over het delinquent gedrag van personen, of dat nu op basis van zelfrapportage of registerdata is, komt altijd tot op bepaalde hoogte neer op het werken met ‘*guestimates*’, schattingen waarbij er steeds een ongekende mate van onzekerheid blijft (DE CASTELBAJAC, 2014).
- 4 In deze bijdrage is niet gecorrigeerd voor vrijheidsstraffen. Idealiter wordt daar wel rekening mee gehouden bij de berekening van de trajectmodellen en bepaalde criminele carrièreparameters, maar dat vergt voor België een systematische betrouwbare koppeling tussen databases die voorlopig niet bestaat. In Nederland is dit wel mogelijk. Een focus op veroordelingen is courant in criminele carrièreonderzoek, ook zonder de aanpassing voor detentieperiodes. Het is één van de nadelen van deze databron, net zoals elke databron nadelen heeft (BLUMSTEIN, 2016; FARRINGTON et al., 2013). Ter nuancering: ook tijdens detentie kunnen er nieuwe veroordelingen opgelegd worden. Een verblijf in de gevangenis beperkt de mogelijkheden en opportuniteiten tot delinquent gedrag, maar sluit ze niet volledig uit.

een seksueel feit zijn veroordeeld (n = 885). De Nederlandse data bestaan uit alle personen die in 1997 veroordeeld zijn (n = 153.252), waaronder alle personen die in dat jaar wegens een seksueel feit zijn veroordeeld (n = 1.677). Omwille van de grote aantallen zijn verdere analyses gebeurd op een 10% *random sample* van de niet-seksuele delinquenten. Respectievelijk gaat het over 13.380 niet-seksuele delinquenten voor België en 13.481 niet-seksuele delinquenten voor Nederland.

Voor alle personen in beide datasets zijn er zeer lange opvolgingsperiodes. De data bevatten informatie vanaf de leeftijd van 12 jaar, dus alle veroordelingen voor het indexjaar zijn eveneens opgenomen en alle veroordelingen zijn beschikbaar voor deze groepen personen tot aan het eind van de opvolgingsperiode. De personen in de Belgische data zijn opgevolgd tot november 2013, die in de Nederlandse dataset tot begin 2016, wat dus neerkomt op ca 18 jaar na het indexjaar. Dit zorgt voor zeer vergelijkbare longitudinale data voor beide landen. De data zijn gecensureerd op basis van de datatrekking, zonder dat de criminele carrières van de personen in deze groepen al per se ten einde zijn gekomen. Dat houdt het risico in dat voor bepaalde personen de criminele carrière nog doorloopt. De resultaten hierna onderschatten dus mogelijk enkele van de criminele carrièreparameters, want sommige personen kunnen ook nog na de datatrekking nieuwe feiten gepleegd hebben, wat gevolgen heeft voor de beschrijving van de criminele carrièreparameters (bv. de beëindiging van de criminele carrière schuift bij latere veroordelingen dan verder op). De zeer lange opvolgingsperiodes vormen op dat vlak wel een garantie tegen te voorbarige conclusies. Zo is de opvolgingsperiode merkkelijk langer dan de mediaanduur van een criminele carrière. Zelfs voor diegenen die in het referentiejaar (1995 of 1997) pas hun eerste veroordeling kregen, biedt de lange opvolgingsduur mogelijkheden om de ganse criminele carrière te capteren, maar we kunnen niet uitsluiten dat enkele personen met een zeer lange criminele carrière nog actief zijn. Idealiter wordt dit onderzoek met nog langere opvolgingsperiodes gedaan of zelfs pas wanneer alle veroordeelden overleden zijn en nieuwe veroordelingen kunnen uitgesloten worden.

De Belgische gegevens zijn eerder gebruikt voor een onderzoek naar recidive, waaruit beperkingen naar voor kwamen (bv. onbetrouwbare of onvolledige registratie) bij bepaalde variabelen zoals nationaliteit. Ook de geboortedatum ontbreekt soms in de Belgische data, wat verklaart waarom er verderop enkele ontbrekende waarden zijn (voor meer toelichting, zie MINE et al., 2015). In tabel 1 staan basisgegevens over beide datasets. Voor nationaliteit is er voor de twee landen telkens een *proxy* variabele opgenomen, namelijk het geboorteland.

TABEL 1. BASISGEGEVENS BELGISCHE EN NEDERLANDSE DATA

		België (in 1995)		Nederland (in 1997)	
		Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten
Leeftijd	Mediaan	35 (3 miss)	32 (126 miss)	33	31
	Interkwartielafstand	17	17	24	18
	Min-max	12 – 88	12 – 88	12 – 75	11 – 80
Geslacht	Man (%)	94,6% (6 miss)	83% (86 miss)	98,3% (2 miss)	84,7% (36 miss)
Geboorteland	Geboren in Nederland (proxy)			77,9% (1 miss)	70,2% (95 miss)
	Geboren in België (proxy)	68,2% (172 miss)	66,8% (2640 miss)		

De mediaanleeftijd in het indexjaar is voor de seksuele delinquenten in België 35 jaar, voor die in Nederland 33 jaar. Voor de niet-seksuele delinquenten in België is dat 32 jaar en voor die in Nederland is dat 31 jaar. De overgrote meerderheid van alle seksuele delinquenten in 1995 is een man; voor de niet-seksuele delinquenten is dat niet anders, doch bij deze groep zijn er 10% meer vrouwen. Ongeveer evenveel seksuele als niet-seksuele delinquenten zijn geboren in België, wat een indicatie is voor de nationaliteit. Dezelfde patronen tekenen zich af in de Nederlandse data: in 1997 geregistreerde seksuele delinquenten zijn bijna allemaal mannen, waarvan meer dan driekwart geboren is in Nederland. Niet-seksueel delinquenten zijn vaker vrouw en vaker geboren buiten Nederland. Op één vlak vergden de data bijkomend werk. De vele detailcodes voor strafrechtelijke feiten zouden een vergelijking al snel onwerkbaar maken. De Belgische data tellen niet minder dan 7000 mogelijke feitencodes, zonder dat die tot een gemakkelijk hanteerbaar aantal groepen terug te leiden zijn. Om die reden zijn de Belgische feitencodes op basis van de Nederlandse indeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) herleid in acht grote groepen, bestaande uit seksuele delicten, geweldsdelicten (met uitsluiting van seksuele delicten), eigendomsdelicten zonder geweld, eigendomsdelicten met geweld, verkeersdelicten, drugsdelicten, delicten van openbare orde (o.a. vandalisme) en een restgroep. Dit laat inhoudelijke vergelijkingen meer toe. Verder zijn seksuele delicten in vier grote groepen ingedeeld, namelijk verkrachting, aanranding van de eerbaarheid, openbare zedenschennis en een restgroep seksuele feiten (bv. kinderporno, ...).

4. METHODEN

In twee stappen worden de seksuele delinquenten met de niet-seksuele delinquenten vergeleken. Eerst vergelijken we per land de seksuele delinquenten met de niet-seksuele delinquenten. We gaan in op de aanvang, de duur en de beëindiging van de criminele carrière, de frequentie van veroordelingen en het aantal types feiten dat gepleegd wordt door personen in beide groepen. Per groep geven we de mediaan, de interkwartielafstand (het verschil tussen het 25^{ste} en 75^{ste} percentiel, verder IQR, voor *Inter Quartile Range*) en het minimum en maximum. Verder is telkens per land nagegaan of beide groepen statistisch van elkaar verschillen (t-testen). Omwille van de grote aantallen zijn ook effectgroottes berekend (*Hedges' g* als een alternatief voor de meer gebruikelijke *Cohen's d* (zie COHEN, 1992), wegens de verschillende aantallen in de twee groepen). Voor het aantal types feiten is een eenvoudige frequentieverdeling berekend. Het verschil tussen beide groepen is op basis van een Mann-Whitney test nagegaan.

In een tweede fase presenteren we de resultaten van een trajectmodeltest (verder ook: GBTM, kort voor *group-based trajectory model*) voor Belgische en Nederlandse seksuele en niet-seksuele delinquenten. Deze techniek is ontwikkeld voor criminologische toepassingen (zie Nagin, 2016: 356-357), wordt zeer vaak toegepast in criminologisch onderzoek (zie bv. PIQUERO, 2008, die in een overzichtsstudie een decennium geleden al zo'n 80 studies oplijstte) en kent ook in toenemende mate toepassingen buiten de criminologie, o.a. in klinisch psychologisch onderzoek, in epidemiologisch onderzoek en in medisch onderzoek (zie NAGIN & ODGERS, 2010; NAGIN, 2016).

Trajectmodellen zijn gebaseerd op de veronderstelling dat een populatie bestaat uit verschillende subgroepen met uiteenlopende patronen overheen de tijd (bijvoorbeeld jaren). Zo kunnen er theoretisch groepen gevonden worden die vroeg starten met het plegen van feiten en een heel lange carrière hebben, andere groepen kunnen slechts heel tijdelijk betrokken zijn bij het plegen van delicten... Om dergelijke patronen zichtbaar te maken, is het gebruik van trajectmodellen handig. Alle subjecten worden op basis van statistische waarschijnlijkheid in één van de groepen ingedeeld (NAGIN, 1999). Zoals BIJLEVELD en collega's stellen (2015:

217): “het trajectory model is bij uitstek geschikt om longitudinale gegevens over gedrag of een andere variabele samen te vatten en te beschrijven: het geeft een inzichtelijk beeld van het verloop van gedrag of de ontwikkeling op een bepaalde variabele over de leeftijd voor verschillende subgroepen.” Het trajectory model heeft als voordeel boven het vooraf categoriseren van verschillende dadergroepen, bijvoorbeeld op basis van het al of niet hebben van een criminele geschiedenis, of de omvang van die criminele geschiedenis, dat deze modellen zich bij het indelen van de verschillende groepen tegelijkertijd baseren op meerdere dimensies van de criminele carrière (bv. aanvang, frequentie en duur). Belangrijk is zich te realiseren dat het optimale aantal groepen louter wordt bepaald op statistische gronden (zie hieronder); de theoretische en praktische relevantie van de resulterende indeling zal door nader vergelijk aannemelijk dienen te worden gemaakt (zie voor een uitgebreide discussie over de voor- en nadelen van trajectmodellen: NAGIN & TREMBLAY, 2005; NAGIN, 2016; SKARDHAMAR, 2010).

In dit onderzoek zetten we het aantal veroordelingen per persoon per jaar af tegen de leeftijd van de persoon. De vraag is nu hoe we kunnen besluiten hoeveel ontwikkelings-trajecten in een gegeven populatie onderscheiden kunnen worden. Er zouden immers verschillende statistische oplossingen gevonden kunnen worden. Daartoe worden geaccepteerde criteria gebruikt. Aan de hand van het *Bayesian Information Criterion* (BIC) en/of *Akaike's Information Criterion* (AIC) kunnen we het optimaal model selecteren (*model fit*). Het trajectmodel is berekend aan de hand van STATA 15. De hoogste (minst negatieve) BIC en/of AIC bepaalt de keuze voor het trajectmodel, naast eventuele “meer subjectieve en inhoudelijke gronden waarbij de interpretatie van het model voorop staat” (BIJLEVELD et al., 2015: 223), zoals het aantal ontwikkelingstrajecten dat zinvol is om te bestuderen of de aansluiting met bestaande literatuur... (NAGIN & TREMBLAY, 2005).

5. BESCHRIJVENDE RESULTATEN

5.1. Aanvang van de criminele carrière

In Tabel 2 staan de resultaten voor de aanvang (*onset*) van de criminele carrières voor seksuele delinquenten en niet-seksuele delinquenten in België en Nederland. De mediaanleeftijd bij aanvang verschilt amper. Voor België bedraagt dit 24 jaar bij de seksuele delinquenten en 26 jaar bij de niet-seksuele delinquenten, in Nederland is het respectievelijk 26 jaar en 25 jaar. De seksuele delinquenten in België beginnen vroeger dan de niet-seksuele delinquenten, terwijl dat in Nederland omgekeerd is. In beide landen geldt een statistisch significant verschil in de leeftijd bij aanvang van de criminele carrière, doch dit blijft relatief beperkt (zwakke effectgroottes).

TABEL 2. AANVANG: VERGELIJKENDE RESULTATEN

	België		Nederland	
	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten
N	882 (3 miss.)	13254 (126 miss.)	1677	13481
Mediaan leeftijd	24	26	26	25
IQR	14	14	22	16
Min	12	12	12	12
Max	88	88	75	97
t-test	p = .005		p = .001	
Hedges' g	.0098 (zwakke effectgrootte)		.01002 (zwakke effectgrootte)	

5.2. Beëindiging van de criminele carrière

De resultaten voor de beëindiging van de criminele carrière (*termination*) staan in Tabel 3. In beide landen verschillen seksuele delinquenten van de niet-seksuele delinquenten. Hun laatst geregistreerde veroordeling komt op een latere leeftijd dan de niet-seksuele delinquenten, maar ook hier blijft het verschil beperkt (zwakke effectgroottes). De mediaanleeftijd bij de laatste geregistreerde veroordeling in België is 40 jaar voor de seksuele delinquenten, 39 jaar voor de niet-seksuele delinquenten, in Nederland is het 39 jaar en 38 jaar. De maximumleeftijd bij de laatste veroordeling ligt voor de vier groepen op een zeer hoge leeftijd.

TABEL 3. BEËINDIGING: VERGELIJKENDE RESULTATEN

	België		Nederland	
	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten
N	882 (3 miss.)	13254 (126 miss.)	1677	13481
Mediaan leeftijd	40	39	39	38
IQR	17	18	20	19
Min	13	12	13	12
Max	88	92	80	97
t-test	p = .034		p = .006	
Hedges' g	.0074 (zwakke effectgrootte)		.0076 (zwakke effectgrootte)	

5.3. Duur van de criminele carrière

Wat de duur van de criminele carrière betreft, die hier gemeten is aan de hand van het verschil tussen de laatste en de eerste veroordeling, valt op dat de gegevens voor beide landen uiteenlopen. In België verschillen seksuele delinquenten op dat vlak van niet-seksuele delinquenten op een statistisch significante manier. De mediaanduur voor seksuele delinquenten ligt een stuk hoger dan die van niet-seksuele delinquenten; ze beginnen vroeger en stoppen later. In de Nederlandse data kan dat verschil niet bevestigd worden. De mediaanduur van de criminele carrière is hetzelfde voor seksuele delinquenten en niet-seksuele delinquenten; de t-test wijst ook niet op een verschil.

TABEL 4. DUUR: VERGELIJKENDE RESULTATEN

	België		Nederland	
	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten
N	885	13380	1677	13481
Mediaan (n jaren)	12	9	8	8
IQR	19	18	18	18
Min	0	0	0	0
Max	63	63	48	56
t-test	p = .000		p = .284	
Hedges' g	.8817 (sterke effectgrootte)		.0027 (zwakke effectgrootte)	

Een bijkomend opvallend gegeven is de maximale duur van criminele carrières. Voor de Belgische data is de maximale duur 63 jaar (in beide groepen). In Nederland is dit ook ongeveer een halve eeuw voor beide groepen.

5.4. Frequentie van veroordelingen

Wat de frequentie van veroordelingen betreft, valt een verschil op te tekenen tussen beide landen. Seksuele delinquenten in België hebben significant meer veroordelingen dan niet-seksuele delinquenten (de effectgrootte blijft wel beperkt). De Nederlandse data tonen een omgekeerd beeld. Niet-seksuele delinquenten hebben significant meer veroordelingen dan de seksuele delinquenten en de effectgrootte van het verschil is matig.

TABEL 5. FREQUENTIE: VERGELIJKENDE RESULTATEN

	België		Nederland	
	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten
N	885	13380	1.677	13.481
Mediaan	4	3	2	3
IQR	6	6	5	5
Min	1	1	1	1
Max	70	119	57	84
t-test	p = .011		p = .000	
Hedges' g	.0088 (zwakke effectgrootte)		.6583 (matige effectgrootte)	

5.5. Crime mix of verschillend aantal types feiten

Aan de hand van de acht feitegroepen gebaseerd op de indeling van het CBS kan hier worden nagegaan of de *crime mix* bij seksuele delinquenten verschilt van die bij niet-seksuele delinquenten. Voor elke groep delen we alle personen in volgens het totale aantal types delicten waarvoor ze veroordeeld zijn geweest.

TABEL 6. CRIME MIX: VERGELIJKENDE RESULTATEN

N verschillende types delicten	België		Nederland	
	Seksuele delinquenten (%)	Niet-seksuele delinquenten (%)	Seksuele delinquenten (%)	Niet-seksuele delinquenten (%)
N	885	13.370 (10 miss)	1.672 (5 miss)	13.470 (11 miss)
1	28,6	47,0	37,0	45,7
2	24,6	25,2	20,8	20,6
3	17,3	13,9	13,8	12,6
4	13,6	8,2	10,6	9,0
5	9,5	4,2	6,9	6,7
6	5,2	1,4	5,9	4,2
7	1,2	0,1	3,5	1,2
8	/	/	1,3	0,1
Gemiddelde	2,71	2,02	2,68	2,28
Standaardafwijking	1,579	1,253	1,840	1,569
Mann-Whitney	p = .000		p = .000	

Voor de niet-seksuele delinquenten stellen we in beide landen een kleinere *crime mix* vast dan voor de seksuele delinquenten. De verschillen van de gemiddelden zijn statistisch significant. Met andere woorden, seksuele delinquenten plegen meer verschillende types delicten dan niet-seksuele delinquenten.

6. RESULTATEN VAN HET TRAJECTMODEL

Bij de berekening van het optimale model komen er twee mogelijkheden naar voor die overheeen de vier groepen een optimaal resultaat geven: een vierpadenmodel of een vijfpadenmodel.⁵ Het zou binnen het bestek van deze bijdrage te ver leiden om beide modellen op te nemen. We presenteren hier het vierpadenmodel. Dit betekent dat de seksuele delinquenten en de niet-seksuele delinquenten in zowel België als Nederland op te delen zijn in vier groepen met elk een onderscheiden traject van delinquentie (op basis van veroordelingen) overheen hun levensloop.

TABEL 7. BIC EN AIC

Land		Aantal groepen	BIC		AIC	
Nederland	S	4 groepen – spline 20	-22922,56	-22879,78	-22817,40	22794,40
	S	4 groepen – spline 30	-22945,08	-22902,30	-22839,92	22816,92
	S	5 groepen – spline 30	-22909,82	-22855,89	-22777,23	22748,23
	NS	4 groepen – spline 20	-197310,49	-197267,96	-197181,60	197158,60
	NS	4 groepen – spline 30	-197533,90	-197491,37	-197405,01	197382,01
	NS	5 groepen – spline 30	-205939,52	-205885,55	-205776,91	205747,91
België	S	5 groepen – spline 30	-15278,62	-15224,39	-15155,04	15126,04
	S	4 groepen – spline 30	-15379,95	-15336,95	-15281,94	15258,94
	S	4 groepen – spline 20	-15391,17	-15338,17	-15283,16	15260,16
	NS	5 groepen – spline 30	-205939,52	-205885,55	-250776,91	205747,91
	NS	4 groepen – spline 30	-207547,90	-207505,10	-207418,94	207395,94
	NS	4 groepen – spline 20	/	/	/	/

S: seksuele delinquenten; NS: niet-seksuele delinquenten

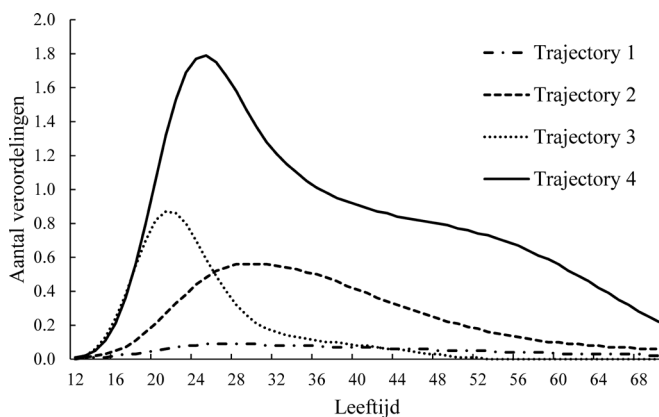
De resultaten van de GBTM zijn weergegeven in Figuren 1 tot en met 4. Op de X-as zien we de leeftijd, op de Y-as de frequentie van veroordelingen per jaar.

Eén opvallend resultaat betreft de gelijkaardige indeling (in percentages) overheen de trajecten. Telkens is er een groep van ca 65%, een groep van ongeveer 17,5%, een groep van ca. 12,5% en een groep van 5%. Een tweede opvallend resultaat betreft het opmerkelijk vergelijkbare patroon van de vier trajecten bij de vier groepen. De in omvang grootste trajectgroep is een laag-risico groep die zelden in hun criminele carrière een veroordeling krijgt (in figuren 1-4 aangeduid met ‘trajectory 1’). De tweede trajectgroep bestaat uit late starters, met de piek van het traject na de leeftijd van 30 jaar (in figuren 1-4 aangeduid met ‘trajectory 2’). Bij de Nederlandse seksuele en niet-seksuele delinquenten piekt dat traject rond de 40 jaar, terwijl dat voor de Belgische seksuele delinquenten iets na de 30 jaar en bij de niet-seksuele delinquenten op ca. 35 jaar ligt. Een derde groep verzamelt hoofdzakelijk tijdens de adolescentie en jongvolwassenheid veroordelingen en stopt daarna zeer snel met delinquentie (in figuren 1-4 aangeduid met ‘trajectory 3’). De vierde trajectgroep bestaat uit een groep zeer persistente of chronische daders die in de adolescentie en jongvolwassenheid een grote

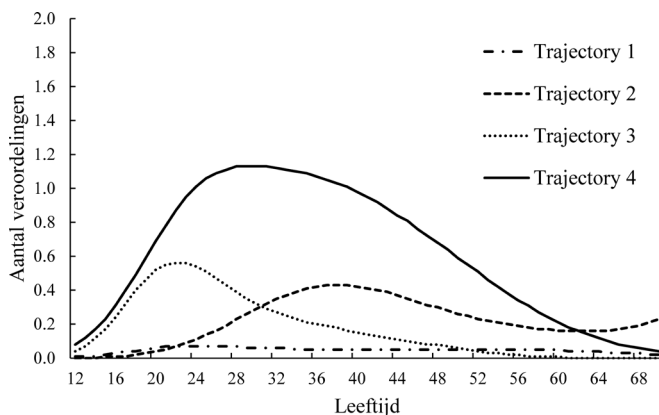
5 We schatten het verloop van de criminele carrière in elk van de groepen aan de hand van derdegraads curves. Om te voorkomen dat de geschatte trajecten tegen het einde van de observatieperiode een opgang vertonen die louter het gevolg is van het gebruik van derdegraads curves en niet wordt gedreven door een daadwerkelijk geobserveerde toename in veroordelingen, is gebruik gemaakt van een ‘spline’ met als knooppunt leeftijd 20 of 30 (zie BLOKLAND & NIEUWBEERTA, 2005).

piek in hun delinquent gedrag kennen, maar die ook overheen hun levensloop veel veroordelingen blijven opstapelen (in figuren 1-4 aangeduid met 'trajectory 4'). De frequentie van veroordelingen bij de persistente seksuele delinquenten in België ligt overigens het hoogst van alle groepen, hoger dan de persistente niet-seksuele delinquenten.

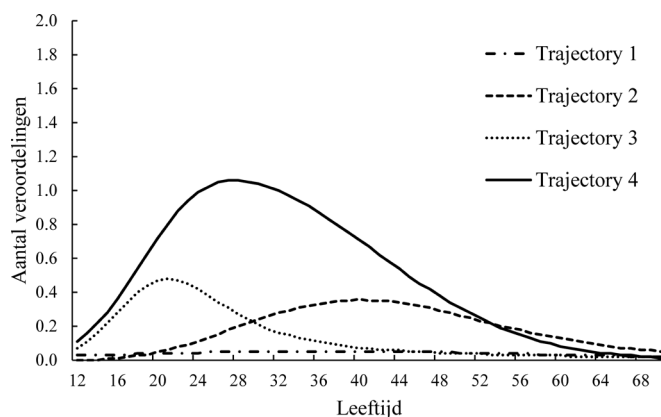
Elk van de vier figuren bevat dus vier trajectgroepen. Elke trajectgroep bestaat uit een groep personen met een vergelijkbare criminele carrière. Ter illustratie staan we hier iets meer in detail stil bij trajecten 3 en 4 in België (figuur 1). Trajectgroep 3 bestaat uit jongeren die snel na de leeftijd van 12 jaar veroordelingen beginnen op te stapelen, met een piek in veroordelingen van 0,8 veroordelingen per jaar op de leeftijd van 22 jaar. Vervolgens neemt de frequentie van veroordelingen bij deze groep zeer snel af tot men een jonge dertiger is. Vanaf de leeftijd van 35 à 40 jaar zijn er in deze groep amper nog veroordelingen. Bij trajectgroep 4 zien we een gelijkaardig begin. De frequentie aan veroordelingen bij deze groep stijgt snel na de leeftijd van 12 jaar, maar gaat ver voorbij de piek van trajectgroep 3. Deze groep piekt op ca 1,8 veroordelingen per jaar op de leeftijd van ongeveer 26 jaar. Daarna daalt de frequentie van veroordelingen sterk tot op de leeftijd van 35 jaar, om vervolgens geleidelijk aan af te nemen tot op het moment van de censurering (leeftijd van 70 jaar). De frequentie van veroordelingen blijft echter merkkelijk hoger dan voor alle andere groepen. De personen die in dit traject zitten, kennen dus een zeer actieve criminele carrière.



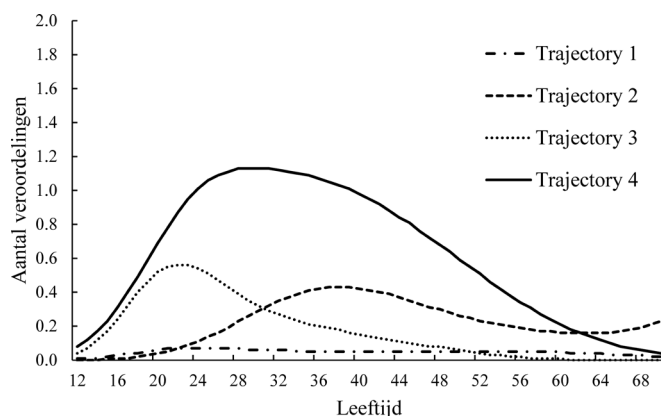
FIGUUR 1. VIERPADENMODEL SEKSUELE DELINQUENTEN (BELGIË)



FIGUUR 2. VIERPADENMODEL NIET-SEKSUELE DELINQUENTEN (BELGIË)



FIGUUR 3. VIERPADENMODEL SEKSUELE DELINQUENTEN (NEDERLAND)



FIGUUR 4. VIERPADENMODEL NIET-SEKSUELE DELINQUENTEN (NEDERLAND)

7. DISCUSSIE EN CONCLUSIE

De resultaten van deze analyse bestaan uit twee niveaus: een eerste niveau betreft een beschrijvend gedeelte waarbij niet gedifferentieerd is binnen de groep seksuele delinquenten noch binnen de groep niet-seksuele delinquenten en waarbij algemene criminele carrièreparameters voor de ganse groep seksuele delinquenten per land berekend en vergeleken zijn met die voor de ganse groep niet-seksuele delinquenten. Het tweede niveau betreft een trajectmodel waarbij een vierpadenmodel gegeven wordt voor seksuele delinquenten en niet-seksuele delinquenten. De analyse op het tweede niveau is dus meer gedetailleerd, want er wordt binnen elke groep verder gedifferentieerd.

Het beeld dat uit het beschrijvend gedeelte naar voor komt, is allesbehalve eenduidig. In tabel 8 staat een schematisch overzicht van de resultaten van de vergelijking. In grijs tinten is de effectgrootte of de sterkte van het verschil weergegeven: wit staat voor helemaal geen verschil, donkergrijs voor een sterke effectgrootte, dus een groot verschil. Statistisch significante verschillen met een zwakke effectgrootte zijn wellicht het gevolg van de grootte van de groepen bij het uitvoeren van een significantietest; het verschil tussen de groepen is dan

uiteindelijk weinig betekenisvol. Seksuele delinquenten in België krijgen eerder een eerste veroordeling dan niet-seksuele delinquenten (weergegeven door het ‘kleiner dan’ teken). De Nederlandse data tonen net het tegenovergestelde: de niet-seksuele delinquenten beginnen op jongere leeftijd aan hun criminele carrière. De effectgroottes van deze parameter zijn echter verwaarloosbaar klein. Zowel in België als in Nederland beëindigen seksuele delinquenten hun criminele carrière op latere leeftijd dan de niet-seksuele delinquenten, maar de effectgroottes zijn ook hier verwaarloosbaar klein. De duur van de criminele carrière van seksuele delinquenten in België is langer dan die van de niet-seksuele delinquenten en er is een zeer sterke effectgrootte, wat indiceert dat het hier over een sterk verschil tussen beide groepen gaat.

TABEL 8. OVERZICHT CRIMINELE CARRIÈREPARAMETERS VAN SEKSUELE EN NIET-SEKSUELE DELINQUENTEN IN BELGIË EN NEDERLAND

Parameters criminele carrière	België		Nederland	
	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten	Seksuele delinquenten	Niet-seksuele delinquenten
Aanvang	<		>	
Beëindiging	>		>	
Duur	>		=	
Frequentie	>		<	
Crime mix	> (e.n.b.)		> (e.n.b.)	

(effectgroottes in grijsintin: donker staat voor een sterk verschil, wit voor hetzelfde; e.n.b.: effectgrootte kon niet berekend worden)

In de Nederlandse data verschilt de duur van de criminele carrières van beide groepen niet. De seksuele delinquenten in de Belgische dataset hebben statistisch significant meer veroordelingen dan de niet-seksuele delinquenten, maar ook hier is er een haast verwaarloosbare effectgrootte. Voor de Nederlandse data geldt het omgekeerde: de niet-seksuele delinquenten hebben meer veroordelingen dan de seksuele delinquenten en dit resultaat heeft een matige effectgrootte (dus wellicht niet het gevolg van de grootte van de steekproeven). Op het vlak van *crime mix* stellen we hetzelfde verschil vast voor de Belgische en de Nederlandse data: seksuele delinquenten plegen een meer uiteenlopende mix van types feiten dan niet-seksuele delinquenten. Hiervoor kon geen effectgrootte berekend worden.

Aan de hand van deze resultaten kunnen we voorzichtig concluderen dat de *parameters* van de criminele carrières van seksuele delinquenten *weinig verschillen* van de criminele carrièreparameters van niet-seksuele delinquenten. De verschillen tussen seksuele en niet-seksuele delinquenten zijn bovendien niet constant overheen beide landen; soms gaat het verschil in dezelfde richting (bv. bij de *crime mix* vertonen de criminele carrières van seksuele delinquenten meer variatie, ze plegen meer uiteenlopende types delicten), soms is het net tegenovergesteld (bv. de aanvang: in België eerder, in Nederland later bij seksuele delinquenten). Waarom dat zo is, kan op basis van deze gegevens niet blootgelegd worden. Het kan onder meer zijn dat een deel van de groep seksuele delinquenten de resultaten voor de ganse groep seksuele delinquenten dermate scheeftrekt. De trajectanalyse lijkt alvast resultaten in die richting aan te dragen. Vooral de groep persisterende seksuele delinquenten in België zou wel eens de resultaten van de ganse groep kunnen scheeftrekken. Hun frequentie steekt ver boven alle andere groepen uit; de persisterende niet-seksuele delinquenten in België komen aan een piek in de frequentie van 1,1 veroordelingen per jaar (in vergelijking met 1,8 bij de persisterende seksuele delinquenten). Verdere analyses moeten dit uitklaren.

Mogelijk spelen er daarnaast ook achterliggende verschillen tussen beide landen in het fenomeen van seksuele delinquentie. Het is mogelijk dat in één van deze twee landen meer personen zijn die seksuele delicten plegen, en/of dat seksuele delicten sneller door slachtoffers gerapporteerd worden, en/of dat seksuele feiten sneller doorstromen doorheen de strafrechtsketen en dus vaker tot een veroordeling leiden.⁶ Het valt in dat verband op dat het aantal veroordeelde seksuele delinquenten in België in 1995 ongeveer de helft bedraagt van dat in Nederland in 1997 (885 versus 1677), terwijl de totale populaties veroordeelden meer in proportie staan (136.530 in België, 153.252 in Nederland, verre van het dubbel). Anderzijds blijven de verschillen tussen seksuele en niet-seksuele delinquenten vrij beperkt en soms statistisch afwezig (bv. de duur van de criminele carrières in Nederland verschilt niet tussen beide groepen). Dat maakt het plaatje vrij complex. Een duidelijke conclusie kan op basis van het beschrijvend deel van dit onderzoek dus niet getrokken worden, maar de verschillen die er zijn, hebben zelden een belangrijke effectgrootte, wat de verschillen meteen nuanceert. Bovendien differentieert de beschrijving in het eerste deel niet tussen seksuele delinquenten onderling en tussen niet-seksuele delinquenten onderling. We zijn in het eerste gedeelte namelijk louter op zoek naar carrièrekenmerken of -parameters van een groep als geheel, terwijl er tussen de personen in elk van de twee groepen (seksuele versus niet-seksuele delinquenten) heel wat variatie zit. Verder onderzoek, ook naar de bredere penale cultuur binnen elk land en naar de manier waarop het beleid omgaat met daders van seksuele delicten, is nodig om dit soort verschillen meer te kunnen contextualiseren.

Uit de trajectanalyse blijkt dat elke groep in vier of vijf subgroepen op te delen is (cfr. BIC en AIC). Het vierpadenmodel dat hier is opgenomen, vertoont opvallende gelijkenissen overheen de groepen seksuele en niet-seksuele delinquenten. Die overeenkomsten zijn zowel kwantitatief (gelijkaardige proportionele groottes van de vier trajectgroepen overheen de seksuele en niet-seksuele delinquenten in België en in Nederland) als kwalitatief (gelijkaardig verloop van delinquentie bij elk van de vier groepen). Op basis van de trajectanalyse komt naar voor dat er sterk gelijkende patronen in de criminele carrières teruggevonden worden. De figuren kunnen, op enkele onderlinge verschillen na (zoals de maximale frequentie), bijna over elkaar heen geschoven worden. De GBTM resultaten doen eerder uitschijnen dat er beperkte verschillen bestaan tussen seksuele en niet-seksuele delinquenten en tussen België en Nederland, maar dat er voornamelijk overlap is in de vier trajectgroepen. Dit sluit aan bij de gelijkenissen en de beperkte verschillen die we in het beschrijvend gedeelte vermelden. De trajectmodellen tonen een meer gedifferentieerd beeld en laten toe om de patronen van de vier subgroepen te vergelijken. Vanuit die optiek blijken er ook vooral gelijkenissen te zijn.

De trajecten van de criminele carrières van seksuele delinquenten en niet-seksuele delinquenten in België en Nederland doen sterk denken aan het werk van Terrie Moffitt. Moffitt introduceerde in 1993 een zeer gekende ontwikkelingstaxonomie waarbij ze twee verschillende ontwikkelingstrajecten onderscheidde: een kleine groep die persistentie in antisociaal gedrag (waaronder delinquentie) vertoont overheen de levensloop (*life-course persisters*), een groep die uit minder dan 10% zou bestaan (zie MOFFITT, 1993) en een grote groep die antisociaal gedrag (waaronder delinquent gedrag) vertoont tijdens de adolescentie en de jongvolwassenheid, waarna dat gedrag daarna snel afneemt (*adolescence-limited offenders*) (MOFFITT, 1993). Later voegde MOFFITT twee bijkomende ontwikkelingstrajecten toe aan haar model, de 'low level chronic' die persistent antisociaal gedrag vertoont, zij het met

6 In het *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* kunnen we daarvoor al enkele aanwijzingen vinden. Op het vlak van veroordelingen, bijvoorbeeld, vermeldt het sourcebook een grote variatie in de veroordelingsgraad bij verkrachting en bij seksuele aanranding ('sexual assault'), "possibly reflecting social as well as criminal justice variations" (AEBI et al., 2017: 151-152).

een lage frequentie van antisociaal gedrag, en de 'adult-onset offender' die pas in de volwassenheid antisociaal gedrag (inclusief delicten) begint te plegen (MOFFITT, 2006). Deze vier groepen lijken sterk overeen te komen met de resultaten van de trajectanalyse, zowel bij de seksuele als bij de niet-seksuele delinquenten.

De resultaten van dit onderzoek werpen een ander licht op seksuele delinquentie dan de gekende stereotypen. Wetenschappelijk gezien tonen onze resultaten aan dat de criminele carrières van seksuele delinquenten gelijkaardige patronen vertonen dan die van niet-seksuele delinquenten en dat er bij de carrièreparameters minder verschillen tussen beide groepen zijn dan verwacht kon worden vanuit bepaalde opvattingen. Met deze vergelijking dragen we bij tot meer beschikbare gegevens en inzichten in criminele carrières van seksuele delinquenten en hoe die zich verhouden tot niet-seksuele delinquenten. Voor België is dit onderzoek uniek, want het is gebaseerd op nationale data over seksuele delinquenten en met een focus op en beschrijving van de criminele carrière. Voor Nederland, waar het criminele carrièreparadigma sterk bestudeerd is, biedt de internationale vergelijkende dimensie interessante perspectieven. Op basis van dit onderzoek rijzen meerdere vragen voor toekomstig onderzoek. Zou het bijvoorbeeld mogelijk zijn om op basis van criminele carrière-inzichten risicofactoren voor niet-seksuele delinquentie te kunnen identificeren die tevens voorspellend zijn voor seksuele delinquentie? Ontwikkelings- en levenslooponderzoek in de criminologie wijst op antisociale geneigdheid als mogelijke achterliggende variabele voor verschillen in de criminele carrière. Doorgaans vindt men in de groep van *life-course* persisterende delinquenten dat die een grotere mate aan antisociale geneigdheid vertonen (bv. in de studie van MOFFITT, 1993; zie ook FARRINGTON, 2003). In dit onderzoek stellen we voor zowel seksuele delinquenten als voor niet-seksuele delinquenten zeer gelijkaardige criminele carrières vast, met telkens een zeer persisterende groep daders die overheen de levensloop feiten blijven plegen. Dat roept een interessante bijkomende vraag in het leven. Bestaat er een verschil in het antisociaal gedrag van seksuele versus niet-seksuele delinquenten dat toelaat te verklaren waarom bijvoorbeeld sommige *life-course* *persisters* wel overgaan tot het plegen van een seksueel delict, terwijl dat voor anderen niet het geval is? Deze vraag kan niet op basis van het huidig onderzoek beantwoord worden, maar vergt gedetailleerde informatie over personen (psychologische kenmerken, socio-economische kenmerken, etc.) en over gebeurtenissen (delicten, de context en de situatie van delicten), zodat in de diepte kan gedifferentieerd worden tussen de persisterende delinquenten die wel en diegenen die niet tijdens hun criminele carrière tot een seksueel delict overgaan.

De resultaten van dit onderzoek werpen een schaduw over de negatieve beleidsfocus ten aanzien van seksuele delinquenten. Als de criminele carrières van seksuele delinquenten niet sterk verschillen van die van niet-seksuele delinquenten en niet gekenmerkt zijn door een hoge mate aan specialisatie in seksuele delicten (zie de *crime mix* die bij seksuele delinquenten hoger ligt), dan kunnen we ons de vraag stellen waarop dergelijke beleidsfocus gebaseerd is. Waarop heeft de beleidsmaker zich gebaseerd om een woonverbod of andere beperkingen voor seksuele delinquenten in te voeren? Ware het niet beter om beleidsinitiatieven af te stemmen op de criminele carrière en het verloop daarvan, om zo *desistance* en beëindiging van de criminele carrière te stimuleren? Uit de resultaten van de trajectanalyse blijkt immers dat de criminaliteit binnen elke trajectgroep afneemt, ook voor seksuele delinquenten, zelfs voor de meeste actieve groep (de *life-course* persisterende daders). Dit wijst er op dat de meeste seksuele delinquenten, net zoals de meeste niet-seksuele delinquenten, op een bepaald ogenblik komen tot *desistance*, het stoppen van hun criminele carrière. Is het mogelijk dat bepaalde beleidsinitiatieven ten aanzien van seksuele delinquenten zelfs negatieve of versterkende effecten hebben op verder delinquent gedrag (inclusief seksuele delicten), zoals dat bijvoorbeeld in de V.S. vastgesteld is voor het woonverbod (dat bijdraagt tot dakloosheid van gekende seksuele delinquenten, met als

gevolg dat ze minder verankerd zijn in de samenleving en dus een groter gevaar inhouden, zie bv. LEVENSON et al., 2015)?

Voor het bredere publiek gelden seksuele delinquenten als de baarljke duivels (*folk devils*) die uit ons midden moeten gebannen worden. Wat uit deze studie naar voor komt, is net dat er zeer veel overeenkomsten zitten tussen seksuele en niet-seksuele delinquenten. Zowel bij de seksuele als bij de niet-seksuele delinquenten kunnen vier ontwikkelingspaden geïdentificeerd worden die zeer sterke overlap vertonen. Seksuele delinquentie zou wel eens één specifieke vorm van antisociaal gedrag kunnen zijn, naast vele andere al dan niet strafbaar gestelde vormen van antisociaal gedrag. Met deze bijdrage hopen we ook naar een breder publiek toe iets meer nuance te kunnen verschaffen over seksuele delinquenten.

Afsluitend is het belangrijk te benadrukken dat dit onderzoek gebaseerd is op veroordelingsdata. Er zijn geen zelfrapportagegegevens beschikbaar voor deze populaties. Ook zijn er geen bijkomende data over risicofactoren, psychologische kenmerken en sociale omstandigheden van de personen in dit onderzoek. Dergelijke informatie zou toelaten om deze studie uit te breiden tot een volwaardig onderzoek naar de levensloop van seksuele en niet-seksuele delinquenten, terwijl de focus hier ligt op de criminele carrière aan de hand van veroordelingen.

Seksuele delinquenten staan in deze bijdrage voor personen die veroordeeld zijn wegens een seksueel delict, wat een selectie inhoudt van alle personen die seksuele feiten plegen. Of en hoe de bevindingen veralgemeend kunnen worden naar seksuele delinquenten waar men (enkel) zelfrapportagegegevens van heeft of naar personen zonder een veroordeling, maar met een andere officiële registratie (bv. een arrestatie, een vervolging zonder veroordeling (bv. seponering)), daarover kan het huidige onderzoek geen conclusies trekken. Verder onderzoek naar het *dark number*, *grey number* en de *impunity bias* dient zich aan, onder andere over de vergelijking van seksuele delicten met andere types delicten.

REFERENTIES

- AEBI, M.F., AKDENIZ, G., BARCLAY, G., CAMPISTOL, C., CANEPPELE, S., GRUSZCZYNSKA, B., HARRENDORF, S., HEISKANEN, M., HYSI, V., JEHLE, J.-M., JOKINEN, A., KENSEY, A., KILLIAS, M., LEWIS, C.G., SAVONA, E., SMIT, P., & PORISDOTTIR, R. (2017). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014. Fifth edition. 2nd revised printing*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control (HEUNI).
- BIJLEVELD, C.C.J.H., VAN DE WEIJER, S.G.A., RUITER, S., & VAN DER GEEST, V.R. (2015). *Analysetechnieken voor Niet-Experimentele Gegevens*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Bijzondere Commissie betreffende de behandeling van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie, inzonderheid binnen de Kerk (2011). *De behandeling van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie, inzonderheid binnen de Kerk*. Verslag uitgebracht door de dames Sophie De Wit en Marie-Christine Marghem en de heren Raf Terwingen en Renaat Landuyt. Brussel: Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers.
- BLOKLAND, A. (2018). Taking a criminal career approach to sex offending. In P. LUSSIER & E. BEAUREGARD (Eds.), *Sexual offending. A criminological perspective* (pp. 141-155). Londen: Routledge.
- BLOKLAND, A., & LUSSIER, P. (2015). The criminal career paradigm and its relevance to studying sex offenders. In A. BLOKLAND & P. LUSSIER (Eds.), *Sex Offenders. A Criminal Career Approach* (pp. 3-21). Chichester: Wiley Blackwell.
- BLOKLAND, A., & VAN WIJK, A.P. (2007). Criminele carrières van zedendelinquenten. In A.P. VAN WIJK, R.A.R. BULLENS & P. VAN DEN ESHOF (Eds.), *Facetten van zedencriminaliteit* (pp. 367-380). Den Haag: Elsevier.

- BLOKLAND, A., & VAN WIJK, A.P. (2008). Criminal careers of Dutch adolescent sex offenders; a criminological perspective. In M.J. SMITH (Ed.), *Childhood Sexual Abuse: Issues and Challenges* (pp. 203-219). Hauppauge, NY: Nova Publishers.
- BLUMSTEIN, A. (2016). From Incapacitation to Criminal Careers. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 53(3), 291-305.
- BLUMSTEIN, A., COHEN, J., ROTH, J.A., & VISHER, C.A. (1986). *Criminal Careers and "Career Criminals": Volume I. Report of the National Academy of Sciences Panel on Research on Criminal Careers*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- BLUMSTEIN, A., & COHEN, J. (1987). Characterizing Criminal Careers. *Science*, 237, 985-991.
- BORN, M., CHEVALIER, V., & HUMBLET, I. (1997). Resilience, desistance and delinquent career of adolescent offenders. *Journal of Adolescence*, 20(6), 679-694.
- CARPENTIER, J., PROULX, J., & LEClerc, B. (2011). Juvenile sex offenders: Correlates of onset, variety, and desistance of criminal behavior. *Criminal Justice and Behavior*, 38, 854-873.
- COHEN, J. (1992). Quantitative Methods in Psychology. A Power Primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155-159.
- COLMAN, C. (2015). *Stoppen met druggebruik en criminaliteit: een verhaal van vallen en opstaan, van rugzakjes en vangnetten*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- DE CASTELBAJAC, M. (2014). Brooding Over the Dark Figure of Crime. The Home Office and the Cambridge Study Institute of Criminology in the Run-up to the British Crime Survey. *British Journal of Criminology*, 54(4), 928-945.
- DE DECKER, S. (2009). Seks verandert alles?: het bijzondere regime bij de uitvoering van strafrechtelijke sancties. In A. MASSET (Ed.), *La poursuite et le traitement des auteurs d'infractions à caractère sexuel / De vervolging en behandeling van daders van seksuele misdrijven* (pp. 115-159). Brussel: La Charte.
- ELONHEIMO, H., FREDERIKSEN, S., BERNASCO, W., & BLOKLAND, A. (2017). Comparing criminal careers across three national cohorts: Finland, Denmark, and the Netherlands. In A. BLOKLAND & V. VAN DER GEEST (Eds.), *The Routledge International Handbook of Life-Course Criminology* (pp. 140-155). Londen: Routledge.
- FARRINGTON, D.P. (2003). Developmental and Life-Course Criminology: Key Theoretical and Empirical Issues – The 2002 Sutherland Award Address. *Criminology*, 41(2), 221-255.
- FARRINGTON, D.P. (2015). Cross-national comparative research on criminal careers, risk factors, crime and punishment. *European Journal of Criminology*, 12(4), 386-399.
- FARRINGTON, D.P., JOLLIFFE, D., HAWKINS, J.D., HILL, K.G., & KOSTERMAN, R. (2003). Comparing Delinquency Careers in Court Records and Self-reports. *Criminology*, 41(3), 933-958.
- FARRINGTON, D.P., AUTY, K.M., COID, J.W., & TURNER, R.E. (2015). Self-Reported and Official Offending from Age 10 to Age 56. *European Journal of Criminal Policy and Research*, 19, 135-151.
- FRANCIS, B., HARRIS, D., WALLACE, S., KNIGHT, R. A., & SOOTHILL, K. (2014). Sexual and general offending trajectories of men referred for civil commitment. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 26(4), 311-329.
- HENDRIKS, J., VAN DEN BERG, C., & BULEVELD, C. (2015). Criminal careers of different sex offender subgroups. In A. BLOKLAND & P. LUSSIER (Eds.), *Sex Offenders: A Criminal Career Approach* (pp. 73-92). Chichester, UK: Wiley Blackwell.
- LETOURNEAU, E.J., & MINER, M.H. (2005). Juvenile sex offenders: a case against the legal and clinical status quo. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 17(3), 293-312.
- LEVENSON, J.S., BRANNON, Y.N., FORTNEY, T., & BAKER, J. (2007). Public perceptions about sex offenders and community protection policies. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 7(1), 137-161.
- LEVENSON, J., ACKERMAN, A.R., SOCIA, K.M., & HARRIS, A.J. (2015). Where for art thou? Transient sex offenders and residence restrictions. *Criminal Justice Policy Review*, 26(4), 319-344.

- LUSSIER, P. (2018). *La délinquance sexuelle. Au-delà des dérives idéologiques, populistes et cliniques*. Québec: Presses de l'Université Laval.
- LUSSIER, P., & BEAUREGARD, E. (2018). 'Sex offender' theory and research in context: the relative absence of a criminological perspective. In P. LUSSIER & E. BEAUREGARD (Eds.), *Sexual offending. A criminological perspective* (pp. 3-11). Londen: Routledge.
- LUSSIER, P., & BLOKLAND, A. (2014). The adolescence-adulthood transition and Robins' continuity paradox: criminal career patterns of juvenile and adult sex offenders in a prospective longitudinal birth cohort study. *Journal of Criminal Justice*, 42, 153-163.
- LUSSIER, P., & BLOKLAND, A.A.J. (2017). A developmental life-course perspective of juvenile and adult sexual offending. In T. Sanders (Ed.), *The Oxford Handbook of Sex Offences and Sex Offenders* (pp. 241-269). Oxford: University Press.
- MINE, B., ROBERT, L., & MAES, E. (2015). *Recidive na een rechterlijke beslissing. Nationale cijfers op basis van het Centraal Strafregister / La récidive après une décision judiciaire. Des chiffres nationaux sur la base du Casier judiciaire central*. Brussel: NICC (onuitgegeven onderzoeksrapport).
- MOFFITT, T.E. (1993). Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674-701.
- MOFFITT, T.E. (2006). A Review of Research on the Taxonomy of Life-Course Persistent Versus Adolescence-Limited Antisocial Behavior. In F.T. CULLEN, J.P. WRIGHT & K.R. BLEVINS (Eds.), *Taking Stock. The Status of Criminological Theory. Advances in Criminological Theory. Volume 15* (pp. 277-311). Londen, New Brunswick: Transaction Publishers.
- NAGIN, D.S. (1999). Analyzing Developmental Trajectories: A Semiparametric, Group-Based Approach. *Psychological Methods*, 4(2), 139-157.
- NAGIN, D.S. (2016). Group-based Trajectory Modeling and Criminal Career Research. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 53(3), 356-371.
- NAGIN, D.S., & ODGERS, C.L. (2010). Group-Based Trajectory Modeling (Nearly) Two Decades Later. *Journal of Quantitative Criminology*, 26, 445-453.
- NIEUWBEERTA, P., BLOKLAND, A., & BIJLEVELD, C. (2003). Lange termijn recidive van daders van seksuele delicten. *Tijdschrift voor Criminologie*, 45(4), 369-377.
- NUYTIENS, A., CHRISTIAENS, J., & ELIAERTS, C. (2006). *Trajecten van uithanden gegeven jongeren in het strafrecht*. Gent: Academia Press.
- PIQUERO, A.R. (2008). Taking Stock of Developmental Trajectories of Criminal Activity over the Life Course. In A.M. LIBERMAN (Ed.), *The Long View of Crime: A Synthesis of Longitudinal Research* (pp. 23-78), New York: Springer.
- PIQUERO, A.R., FARRINGTON, D.P., & BLUMSTEIN, A. (2003). The Criminal Career Paradigm. *Crime and Justice*, 30, 359-506.
- PROULX, J., LUSSIER, P., OUMET, M., & BOUTIN, S. (2008). Criminal career parameters in four types of sexual aggressors. In B.K. SCHWARTZ (Ed.), *The Sex Offender: Offender Evaluation and Program Strategies*, vol. VI (pp. 1-12). Kingston, NJ: Civic Research Institute.
- SIMON, J. (2000). Megan's Law: Crime and Democracy in Late Modern America. *Law & Social Inquiry*, 25(4), 1111-1150.
- SMALLBONE, S., & WORTLEY, R. (2000). *Child Sexual Abuse: Offender Characteristics and Modus Operandi*. Brisbane, Queensland, Australia: Queensland Crime Commission.
- SNACKEN, S. (2007). Penal Policy and Practice in Belgium. *Crime and Justice*, 36, 127-215.
- SOOTHILL, K., SANDERSON, B., & ACKERLY, E. (2000). Sex offenders: Specialists, generalists – or both? A 32-year criminological study. *British Journal of Criminology*, 48(8), 522-537.
- SUTHERLAND, E.H. (1950). The Sexual Psychopath Laws. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 40(5), 543-554.
- TAPPAN, P.W. (1951). Sentences for Sex Criminals. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 42(3), 332-337.

- TUBEX, H. (2000). Seksuele delinquentie doorheen de strafprocessus. In C. DILLEN & P. COSYNS (Eds.). *Behandeling van seksuele delinquenten in België* (pp. 9-42), Leuven: Garant.
- TUBEX, H. & SNACKEN, S. (1998). Straffen en behandelen: evolutie van de aanpak van seksuele delinquentie. *Panopticon*, 4, 287-310.
- WARTNA, B.S.J., BLOM, M., & TOLLENAAR, N. (2011). *De WODC-Recidivemonitor: 4e, herziene versie*. Den Haag: WODC.
- ZARA, G., & FARRINGTON, D.P. (2016). *Criminal Recidivism. Explanation, Prediction and Prevention*. Londen: Routledge.
- ZIMRING, F.E., JENNINGS, W.G., PIQUERO, A.R., & HAYS, S. (2009). Investigating the continuity of sex offending: Evidence from the second Philadelphia birth cohort. *Justice Quarterly*, 26, 58-76.

ERIC MAES^a
 EMILIE TELLE^b
 ILENA STRZODA^c
 DENIS DELANNOY^d
 THIERRY HOANG PHAM^e
 LUC ROBERT^f
 REMBERT DE BLANDER^g

Twée decennia na Dutroux

Wat weten we in België over de recidive van seksuele delinquenten?



Panopticon, 39 (6), 540-561
 © 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2018

- ^a Senior onderzoeker, Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC) (Corresp.: eric.maes@just.fgov.be)
- ^b Onderzoeker, Service de Psychologie légale, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education, Université de Mons en psycholoog-onderzoeker, Centre de Recherche en Défense Sociale (CRDS)
- ^c Onderzoeksassistent, Service de Psychologie légale, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education, Université de Mons
- ^d Doctoraatsonderzoeker, Service de Psychologie légale, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education, Université de Mons en psycholoog-onderzoeker, Centre de Recherche en Défense Sociale (CRDS)
- ^e Professor, Service de Psychologie légale, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education, Université de Mons en Directeur, Centre de Recherche en Défense Sociale (CRDS)
- ^f Senior onderzoeker, Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC)
- ^g Senior onderzoeker, Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC)

ABSTRACT

TWO DECADES AFTER DUTROUX. WHAT DO WE KNOW ABOUT THE RECIDIVISM OF SEX OFFENDERS IN BELGIUM?

In the aftermath of several affairs of sexual abuse, over the last decades in Belgium practical initiatives and policy measures have been developed that target sex offenders. Until recently, little was known in our country about the prevalence and nature of recidivism of sex offenders. In this contribution, statistics about recidivism and risk factors related to sex offenders are reported for entire national offender populations and for a specific group of offenders that received specialized treatment. In correspondence with the international literature, sex offenders do not receive more new convictions than non-sex offenders. In terms of re-incarceration, sex offenders also return to prison less often and after a longer lapse of time. Age and criminal history are important predictors for recidivism for both sex offenders and non-sex offenders. Finally, a range of static factors from Static (99R and 2002R) are found to be predictive for sexual recidivism among sex offenders.

Keywords: Recidivism – sex offenders – Static – risk factors

Kernwoorden: Recidive – seksuele delinquenten – Static – risicofactoren

1. INLEIDING

Ruim twintig jaar geleden werd ons land opgeschrikt door dramatische gebeurtenissen van ontvoering, verkrachting, uithongering en dood van minderjarige meisjes, die ook internationaal grote (media)belangstelling en verontwaardiging opriepen. In de nasleep van deze zogenaamde ‘zaak Dutroux’ werd een parlementaire onderzoekscommissie opgericht en zijn doorheen de jaren tal van praktische initiatieven en beleidsmaatregelen ontwikkeld die zich richten op slachtoffers en daders van seksueel geweld. Meer recent kwamen ook feiten van seksueel misbruik binnen de Kerk aan het licht en werd wederom parlementair onderzoek ingesteld (zie hierover ook het Panopticon-themanummer, jaargang 33(2012), nr. 1). Vastgesteld kan worden dat vele wetswijzigingen van de afgelopen decennia die specifiek daders van seksueel geweld viseren, kennelijk nauwelijks op wetenschappelijk empirisch (evaluatie)onderzoek zijn gesteund, alleszins wordt er in het beste geval slechts met mondjesmaat expliciet naar verwezen. Over de recidive van seksuele delinquenten – toch een belangrijk vraagstuk wanneer het er om gaat een doelgericht en adequaat strafrechtelijk beleid te ontwikkelen – was binnen de Belgische context tot voor kort zo goed als niets gekend. Indien tijdens parlementair debat – vaak dan nog door geïnviteerde experts – al naar wetenschappelijk onderzoek werd verwezen, dan ging het steeds om onderzoek dat in het buitenland was verricht.¹ In welke mate dergelijke internationale onderzoeksbevindingen ook bij Belgische daderpopulaties konden worden teruggevonden, bleef voornamelijk een groot vraagteken.

In de voorliggende bijdrage trachten we af te rekenen met deze kennislacune en presenteren we – voor het eerst – cijfers over de recidive van seksuele delinquenten in België, en dit zowel voor volledige nationale daderpopulaties (veroordeelden en invrijheidgestelde gedetineerden) als voor een specifieke groep van seksuele delinquenten met gespecialiseerde behandeling in het zuiden van het land.² Naast prevalentiecijfers gaan we eveneens op zoek naar (statische) factoren die voorspellend zijn voor recidive (nieuwe veroordeling of wederopsluiting), wat de resultaten niet enkel voor het beleid maar ook voor de strafrechts- en hulpverleningspraktijk bijzonder relevant maakt.

2. BEKNOPT OVERZICHT VAN RELEVANTE INTERNATIONALE LITERATUUR

Tot op heden blijft seksuele delinquentie nog steeds een niet altijd goed begrepen fenomeen dat angst opwekt, ook door de focus van tal van media op de meest extreme en sensationele seksuele misdrijven (MALINEN, WILLIS & JOHNSTON, 2014; PICKETT, MANCINI & MEARS, 2013; QUINN, FORSYTH & MULLEN-QUINN, 2004). Doorgaans worden seksuele delinquenten gepercipieerd als een homogene groep van geweldplegers die in hoge mate recidiveert, niet gevoelig is voor behandeling en bijgevolg maatschappelijk niet re-integreerbaar is (EWING, 2011; HARRIS & SO-CIA, 2016; MALINEN et al., 2014; SAMPLE & BRAY, 2003). Sommige auteurs stellen vast dat het publiek negatiever staat ten aanzien van deze dadergroep dan tegenover andere types delinquenten (QUINN et al., 2004), wat ook leidt tot een meer punitief beleid tegenover seksuele delinquenten (MEARS, MANCINI, GERTZ & BRATTON, 2008).

Officiële cijfers lijken uit te wijzen dat seksuele delinquentie een relatief geïsoleerd fenomeen blijft binnen de globale criminaliteit. Bij officiële cijfers is het steeds belangrijk om

1 Zie in dat verband onder meer de hoorzittingen (o.a. met Christophe Adam, Stefan Bogaerts en Paul Cosyns), Verslag namens de Bijzondere Commissie betreffende de behandeling van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie, inzonderheid binnen de Kerk (2011).

2 De in deze bijdrage gepresenteerde resultaten zijn gebaseerd op het onderzoek ‘Sex Offenders In and Out of Crime’ (SOC) dat werd gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid (BELSPO) krachtens het contract nr. [BR/154/A4/SOC].

in het achterhoofd te houden dat het gaat over een selectie van de realiteit. Enerzijds capteren de officiële cijfers per definitie niets over het zogenaamde ‘dark number’ (de feiten die gepleegd zijn, maar niet bij de officiële instanties terecht komen). Zelfrapportageonderzoek over seksueel delinquent gedrag bij jongeren wijst op 12 keer meer zelfgerapporteerde feiten dan uit de officiële cijfers blijkt (bv. KJELGREN, PRIEBE, SVEDIN & LÄNGSTRÖM, 2010).³ Ook toont onderzoek bij volwassen plegers van seksuele delicten aan dat bepaalde zeer actieve daders gedurende langere tijd (tot meer dan 16 jaren) uit de handen van de strafrechtsbedeling kunnen blijven (LUSSIER, BOUCHARD & BEAUREGARD, 2011). Daarnaast speelt ook het ‘grey number’, te weten, niet alle officieel gekende feiten leiden uiteindelijk tot een veroordeling (voor het onderscheid tussen ‘dark’ en ‘grey number’, zie ZARA & FARRINGTON, 2016). Uit politie-cijfers blijkt dat zedenmisdrijven ‘slechts’ iets meer dan 1% uitmaken van het aantal door de politie opgestelde (aanvankelijke) processen-verbaal (Federale Politie, 2018). Dat percentage zegt niets over recidive, laat staan over het doorsijpelen van plegers van seksuele delicten doorheen de strafrechtsbedeling. Internationaal empirisch onderzoek toont dat een pleger van seksuele feiten ongeveer 5% kans heeft om gearresteerd, vervolgd, schuldig bevonden en veroordeeld te worden tot een gevangenisstraf (BOUCHARD & LUSSIER, 2015). Er zijn geen degelijke empirische studies in België die op die verhouding ingaan.

In België bestaan er vooralsnog zelfs geen officiële en systematische statistieken over recidive, begrepen als een nieuwe veroordeling voor feiten gepleegd na een eerdere veroordeling (zie ROBERT, MAES & MINE, 2017). Die vaststelling gaat ook op voor seksuele delinquenten en hun recidive. Uit de internationale literatuur blijkt alleszins dat seksuele delinquenten een zeer heterogene populatie vormen (slachtoffers, misdrijven, etc.) waarvan de recidive niet zo uitgesproken is als wat er algemeen van verwacht wordt. De literatuur wijst uit dat seksuele delinquenten vaker niet-seksueel dan seksueel recidiveren (BLOKLAND & VAN DER GEEST, 2015) en een lagere graad van algemene recidive laten optekenen dan andere types van delinquenten (BEAUDRY-CYR, JENNINGS, ZGOBA & TEWKSBURY, 2015). Een meta-analyse van HANSON, THORNTON, HELMUS en BABCHISHIN (2016) schat de algemene recidive op bijna 41% binnen een *follow-up* periode van 8,5 jaar (N = 8 805). Slechts een klein aandeel seksuele delinquenten recidiveert in seksuele feiten, nl. 4 tot 15% binnen een opvolgstermijn van 5 tot 8,5 jaar (HANSON & BUSSIÈRE, 1998; HANSON & MORTON-BOURGON, 2005; HANSON et al., 2016; HELMUS, THORNTON, HANSON & BABCHISHIN, 2012; NISBET, WILSON & SMALLBONE 2004; SAMPLE & BRAY, 2003; SIPE, JENSEN & EVERETT, 1998; TEWKSBURY, JENNINGS & ZGOBA, 2012; VANDIVER, 2006; WAITE, KELLER, MCGARVEY, WIECKOWSKI, PINKERTON & BROWN, 2005). Daartegenover staat wel dat sommige seksuele delinquenten een hogere graad van seksuele recidive laten optekenen dan andere seksuele delinquenten, met bijvoorbeeld een graad van seksuele recidive tussen 56 tot 70% over een *follow-up* termijn van 10 jaar bij diegenen met een verhoogd risico (BEGGS & GRACE, 2010; OLVER, WONG, NICHOLAICHUK & GORDON, 2007). Het risico op seksuele recidive neemt sterk af na 10 tot 15 jaar, daar waar dit risico het hoogst is gedurende de eerste jaren na vrijlating (HANSON, HARRIS, HELMUS & THORNTON, 2014; HANSON, HARRIS, LETOURNEAU, HELMUS & THORNTON, 2017).

3 Dit *dark number* lijkt overigens niet significant hoger te liggen bij seksuele delinquenten in vergelijking met andere types van daders. Zo tonen resultaten uit de longitudinale *Cambridge Study in Delinquent Development* (CSD) dat de verhouding van zelf-gerapporteerde feiten ten aanzien van veroordelingen ruim hoger ligt voor (o.a.) geweldpleging (*assault*), met 112 gerapporteerde feiten per veroordeling (zie hierover meer: FARRINGTON, AUTY, COLD & TURNER, 2015). In de CSD is de verhouding tussen zelf-gerapporteerde feiten en veroordelingen wegens seksuele feiten niet nagegaan, maar op basis van de veroordelingen wegens seksuele feiten komen onderzoekers tot de conclusie dat “*these are rare, isolated offenders and incidents*” (PIQUERO, FARRINGTON, JENNINGS, DIAMOND & CRAIG, 2012: 423), waarmee ze aansluiten bij de bredere literatuur over de lage ‘base rate’ van seksuele delicten in vergelijking met andere types delinquentie en de in omvang beperkte recidive wegens nieuwe seksuele delicten bij gekende seksuele delinquenten (zie verder in de tekst).

Het risico op recidive is dus variabel doorheen de tijd en verschilt naargelang subgroep van seksuele delinquenten. Verschillende *risk assessment* instrumenten die werden ontwikkeld om het risico op (algemene, gewelds- of seksuele) recidive te evalueren, bevatten statische en dynamische factoren, soms ook beschermende factoren, zoals dit bijvoorbeeld het geval is bij de *Structured Assessment of Protective Factors for Violence Risk* (SAPROF; DE VOGEL, DE RUITER, BOUMAN & DE VRIES ROBBÉ, 2012). De *Static-99R* (HANSON & THORNTON, 1999, 2002; HARRIS, PHENIX, HANSON & THORNTON, 2003) en *Static-2002R* (HANSON & THORNTON, 2003; HELMUS et al., 2012) evalueren het risico op seksuele recidive (zie hierover meer, verder in de tekst), terwijl de *Violence Risk Appraisal Guide-Revised* (VRAG-R; HARRIS, LOWENKAMP, & HILTON, 2015; HARRIS, RICE, QUINSEY, & CORMIER, 2015) gericht is op de evaluatie van het risico op geweldsrecidive. Schalen die (ook) meer dynamische factoren hanteren, zijn bijvoorbeeld de *Historical, Clinical, Risk Management-20 Version 3* (HCR-20v3; DOUGLAS, HART, WEBSTER & BELFRAGE, 2013), de *Stable* en de *Acute 2007* (HANSON, HARRIS, SCOTT & HELMUS, 2007), de *Sexual Violence Risk-20* (SVR-20; BOER, HART, KROPP & WEBSTER, 1997) of de *Risk for Sexual Violence Protocol* (RSVP; HART, KROPP, LAWS, KLAVER, LOGAN & WATT, 2003).

Bepaalde statische of dynamische factoren zijn voorspellend voor al dan niet seksuele recidive bij seksuele delinquenten (BLOKLAND & VAN DER GEEST, 2015; HANSON & BUSSIÈRE, 1998; HANSON & MORTON-BOURGON, 2005). Statische risicofactoren verwijzen hierbij naar doorgaans historische elementen die niet of nauwelijks variëren doorheen de tijd, zoals het geslacht, de leeftijd, het aantal gerechtelijke antecedenenten, aantal slachtoffers, etc. (ANDREWS & BONTA, 2010; CORTONI, 2009; HANSON, MORTON-BOURGON & SAFETY, 2004). Dynamische factoren zijn meer veranderlijk, sommige stabiel doorheen de tijd (bv. deviante seksuele interesses, cognitieve distorsies, onvermogen om lange (liefdes)relaties te onderhouden, etc.), andere meer acuut en directer gelieerd aan het overgaan tot het plegen van feiten (bv. emotionele inzinking, middelenintoxicatie, toegang tot slachtoffers, seksuele obsessies, etc.) (ANDREWS & BONTA, 2010; BABCHISHIN, 2013; CORTONI, 2009; HANSON & HARRIS, 2000; HELMUS, HANSON, BABCHISHIN & MANN, 2013; HANSON et al., 2007; HANSON & MORTON-BOURGON, 2005; MANN, HANSON & THORNTON, 2010). Statische risicofactoren vormen de beste voorspellers van recidive, seksuele recidive inbegrepen (ANDREWS & BONTA, 2010; CORTONI, 2009).

Voorspellers voor algemene recidive zoals die uit de literatuur naar voren komen, zijn onder meer de jonge leeftijd van de delinquent, middelenmisbruik, mentale stoornissen, ervaren misbruik tijdens de kinderjaren, contact binnen criminogene milieus, aantal eerdere misdrijven (BENDA, CORWYN & TOOMBS, 2001; BENDA, TOOMBS & PEACOCK, 2003; BENEDICT & HUFF-CORZINE, 1997; SADEH & MCNIEL, 2015; VANDIVER, 2006; VIGESAA, 2013; WALTERS & CRAWFORD, 2013). Deze factoren spelen zowel bij seksuele delinquenten als bij andere types delinquenten (KATSIYANNIS, WHITFORD, ZHANG & GAGE, 2017). Factoren met de beste predictieve validiteit voor seksuele recidive zijn het aantal gerechtelijke – en in het bijzonder seksuele – antecedenenten, de aanwezigheid van mentale stoornissen, woede of vijandigheid, jeugddelinquentie, victimisering van vreemde of niet-verwante personen, en het feit nooit gehuwd te zijn geweest (HANSON & BUSSIÈRE, 1998). Ander onderzoek wijst verder ook op diversiteit aan seksuele delicten, professionele instabiliteit of werkloosheid, seksuele voorkeur voor extrafamiliale en jonge slachtoffers (ABEL, MITTELMAN, BECKER, RATHNER & ROULEAU, 1988; GIBBENS, SOOTHILL & WAY, 1981; HANSON, MORTON & HARRIS, 2003; HANSON, STEFFY & GAUTHIER, 1993; HANSON & YATES, 2013; LANG, PUGH & LANGEVIN, 1988; MALETZKY, 1993; McGRATH, 1991; PRENTKY, KNIGHT & LEE, 1997; PROULX, PELLERIN, PARADIS, McKIBBEN, AUBUT & OUIMET, 1997; QUINSEY, LALUMIERE, RICE & HARRIS, 1995). Voorspellende factoren voor seksuele recidive verschillen overwegend van die voor algemene recidive op het vlak van delictkenmerken en seksuele interesses.

3. ONDERZOEKSVRAGEN EN METHODOLOGIE

3.1. Onderzoeksvragen

In voorliggende studie naar recidive en statische predictoren bij Belgische zedendelinquenten staan, algemeen gesteld, volgende onderzoeksvragen centraal:

- Wat is de prevalentie van recidive bij seksuele delinquenten in België?
- Verschilt de lange termijn-recidive van seksuele delinquenten van die van niet-seksuele delinquenten?
- Welke statische predictoren voorspellen (seksuele) recidive van seksuele (en niet-seksuele) delinquenten?

Deze algemene onderzoeksvragen zijn verder gespecificeerd in paragraaf 4 waar de resultaten worden gepresenteerd per onderzocht cohort.

3.2. Cohorten

Het onderzoek waarover in deze bijdrage wordt gerapporteerd, is uitgevoerd bij drie onderscheiden cohorten. Het eerste cohort ('veroordeeldencohort') heeft betrekking op een populatie van personen die in 1995 – al dan niet voor een seksueel misdrijf – een veroordelingsbericht liet optekenen. Het tweede cohort ('gedetineerdencohort') betreft veroordeelde gedetineerden die in de periode 2003-2005 uit de gevangenis (of vanuit het regime van elektronisch toezicht) werden ontslagen. En het derde en laatste cohort ('behandeld cohort') omvat 342 seksuele delinquenten die tussen 1991 en 2015 in vrijheid werden gesteld en in de gevangenis en/of daarbuiten in behandeling zijn of waren bij 6 gespecialiseerde gezondheidsdiensten in het Waalse Gewest.

3.3. Datasets

Voor de samenstelling van de onderzoekscohorten en berekening van respectieve recidivecijfers is gebruik gemaakt van verschillende datasets.

Voor het 'veroordeeldencohort' zijn de data onttrokken aan de databank van het Centraal Strafrechtregister en is gebruik gemaakt van een door het NICC bewerkte data-extractie die, voor alle (minder- en meerderjarige) personen die in 1995 een 'veroordelingsbulletin' (uitgesproken door een Belgische jurisdictie) ontvingen (N=136.350), alle voorgaande veroordelingsbulletins omvat, alsook alle (eventueel) navolgende bulletins tot op datum van 13 november 2013 (uitgesproken door Belgische of buitenlandse jurisdicties) (dataset 1; zie ook: MINE, ROBERT & MAES, 2015A; ROBERT, MINE & MAES, 2015; MINE, ROBERT & MAES, 2015B).

Voor de samenstelling van het 'gedetineerdencohort' is gebruik gemaakt van een door het NICC bewerkte en geactualiseerde dataset over alle veroordeelde gedetineerden die in de periode 2003-2005 vanuit de gevangenis of na een periode onder elektronisch toezicht werden vrijgelaten (N=14.754 'unieke' individuen; zie ook ROBERT & MAES, 2012); deze cohorte werd opgevolgd tot op datum van 15 maart 2017 (dataset 2). Voor een subgroep hiervan – nl. de seksuele delinquenten die in die periode als definitief veroordeelde werden vrijgesteld en tijdens hun referentiedetentie voor een seksueel feit waren gedetineerd (n=1.244) – zijn eveneens strafregisterdata opgevraagd (voldoende betrouwbare gegevens waren uiteindelijk beschikbaar voor 1.228 van deze gedetineerden), met 20 april 2018 als afsluitingsdatum (dataset 3).

Terwijl het voor deze veroordeelden- en gedetineerdencohorten gaat om officieel voor justitiële doeleinden geregistreerde gegevens, werden de gegevens van het 'behandeld cohort' (door UMons) verzameld vertrekkend vanuit een behandelingscontext, en dit in het

kader van een permanent (onderzoeks)project waarbinnen delict-, diagnostische en sociale omgevingskenmerken worden geregistreerd van seksuele delinquenten die door gespecialiseerde gezondheidsequipes in het Waalse Gewest in behandeling worden genomen (dataset 4; N=342; PHAM, DUCRO, PIHET & MARTIN, 2010).

3.4. Operationalisering van recidive

Recidive is op twee verschillende wijzen gedefinieerd. Voor de ganse groep tussen 2003-2005 vrijgelaten veroordeelde gedetineerden ('gedetineerdencohort': dataset 2) werd recidive geanalyseerd in termen van 'wederopsluiting' na invrijheidstelling (omwille van nieuwe feiten en/of niet-naleving van opgelegde voorwaarden). Voor de andere cohorten (datasets 1, 3 en 4) is aan de hand van strafregisterdata nagegaan of een nieuw 'veroordelingsbericht' werd geregistreerd, na een eerdere veroordeling.

De termijnen waarbinnen 'recidive' is nagegaan (observatieperiode of *follow up*-termijn), zijn variabel en verschillen naargelang cohort en operationalisering van recidive (en bijbehorende dataset). Voor het veroordeeldencohort uit 1995 is recidive nagegaan tot 13 november 2013 en bedraagt de *follow-up* periode tussen 17 jaar en 10,5 maanden (minimum) en 18 jaar en 10,5 maanden (maximum). Voor het gedetineerdencohort uit 2003-2005 varieert de termijn, waar het gaat om 'wederopsluiting', van 11 jaar en 2,5 maanden tot 14 jaar en 2,5 maand, naargelang precies tijdstip van vrijstelling, en van 12 jaar en 3,5 maanden tot 15 jaar en 3,5 maand wanneer recidive wordt geoperationaliseerd in termen van nieuwe veroordeling na vrijlating (voor een subgroep seksueel delinquenten). Gelet op de sterke spreiding van de startdata van waaraf recidive werd nagegaan en de cumulatieve opbouw van de dataset voor het 'behandeld cohort' zijn de *follow-up* termijnen voor die groep (seksuele) delinquenten erg variabel; de gemiddelde termijn (tot recidive of totale observatie) bedraagt 9,6 jaar ($\sigma=5,75$; min. 0 jaar – max. 25,08 jaar).

3.5. Analyses

In de volgende paragraaf worden de belangrijkste resultaten van de analyses meer in detail uiteengezet. Waar in de resultatensectie voor het veroordeeldencohort enkel kort wordt ingegaan op het vraagstuk van recidiveprevalentie, wordt voor het gedetineerdencohort, naast een algemene profielbeschrijving, nader ingegaan op de recidiveprevalentie en -snelheid van seksuele en niet-seksuele delinquenten, en eveneens bekeken of en welke statische factoren voorspellend zijn voor recidive bij de volledige groep vrijgelaten veroordeelde gedetineerden en voor beide groepen apart (seksuele vs. niet-seksuele delinquenten). Voor het 'behandeld cohort' wordt, meer specifiek aan de hand van itemscores op de *Static-99R* en *Static-2002R*, nagegaan welke statische factoren predictief zijn voor (onder meer seksuele) recidive bij een groep in gespecialiseerde behandeling genomen seksuele delinquenten.

Verschillen in profiel tussen seksuele en niet-seksuele delinquenten binnen het gedetineerdencohort zijn getoetst op statistische significantie en sterkte van samenhang aan de hand van χ^2 -testen en de associatiemaat Phi voor categorische variabelen op nominaal niveau, en *independent samples* t-testen voor wat de continue variabelen betreft (vergelijking van gemiddelde scores). Of er verschil bestaat in de tijd tot recidive werd getoetst met behulp van enkelvoudige Cox regressie (berekening van *hazard ratio's*; zie model 1 in tabel 6: output Cox regressie) en Kaplan-Meier overlevingsduurcurves. Hierbij wordt 'gecorrigeerd' voor variabiliteit in de observatietermijn. Gelijkaardig is op multivariaat niveau – d.w.z. controlerend voor de mogelijke invloed van andere variabelen – bekeken of (eventueel) eerder gevonden verschillen in (tijd tot) 'recidive' tussen seksuele en niet-seksuele delinquenten nog steeds stand houden wanneer andere desgevallend voorspellende factoren mee in de

analyse worden betrokken. Dit gebeurde aan de hand van meervoudige Cox *proportional hazards* regressie.

Voor het 'behandeld cohort' rapporteren we hier over de (bivariate) samenhang tussen statische predictoren, in het bijzonder itemscores uit de *Static-99R* en *Static-2002R*, en diverse types van recidive (algemene, seksuele, gewelds- en noch gewelds-, noch seksuele recidive), op basis van Spearman correlatiecoëfficiënten. Welke factoren voor deze groep voorspellend zijn voor seksuele recidive werd op multivariaat niveau ook nagegaan aan de hand van logistische regressie.

4. EEN OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

Hoger beschreven analyses laten ons toe meer inzicht te verwerven in de prevalentie van recidive bij seksuele en niet-seksuele delinquenten en (statische) factoren die al dan niet seksuele recidive voorspellen bij seksuele en/of niet-seksuele delinquenten. In wat volgt proberen we alvast antwoord te bieden op vragen zoals:

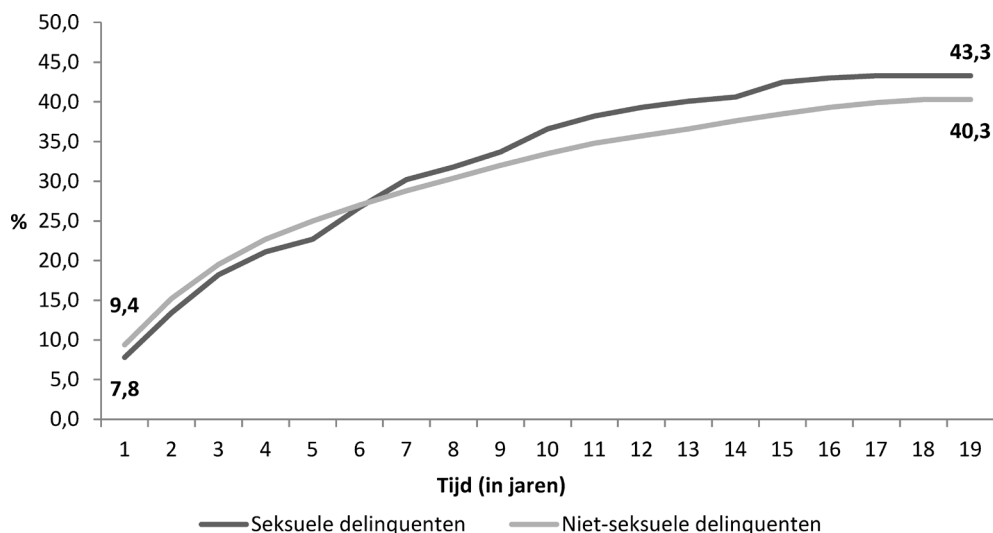
- Wat is de recidiveprevalentie bij primair veroordeelde seksueel delinquenten en verschillen ze op dit vlak van niet-seksuele delinquenten?
- Verschillen veroordeelde ex-gedetineerde seksueel delinquenten van niet-seksueel delinquenten op vlak van individuele, straf- en detentiekenmerken?
- Worden verhoudingsgewijs, in vergelijking met niet-seksueel delinquenten, meer of minder seksueel delinquenten na vrijlating opnieuw in de gevangenis opgesloten?
- Welke (andere) statische factoren zijn voorspellend voor wederopsluiting bij veroordeelde (ex-)gedetineerde seksuele en niet-seksuele delinquenten?
- Wat is de recidiveprevalentie (in termen van nieuwe veroordeling) bij in gespecialiseerde behandeling genomen seksueel delinquenten en welke *Static-99R* en *Static-2002R* risicofactoren hangen samen met seksuele en andere types van recidive?

Bij de presentatie van de resultaten vertrekken we dus vanuit een brede groep van seksuele en niet-seksuele delinquenten waarvoor een eerder beperkt aantal achtergrondgegevens in nationale databanken wordt geregistreerd en sluiten we af met een analyse voor een kleinere groep van seksuele delinquenten op basis van meer gedetailleerde gegevens, zowel wat betreft specifieke dader- en misdrijfkenmerken (*Static-99R*- en *Static-2002R*-scores) als uitkomstmaat (algemene en specifieke types van recidive).

4.1. Wat is de recidiveprevalentie bij primair veroordeelde seksueel delinquenten en verschillen ze op dit vlak van niet-seksuele delinquenten?

Van het totale door ons bestudeerde veroordeeldencohort van 136.350 personen werden er 67.272 voor het eerst veroordeeld in 1995 (d.i. primair gestraften). Daarvan werden 374 personen in 1995 veroordeeld wegens op zijn minst één seksueel feit (d.i. primair veroordeelde seksueel delinquenten; het gaat hier om 0,56% van alle personen die in 1995 hun eerste veroordeling kregen); 66.898 primair veroordeelden waren in 1995 met andere woorden veroordeeld voor niet-seksuele feiten.

Bekijken we de recidive hier enkel voor wie in het verleden (vóór 1995) nog nooit was veroordeeld, dan blijkt dat van de primair gestraften wegens seksuele feiten ($n=374$) 43,3% recidiveert na ca. 19 jaren. Voor de primair gestraften wegens niet-seksuele feiten ($n=66.898$) bedraagt het percentage na ca. 19 jaren 40,3% (zie figuur 1). Recidive-prevalentiecijfers van seksuele en niet-seksuele delinquenten liggen dus dicht bij elkaar wanneer primair veroordeelden met elkaar worden vergeleken, en abstractie wordt gemaakt van de criminele voor geschiedenis.



FIGUUR 1. RECIDIVEPREVALENTIE (NIEUWE VEROORDELING) BIJ PRIMAIR GESTRAFTE SEKSUELE EN NIET-SEKSUELE DELINQUENTEN (N=67.272)

Zoals figuur 1 ook uitwijst, recidiveren tot 6 jaar na de veroordeling in 1995 minder seksueel delinquenten dan niet-seksueel delinquenten, maar wijzigt dit beeld nadien wel enigszins. Eén en ander kan te wijten zijn aan het type straf dat men (in 1995) kreeg (seksuele delinquenten vaker gevangenisstraf dan de niet-seksuele delinquenten) en aan de duur van de gevangenisstraffen (gemiddelde of mediaan bij seksuele delinquenten langer).

4.2. Verschillen veroordeelde ex-gedetineerde seksueel delinquenten van niet-seksueel delinquenten op vlak van individuele, straf- en detentiekenmerken?

Beter met elkaar vergelijkbaar qua delicternst en zwaarte van de straf zijn de seksuele en niet-seksuele delinquenten binnen het gedetineerdencohort.⁴ Daar gaat het per definitie om veroordeelden die allemaal tot (op zijn minst deels) effectieve gevangenisstraf werden veroordeeld en enige tijd in de gevangenis en/of onder elektronisch toezicht verblijven. Dit neemt uiteraard echter niet weg dat de seksuele delinquenten binnen dit cohort – hier gedefinieerd als wie in zijn/haar gehele detentiecarrière (tot aan de referentievrijlating) ooit minstens voor één of ander seksueel delict was opgesloten (N=1.637, of 11,1%) – niet substantieel van elkaar kunnen verschillen op vlak van individuele, straf- en detentiekenmerken.

Zoals onze analyse uitwijst, onderscheidt de groep vrijgelaten seksuele delinquenten – met ongeveer driekwart ‘verkrachters’ en de helft ‘aanranders’ – zich inderdaad wel degelijk van de groep niet-seksueel delinquenten op vlak van diverse achtergrondkenmerken (zie tabel 1), zoals geslacht, leeftijd, detentiehistoriek, etc. De groep seksueel delinquenten telt verhoudingsgewijs bijvoorbeeld minder vrouwen (3,2% vs. 6,0%), is ouder qua leeftijd op het

4 Het veroordeeldencohort bestaat immers uit personen die veroordeeld werden tot eender welke straf (gevangenisstraf, geldboete, etc.) voor eender welk delict, dus ook delicten die met lagere maximumstraffen strafbaar zijn (dan deze voor seksuele delicten), zoals verkeersmisdrijven: een zeer groot deel van het totale cohort (bijna 70%) is in 1995 overigens veroordeeld voor (minstens) een verkeersdelict. Bovendien is de recidive hier ook zeer ruim bemeten, nl. als nieuwe veroordeling tot eender welke straf voor eerder welk type delict.

ogenblik van zowel (referentie)vrijlating (41,0 vs. 33,2 jaar) als (aller)eerste opsluiting (30,9 vs. 26,7 jaar), en bestaat voor een groter deel uit EU-burgers (86,9% vs. 75,6%).

TABEL 1. ACHTERGRONDKENMERKEN VAN SEKSUELE EN NIET-SEKSUELE DELINQUENTEN BINNEN HET TOTALE GEDETINEERDENCOHORT (N=14.754)

Kenmerken (alle veroordeelde gedetineerden) – percentages	Seks.	Niet-seks.	χ^2	Phi
Vrouwelijke gedetineerden (%)	3,2	6,0	22,095***	-0,039***
Staatsburgerschap (% EU)	86,9	75,6	103,648***	0,084***
Opgelegde strafduur referentiedetentie (% + 3 jaar)	33,3	20,8	130,496***	0,294***
Detentieregime bij vrijlating (% gewoonregime)	85,7	77,9	53,030***	-2,260***
Type gevangenis bij vrijlating (% open gevangenis)	19,7	5,6	441,462***	-0,173***
Beveiligingsniveau gevangenis bij vrijlating (% laag-hoog)	19,7-16,0	4,6-10,5	519,462***	0,188***
Invrijheidstellingsmodaliteit (% strafeinde)	21,0	4,3	703,977***	0,218***
Invrijheidstellingsmodaliteit (% strafeinde cat. + 3 jaar)	32,8	16,2	81,865***	0,158***
Kenmerken (alle veroordeelde gedetigemiddelden)	Seks.	Niet-seks.	χ^2	Phi
Leeftijd bij vrijlating (in jaren)	41,0	33,2	-26,031***	
Leeftijd bij eerste opsluiting (in jaren)	30,9	26,7	-12,623***	
Aantal vroegere detenties (gemidd.)	2,8	2,1	-6,995***	
Duur van de totale detentiehistoriek ter referentievrijlating (in dagen)	1218,5	720,5	-14,289***	
Duur van de vroegere detentiehistoriek, voorafgaand aan referentiedetentie (in dagen)	522,1	348,4	-6,999***	
Gemiddelde duur voorgaande detenties (in dagen)	131,2	87,6	-6,558***	
Duur referentiedetentie (in dagen)	696,4	372,2	-14,120***	

p°<0.1 *<0.05 **≤0.01 ***≤0.001

Zij zijn verhoudingsgewijs ook vaker opgesloten geweest in het verleden (gemiddeld 2,8 keer vs. 2,1) en gemiddeld genomen ook voor een langere totale duur (incl. referentiedetentie: 1218,5 vs. 720,5 dagen). Een groter aandeel seksuele delinquenten is veroordeeld tot straffen waarvan het totaal de 3 jaar overstijgt (33,3% vs. 20,8%), verlaat de gevangenis via het 'gewone' detentieregime (d.w.z. stroomt minder vaak uit via een intermediair regime, met name beperkte detentie of elektronisch toezicht; 85,7% vs. 77,9%), en verblijft in (of is toegewezen aan) een 'open' – en dus minder hoog beveiligde – gevangenis (19,7% vs. 5,6%). Daarbij valt ook te noteren dat seksueel delinquenten qua beveiligingsniveau van de gevangenis sterker vertegenwoordigd zijn in beide extreme categorieën (laag én hoog), daar waar een verhoudingsgewijs grotere groep niet-seksueel delinquenten verblijft in gevangnissen met een 'gematigd' beveiligingsniveau. Één en ander lijkt met name ook te maken te hebben met het spreidingsbeleid van gedetineerden die veroordeeld zijn voor seksuele misdrijven en met de daarmee gepaard gaande beschikbaarheid van gespecialiseerde psychosociale teams in sommige gevangnissen.

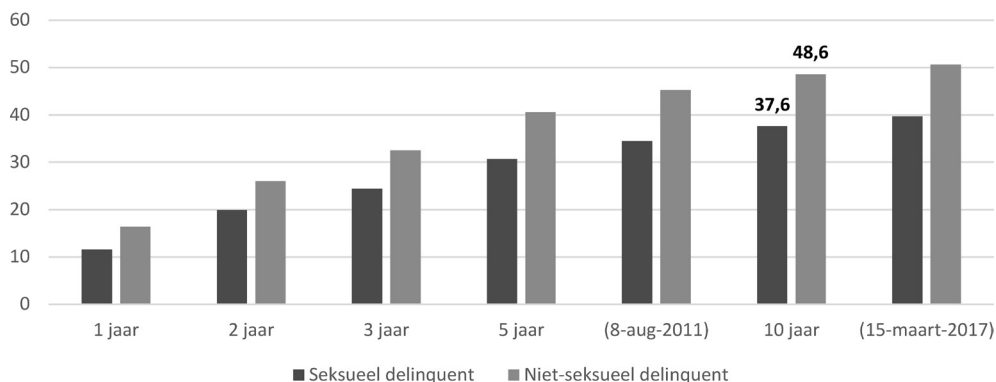
Veroordeelde gedetineerden die (ooit) voor seksuele delicten in de gevangenis verbleven, zitten niet enkel een langer straftotaal uit (cf. *supra*), maar hebben tijdens de detentieperiode die leidt tot invrijheidstelling tussen 2003 en 2005 (referentiedetentie), gemiddeld genomen ook veel meer tijd effectief uitgezeten (696,4 vs. 372,2 dagen). In dit perspectief is het

ook belangrijk te noteren dat verhoudingsgewijs meer seksuele delinquenten ‘strafeinde’ doen, met andere woorden hun volledige straf uitzitten en geen vervroegde invrijheidstelling wensen of krijgen of via een andere modaliteit zijn vrijgesteld (bij de strafcategorie +3 jaar: 32,8% strafeinde vs. 16,2%).

Het is opmerkelijk dat de groep van seksueel delinquenten op alle hoger vermelde kenmerken (statistisch) significant verschilt van de groep niet-seksuele delinquenten.

4.3. Worden verhoudingsgewijs, in vergelijking met niet-seksueel delinquenten, meer of minder seksueel delinquenten na vrijlating opnieuw in de gevangenis opgesloten?

Kijken we naar de graad van ‘wederopsluiting’⁵ als recidivecriterium voor de groep invrijheidgestelde veroordeelde gedetineerden (N=14.754), dan stellen we vast dat seksueel delinquenten, voor elk van de door ons geanalyseerde opvolgingsperiodes (1, 2, 3, 5 en 10 jaar), een lager percentage laten optekenen dan niet-seksueel delinquenten. Over een periode van 10 jaar is iets meer dan één-derde (37,6%) van de seksueel delinquenten op zijn minst 1 keer wederopgesloten, tegenover bijna de helft (48,6%) van de niet-seksuele delinquenten (zie figuur 2). Meer dan een kwart (25,3%) van alle vrijgelaten veroordeelde gedetineerden belandt overigens al binnen de 2 jaar opnieuw achter de tralies (26,0% bij de niet-seksuele delinquenten vs. 19,0% bij de seksuele delinquenten).



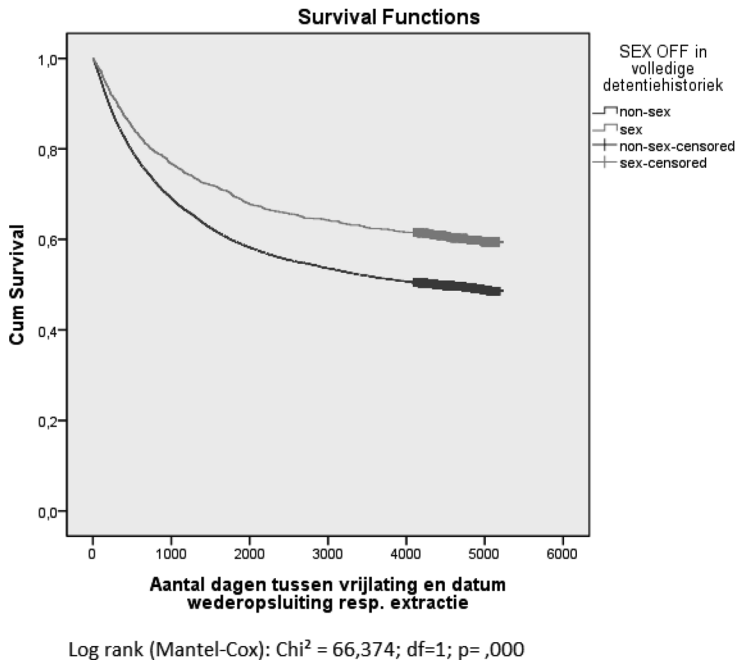
FIGUUR 2. PREVALENTIE VAN WEDEROPSLUITING BIJ TUSSEN 2003-2005 VRIJGELATEN SEKSUELE EN NIET-SEKSUELE VEROOEDELDEN (N=14.754)

Niet-seksuele delinquenten hervallen sneller (worden sneller opnieuw opgesloten) en vaker dan seksuele delinquenten. Dit wordt gevisualiseerd in de Kaplan-Meier overlevingsduurcurve (figuur 3) waarin de gehele observatie- of *follow-up* termijn tot en met 15 maart 2017 in rekening is gebracht. De curves, die in figuur 3 zijn uitgetekend voor seksuele en niet-seksuele delinquenten, laten zien dat op elk tijdstip (uitgedrukt in dagen, op de horizontale as) een grotere proportie (verticale as) seksuele delinquenten (bovenste curve) blijft ‘overleven’ in vergelijking met niet-seksuele delinquenten (onderste curve). Dit verschil in duur tot wederopsluiting is statistisch significant zoals de Log rank (Mantel-Cox)-statistiek aangeeft. De *hazard ratio* (Exp(B)), berekend via enkelvoudige Cox regressie (zie model 1 in tabel 2),

5 Een terugkeer naar de gevangenis vanuit elektronisch toezicht geldt daarbij (officieel) niet als nieuwe opsluiting, maar enkel als een wijziging in detentieregime, net zoals toekenning van elektronisch toezicht in termen van de penitentiaire statistiek geen invrijheidstelling inhoudt (zie bv. DG EPI, 2017).

bedraagt hier 0,717 en wijst er op dat niet-seksueel delinquenten 1,39 meer kans hebben op recidive rekening houdend met de tijd tot wederopsluiting (gespiegelde HR: $1/0,717=1,39$).

Kaplan-Meier overlevingsduurcurve (follow-up periode tot 15 maart 2017)



FIGUUR 3. KAPLAN-MEIER OVERLEVINGSDUURCURVE VOOR WEDEROPSLUITING BIJ VEROOORDEELDEN NA VRIJLATING UIT DE GEVANGENIS, NAAR TYPE DELICT (SEKSUEEL VS. NIET-SEKSUEEL MISDRIJF; N=14.754)

4.4. Welke (andere) statische factoren zijn voorspellend voor wederopsluiting bij veroordeelde ex-ge-detineerde seksuele en/of niet-seksuele delinquenten?

Uit de Cox regressie-analyses die werden uitgevoerd op de officieel geregistreerde penitentiaire data ('gedetineerdencohort') blijkt dat seksuele delinquenten minder kans hebben op wederopsluiting (zie model 1 in tabel 2). Hetzelfde geldt ook voor vrouwen, voor wie ouder is op het ogenblik van vrijlating, voor wie minder eerdere detenties heeft, en voor wie in het verleden minder lang was opgesloten (zie modellen 2 t.e.m. 5 in tabel 2)⁶. Zoals de resultaten van de Cox regressie-analyses aangeven (zie tabel 2), houden de initieel geobserveerde verschillen in wederopsluitingsrisico tussen seksuele en niet-seksuele delinquenten (zie model 1) ook stand wanneer rekening wordt gehouden met onderlinge verschillen in geslacht, leeftijd, en detentiehistoriek (vroegere opsluitingen, en duur van eerdere detentieperiodes) (output van diverse modellen in tabel 2); er blijft een significant effect uitgaan van type delict zowel bij gedetineerden met als zonder detentieverleden (cf. primaire gedetineerden; model 6 in tabel 2). De invloed van het type delict is zelfs meer uitgesproken bij primair gedetineerden [$\text{Exp}(B)=0,765$].

⁶ In tabel 2 zijn de resultaten van diverse (Cox regressie) modellen samengevat. In model 1 is enkel het type delict als predictor opgenomen, terwijl de andere modellen meerdere variabelen bevatten (zoals geslacht, leeftijd en detentiehistoriek).

TABEL 2. OUTPUT COX-REGRESSIE – DIVERSE MODELLEN VOOR STATISTISCHE PREDICTOREN VAN WEDEROPSLUITING NA VRIJLATING UIT DE GEVANGENIS

COX Regressie (follow-up tot en met 15 maart 2017)		Alle gedetineerden									
Variabelen	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		
	Exp(B)	S.E.(B)	Exp(B)	S.E.(B)	Exp(B)	S.E.(B)	Exp(B)	S.E.(B)	Exp(B)	S.E.(B)	
Type delict detentiehistoriek (ref.=niet-seksueel)	0,717***	0,041	0,885**	0,042	0,814***	0,814	0,872***	0,042	nvt	nvt	
Geslacht (ref.=mannelijk)	–	–	0,692***	0,061	0,662***	0,662	0,711***	0,061	0,709***	0,061	
Leeftijd op ogenblik van vrijlating	–	–	0,959***	0,001	0,965***	0,965	0,957***	0,001	0,957***	0,001	
Aantal eerdere detenties	–	–	1,117***	0,003	–	–	1,113***	0,003	1,112***	0,003	
Totale duur detentiehistoriek (incl. ref. det.)	–	–	–	–	1,0023***	0,000	–	–	–	–	
Gemiddelde duur vroegere detenties (excl. ref. det.)	–	–	–	–	–	–	1,00056*	0,00004	1,00056***	0,00004	
Type seksueel delict detentiehistoriek											
Verkrachting	nvt								0,959	0,057	
Aanranding van eerbaarheid	nvt								0,759***	0,075	
Openbare zedenschennis	nvt								1,119	0,094	
Ontucht prostitutie	nvt								0,901	0,105	
N (missings)	14.754		14.748 (6)		17.748 (6)		17.748 (6)		17.748 (6)		

significantie B=0= *<0.1 *<0.05 **≤0.01 ***≤0.001

Variabelen	Primair gedetineerden		Enkel seks.		Enkel niet-seks.	
	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11
Type delict detentiehistoriek (ref.=niet-seksueel)	Exp(B)	S.E.(B)	Exp(B)	S.E.(B)	Exp(B)	S.E.(B)
Geslacht (ref.=mannelijk)	0,765**	0,101	nvt	nvt	nvt	nvt
Leeftijd op ogenblik van vrijlating	0,609***	0,100	0,714	0,262	0,686***	0,062
Aantal eerdere detenties	0,692***	0,003	0,945***	0,004	0,961***	0,002
N (missings)	nvt	nvt	1,144***	0,009	1,113***	0,003
	5.675 (6)		1.637		13.111 (6)	

significantie B=0= *<0.1 *<0.05 **≤0.01 ***≤0.001

Leeftijd en detentiehistoriek zijn zowel bij de groep seksuele delinquenten als bij niet-seksuele delinquenten voorspellend voor wederopsluiting (modellen 7 en 8 in tabel 2). Het geslacht heeft echter enkel een statistisch significante invloed bij niet-seksuele delinquenten. Met andere woorden is er geen verschil in wederopsluiting tussen mannelijke en vrouwelijke seksuele delinquenten, al dienen de resultaten op dit vlak wel met de nodige omzichtigheid geïnterpreteerd te worden, gelet op het kleine aantal vrouwen binnen deze populatie.

Qua type seksueel delict⁷ blijkt dat het risico op wederopsluiting verhoogd is wanneer er sprake is van openbare zedenschennis (Exp(B)=1,119; model 5 in tabel 2), doch dit effect is statistisch niet significant ($p=0,235$). Wél significant daarentegen is het effect van 'aanranding van de eerbaarheid'⁸: gedetineerden die (ooit) voor minstens dit type delict in de gevangenis verbleven, hebben minder kans op wederopsluiting (in vergelijking met andere seksuele delinquenten of niet-seksuele delinquenten; Exp(B)=0,756). Relatief gezien lagere recidivepercentages (wederopsluiting) vallen met name te noteren bij het misdrijf 'aanranding van de eerbaarheid', als enig misdrijf of in combinatie met andere seksuele misdrijven: de percentages variëren van 25,7% ('aanranding van de eerbaarheid' gecombineerd met 'verkrachting') tot 32,5% ('aanranding van de eerbaarheid' als enig misdrijf). Ook hogere wederopsluitingspercentages worden geobserveerd, doch in die gevallen gaat het over zeer kleine – en statistisch gezien verwaarloosbare – aantallen (aanranding-openbare zedenschennis-prostitutie: $n=3$; verkrachting- aanranding-openbare zedenschennis-prostitutie: $n=6$). Uit de internationale literatuur blijkt dat, over een periode van 5 tot 15 jaar, een hogere graad van seksuele recidive wordt vastgesteld bij verkrachters (14 tot 24%), pedofielen (12 tot 27%) en in het bijzonder exhibitionisten (19 tot 41%), terwijl lagere recidivecijfers worden opgetekend bij incestplegers (6 tot 17%) (HANSON & BUSSIÈRE, 1998; HARRIS & HANSON, 2004; MEZZO & GRAVIER, 2001; MOTIUK & BROWN, 1996; PHAM & DUCRO, 2007). In de hierboven gepresenteerde data ontbreken nadere details over de specifieke misdrijven, onder meer inzake verwantschap, leeftijd en geslacht van het slachtoffer (en gaat het enkel om een algemene juridische kwalificatie), doch in de verdere uiteenzetting wordt concreter ingegaan op dergelijke kenmerken aan de hand van scores op de *Static-99R* en *Static-2002R*.

4.5. Wat is de recidiveprevalentie (in termen van nieuwe veroordeling) bij in gespecialiseerde behandeling genomen seksueel delinquenten en welke *Static-99R* en *Static-2002R* risicofactoren hangen samen met seksuele en andere types van recidive?

Voor 1.228 zedendelinquenten uit het gedetineerdencohort (vrijgelaten uit de gevangenis in de periode 2003-2005) constateren we dat bijna 6 op 10 (59,3%) van hen een nieuwe veroordeling (tot eender welke straf voor eender welk type delict) opliep binnen een observatietermijn die varieert van 12 jaar en 3,5 maanden tot 15 jaar en 3,5 maand (tegen 33,6% wederopsluitingen). Iets meer dan één-derde van de totale groep liep ooit – dus ongeacht of het gaat om de eerste of een latere nieuwe veroordeling – een nieuwe veroordeling tot gevangenisstraf of een interneringsmaatregel op.

- 7 Bijna de helft van de seksuele delinquenten binnen het gedetineerdencohort (45,8%) combineert verschillende types – categorieën – van seksuele feiten. Bijna drie-kwart (72,4%) van de seksuele delinquenten heeft een detentiehistoriek voor ten minste een feit van verkrachting, en zowat de helft (49,8%) voor een feit van aanranding van de eerbaarheid; 17,2% verbleef (ooit) in de gevangenis voor 'openbare zedenschennis', 14,8% voor (aanzetten tot) 'ontucht-prostitutie'. Iets meer dan 7 op 10 seksuele delinquenten heeft ook een detentiehistoriek voor niet-seksuele feiten; voor de overige 3 op 10 (enkel seksuele delicten; $n=473$) geldt dat het vaak gaat om primair gedetineerden (in 67% van de gevallen).
- 8 Dergelijke feiten van 'aanranding' zijn, alleszins binnen de globale detentiehistoriek, vaak gecombineerd met verkrachting (bij bijna 3 op de 10 seksueel delinquenten; 29,4%); minder vaak komt het alleen voor (10,3%).

Een lagere graad van algemene recidive werd geobserveerd bij het 'behandeld cohort' (N=342), waar recidive weliswaar ook werd gemeten binnen een veel kortere *follow-up* termijn. Voor dit specifieke cohort van in gespecialiseerde behandeling genomen – uitsluitend mannelijke! – seksuele delinquenten bedraagt de *algemene* recidive over een periode van 5 jaar 17,9%, en, gemeten over de totale *follow-up* termijn (gemiddeld 9,6 jaar), 25,1%. Voor specifiekere types van recidive worden nog lagere scores genoteerd, nl. 6,6% resp. 12,7% voor *seksuele* recidive, 4,3% resp. 4,6% voor gewelds- (maar niet-seksuele) recidive, en 9,8% resp. 11,3% voor niet-gewelds- noch seksuele recidive.

Op de *Static-99R* – een van de meest gebruikte risicotaxatie-instrumenten bij seksuele delinquenten⁹ – behaalt die cohorte een gemiddelde score van 2,05 ($\sigma=2,29$; bereik=-3-8) (n=309), met volgende verdeling naar risiconiveau: 2,3% zeer laag, 27,2% laag, 41,1% matig, 22,0% matig-hoog en 7,4% zeer hoog. Op de *Static-2002R* wordt gemiddeld 3,35 gescoord ($\sigma=2,5$; bereik=-2-11) (n=308). Een belangrijk aantal seksuele delinquenten behoort op deze schaal tot de groep met laag risico (41,9%); 26,6% scoort matig-laag, 18,8% matig, 8,8% matig-hoog, en 3,9% hoog. Binnen het 'behandeld cohort' heeft iets meer dan 6 op de 10 (61,4%) slachtoffers van minder dan 14 jaar, 23,1% slachtoffers van 14 jaar of meer, en 15,5% slachtoffers uit verschillende leeftijdsgroepen (n=329). Bij de meeste daders situeren de slachtoffers zich binnen de familie (61,4% intra-familiaal); in 21,8% van de gevallen gaat het om extra-familiale slachtoffers, en in 16,8% om een gemengd patroon met zowel intra- als extra-familiale slachtoffers (n=202). Bij jonge (minder dan 14 jaar) intra-familiale slachtoffers gaat het in gelijke verhouding om een incestueuze (bv. vader) (44,35%) of biologische dan wel niet-biologische pseudo-incestueuze relatie (bv. schoonvader, grootvader, oom) (45,2%); een gemengde band (incestueus en pseudo-incestueus) komt hier voor in 10,5% van de gevallen (n=124).

Uit de analyse naar de (bivariate) samenhang tussen de itemscores op de *Static-99R* en *Static-2002R* en diverse types van recidive blijkt onder meer dat de meerderheid van statische factoren die verwijzen naar deviante seksuele voorkeuren, positief samenhangen met 'seksuele recidive' (tabel 3; SR). Dit is in het bijzonder ook het geval voor de jonge leeftijd, de afwezigheid van betekenisvolle samenwoning gedurende meer dan 2 jaar, het aantal en de frequentie van seksuele antecedenten, het aantal contactloze (*hands off*) seksuele antecedenten en de victimisering van jonge, mannelijke slachtoffers zonder verwantschap (zie gelijkaardig voor wat – hogere – recidivecijfers bij victimisering van mannelijke slachtoffers betreft, eveneens: HANSON & BUSSIÈRE, 1998; HELMUS & THORNTON, 2015).

'Algemene recidive' (AR) hangt samen met de leeftijd op het ogenblik van invrijheidstelling, seksuele en niet-seksuele antecedenten, alsook hun frequentie en gewelddadig karakter, victimisering van personen zonder verwantschap of onbekende personen, en (het aantal) eerdere moeilijkheden met het gerecht. Jonge leeftijd en algemene criminaliteit cor-

9 De evaluatie van het risico op seksuele recidive en verschillende risicofactoren gebeurde in voorliggende studie op basis van de meest gebruikelijke actuariële schalen, nl. de *Static-99R* (HANSON & THORNTON 1999, 2002; HARRIS, PHOENIX, HANSON & THORNTON, 2003) en de *Static-2002R* (HANSON & THORNTON 2003; HELMUS, THORNTON, HANSON & BABCHISHIN, 2012). De *Static-99R* omvat 10 items die verwijzen naar demografische kenmerken en de (algemene en seksuele) criminele voorgeschiedenis. Op deze schaal worden, binnen een scorebereik van -3 tot 12, vijf risiconiveaus onderscheiden, van zeer laag tot zeer hoog (lager dan -1, resp. vanaf 6) (PHENIX, FERNANDEZ, HARRIS, HELMUS, HANSON & THORNTON, 2016). De *Static-2002R* bevraagt 14 items die deels gelijkaardig zijn aan deze van de *Static-99R* en omvat vier subschalen, nl.: persistentie van seksuele misdrijven, deviante seksuele voorkeuren, de relatie met slachtoffers en algemene criminaliteit (PHENIX, HELMUS & HANSON, 2016). Dit instrument onderscheidt eveneens vijf risiconiveaus, van laag tot hoog, binnen een scorebereik van -2 tot 13. In vergelijking met de *Static-99R* (AUC=.69; IC=.66-.72; k=22; N=8033; HELMUS et al., 2012) voorspelt de *Static-2002R* beter de seksuele (AUC=.68; IC=.66-.71; k=8; N=3034), gewelds- (AUC=.70; IC=.68-.72; k=7; N=2836) en algemene recidive (AUC=.71; IC=.69-.73; k=7; N=2836) (HANSON, HELMUS & THORNTON, 2010; STALANS, HACKER & TALBOT, 2010). Zie voor meer concrete informatie over de coderingsformulieren en instructies in verband met de *Static-99R* en *Static-2002R* de website <http://www.static99.org/>.

releren eveneens op positieve wijze met 'gewelddadige (niet-seksuele) recidive' (GR). En, ten slotte, hangen positief samen met 'niet-gewelddadige noch seksuele recidive' (NGNSR): de jonge leeftijd, het aantal gewelddadige (niet-seksuele) en seksuele antecedenten, en algemene criminaliteit.

TABEL 3. CORRELATIES TUSSEN STATISCHE RISICOFACTOREN (GEMIDDELDE ITEMSCORES OP *STATIC-99R* EN *STATIC-2002R*) EN TYPE RECIDIVE (SPEARMAN CORRELATIECOËFFICIËNTEN; N=308-310)

	<i>AR</i>	<i>SR</i>	<i>GR</i>	<i>NGNSR</i>
Static-99R				
(1) Leeftijd op het ogenblik van invrijheidstelling	.25**	.15*	.18**	.16**
(2) Samenwoont met geliefde gedurende minstens twee jaar	.10	.14*	.06	-.01
(3) Niet-seksueel gewelddadig index (of referentie)misdrijf – veroordeling	.15**	-.00	.10	.17**
(4) Eerder niet-seksueel gewelddadig misdrijf – veroordeling	.13*	.01	.11	.18*
(5) Eerdere seksuele misdrijven (aanklachten/veroordelingen)	.14*	.10	-.01	.13*
(6) (Aantal) eerdere uitgesproken straffen (uitgez. indexmisdrijf)	.09	.00	.09	.15**
(7) Veroordelingen voor contactloze seksuele misdrijven	.10	.19**	-.04	.01
(8) Enig slachtoffer (van seksueel geweld) zonder verwantschap	.12*	.16**	.06	.01
(9) Enig onbekend slachtoffer (van seksueel geweld)	.13*	.12*	.06	.05
(10) Enig mannelijk slachtoffer (van seksueel geweld)	.07	.15**	.06	-.01
Totaalscore	.31**	.21**	.18**	.21**
Static-2002R				
(1) Leeftijd op het ogenblik van invrijheidstelling	.25**	.12*	.19**	.15**
Persistentie van seksuele misdrijven				
(2) Eerdere veroordelingen voor seksuele misdrijven	.11	.12*	-.05	.09
(3) Arrestaties voor een seksueel misdrijf als minderjarige en veroordelingen voor andere seksuele misdrijven op volwassen leeftijd	.04	.03	-.03	.03
(4) Frequentie van seksuele misdrijven	.12*	.12*	-.03	.11*
Deviantie seksuele voorkeuren				
(5) Veroordelingen voor contactloze seksuele misdrijven	.09	.16**	-.04	.03
(6) Op zijn minst een mannelijk slachtoffer van seksueel geweld	.07	.15**	.06	-.01
(7) Jonge slachtoffers zonder verwantschap	.02	.16**	-.02	-.06
Relatie met slachtoffers				
(8) Op zijn minst een slachtoffer van seksueel geweld zonder verwantschap	.10	.15**	.06	-.01
(9) Op zijn minst een onbekend slachtoffer van seksueel geweld	.12*	.11	.06	.04
Algemene criminaliteit				
(10) Eerdere problemen met het gerecht	.13*	-.01	.09	.19**
(11) Eerdere veroordelingen voor eender welk misdrijf	.11*	.02	.08	.17**
(12) Niet-naleving van voorwaarden van toezicht in de gemeenschap	.20**	.06	.08	.18**
(13) Aantal jaren zonder misdrijf vóór het indexdelict	.22**	.07	.13*	.25**
(14) Eerdere veroordelingen voor niet-seksueel geweld	.06	-.02	.06	.11
Totaalscore	.27**	.21**	.14*	.17**

* $p \leq .05$; ** $p \leq .01$

Bijkomende multivariate analyses (logistische regressie) wijzen uit dat in het bijzonder drie variabelen – onafhankelijk van elkaar – voorspellend zijn voor seksuele recidive, nl. de jonge leeftijd (van de dader) op het ogenblik van invrijheidstelling, het aantal seksuele anteceden-ten en de victimisering van mannelijke slachtoffers (zie tabel 4; zie gelijkaardig HANSON & BUSSIÈRE (1998) die seksuele misdrijven ten aanzien van mannelijke slachtoffers omschrijven als een zwaardere vorm van seksuele deviantie).

TABEL 4. LOGISTISCHE REGRESSIE VAN VOORSPELLENDE VARIABLEN VOOR SEKSUELE RECIDIVE

	β	<i>ES</i>	<i>W</i>	<i>R</i> ²	χ^2
Leeftijd op het ogenblik van invrijheidstelling	.56	.19	9,06**	.11	4,11
Op zijn minst een mannelijk slachtoffer van seksueel geweld	.99	.38	6,82**		
Eerdere veroordelingen voor seksuele misdrijven	.62	.25	6,41*		

* $p \leq .05$; ** $p \leq .01$

Eveneens blijkt dat seksuele en niet-seksuele recidivisten hoofzakelijk van elkaar verschillen op vlak van deviante seksuele voorkeuren, niet-seksuele gewelddadige anteceden-ten en (eerdere) moeilijkheden met het strafrechtssysteem. Seksuele recidivisten vertonen vaker deviante seksuele voorkeuren ($U=427$; $p < .01$), met vaker victimisering van jonge slachtoffers ($U=580$; $p < .01$), zonder verwantschap ($U=645$; $p \leq .05$) en van het mannelijk geslacht ($U=631$; $p < .05$), en hebben meer contactloze seksuele anteceden-ten ($U=652$; $p < .05$). Niet-seksuele recidivisten tellen dan weer meer gewelddadige (niet-seksuele) anteceden-ten ($U=626$; $p < .05$) en contacten met het gerecht ($U=632$; $p < .05$).

Bijkomende analyses op basis van delictkenmerken (leeftijd van en relatie met slachtof-fers) wijzen uit dat een lagere graad van seksuele recidive wordt geobserveerd bij wie ou-dere slachtoffers maakt ($n=76$; 5,3% recidive) in vergelijking met diegenen met slachtoffers uit verschillende leeftijdsgroepen ($n=51$; 19,6%; Fischer exact test=6,40; $p < .05$), extra-fami-liale slachtoffers ($n=44$; 25,0%; Fischer exact test=9,92; $p < .01$) en intra- en extra-familiale slachtoffers ($n=34$; 20,6%; Fischer exact test=6,40; $p < .05$). Seksuele delinquenten met extra-familiale slachtoffers vertonen een hogere recidivegraad dan diegenen met intra-familiale slachtoffers, nl. daar waar sprake is van een incestueuze ($n=55$; 7,3%; Fischer exact test=5,97; $p < .05$), pseudo-incestueuze ($n=56$; 8,9%; Fischer exact test=4,73; $p \leq .05$) en incestueuze en pseudo-incestueuze relatie ($n=13$; 0,0%; Fischer exact test=4,03; $p \leq .05$).

5. DISCUSSIE EN CONCLUSIE

Veronderstellingen die bij het grote publiek leven over seksuele delinquenten en de recidive ervan, stroken vaak niet met wat sinds jaar en dag in de internationale onderzoekslitera-tuur wordt vastgesteld. Opmerkelijk is echter dat voor België enige wetenschappelijke ken-nis over de omvang en aard van recidive van seksuele delinquenten en over de factoren die daarbij een belangrijke rol spelen, tot voor kort niet of nauwelijks voorhanden was. In deze bijdrage hebben we getracht die kennislacune deels te dichten, en rapporteren we over reci-diveprevalentie – in termen van nieuwe veroordeling of wederopsluiting in de gevangenis – bij grote, op nationaal vlak representatieve groepen van seksuele delinquenten. Daarnaast belichtten we voor een omvangrijke (ex-)gedetineerdenpopulatie meer algemene statische predictoren van wederopsluiting; voor een kleinere groep van in behandeling genomen seksueel delinquenten gingen we ten slotte dieper in op de samenhang tussen zeer speci-

fieke risicofactoren en onder meer seksuele recidive (nieuwe veroordeling voor gelijkaardige feiten).

Samengevat wijzen de resultaten van ons onderzoek uit dat – in lijn overigens met bevindingen uit de internationale literatuur – de recidiveprevalentie bij primair veroordeelden voor seksuele feiten, ook op zeer lange termijn, niet hoger ligt dan bij niet-seksueel delinquenten (recidive gedefinieerd als nieuwe definitieve veroordeling). Seksuele delinquenten plegen veelal trouwens ook niet enkel seksuele feiten, maar tevens en vaak veel meer niet-seksuele feiten. Bovendien combineert een niet onbelangrijk deel diverse types van seksuele feiten (bv. aanranding gecombineerd met verkrachting). Daarnaast stellen we vast dat de wederopsluitingsgraad bij veroordeelde seksueel delinquenten zelfs significant lager ligt in vergelijking met niet-seksueel delinquenten. En statische factoren zoals leeftijd en criminele voorgeschiedenis blijken, zoals ook reeds veelvuldig in de internationale onderzoeksliteratuur is bevestigd, belangrijke voorspellers te zijn voor algemene recidive bij seksuele en niet-seksuele delinquenten (wederopsluiting) en, meer in het bijzonder ook, voor seksuele recidive bij seksuele delinquenten. Andere achtergrondkenmerken, zoals slachtofferkenmerken (leeftijd, geslacht, verwantschap), aard van de gerechtelijke antecedenten (al dan niet seksuele antecedenten, aard van seksuele voorgaanden, ...) differentiëren tussen algemene en seksuele recidive bij seksuele delinquenten, of meer algemeen tussen seksuele recidivisten en niet-recidivisten.

De verkregen resultaten weerleggen alleszins de populaire idee dat seksuele delinquenten veel meer recidiveren dan andere delinquenten – wanneer we ons tenminste baseren op officieel geregistreerde cijfers –, dat (alle) seksuele delinquenten een voortdurend gevaar vormen, dat iemand die ooit een seksueel feit pleegt voor altijd seksueel delinquent zal blijven (HANSON et al., 2017), of dat seksueel delinquenten met verhoogd recidiverisico op gegeven ogenblik hun hele leven lang zulk risico op herval in seksuele misdrijven zullen blijven vertonen (HANSON et al., 2014). Eerder lijkt het er op dat recidiverisico's een dynamisch gegeven zijn en variëren in functie van levensomstandigheden en keuzes in het leven, de (voortschrijdende) leeftijd en behandelingsinterventies binnen een justitieel kader (zie BLOKLAND & LUSSIER, 2015; LÖSEL & SMUCKER 2005; SMUCKER & LÖSEL, 2015).

Op basis van het statische risicotaxatie-instrument *Static* bleken in dit onderzoek de leeftijd van de dader, victimisering van een mannelijk slachtoffer en aantal seksuele antecedenten belangrijke voorspellers voor seksuele recidive te zijn. In welke mate ook andere in de literatuur veelvuldig beschreven kenmerken op dit vlak relevant (kunnen) zijn – onder andere ook meer dynamische factoren –, verdient, in de Belgische context, zeker verder onderzoek, op bredere schaal (lees: bij omvangrijkere steekproeven, alsook in vergelijking met niet-seksuele delinquenten). Recidiveprevalentie-cijfers zijn in deze bijdrage bovendien enkel gerapporteerd voor feiten (en daders) die officieel als zodanig zijn gekend bij gerechtelijke autoriteiten. Veroordeelden-, gedetineerden-, en 'patiënten'-populaties (tijdens of na gevangenisverblijf), vormen uiteraard een selecte groep en slechts het topje van de ijsberg. Onderzoek toont alleszins aan dat de kloof tussen officieel en zelfgerapporteerde criminaliteit bijzonder breed kan zijn; en dit geldt ook, maar niet alleen, voor seksuele delinquentie. Vele zaken en daders worden, op grond van technische of opportuniterekenen, allicht niet voor de rechtbank gebracht of gedaagd, laat staan dat alle beklaagden ook effectief tot vrijheidsberovende straf of maatregel worden veroordeeld.

We mogen, voormelde beperkingen en uitdagingen indachtig, dan ook verhopen dat deze bijdrage – aansluitend bij een vroeger Panopticon-themanummer [jaargang 36(2015), nr. 3] – een verdere aanzet mag zijn tot ... 'meer en beter onderzoek' naar (recidive bij) seksuele delinquenten (ROBERT, PAUWELS, VANDER LAENEN, MAES & VERMEULEN, 2015).

REFERENTIES

- ABEL, G. G., MITTELMAN, M., BECKER, J. V., RATHNER, J., & ROULEAU, J. L. (1988). Predicting child molesters' response to treatment. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 528(1), 223-234.
- ANDREWS, D. A., & BONTA, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(1), 39.
- BAKBCHISHIN, K. M. (2013). *Sex offenders do change on risk-relevant propensities: Evidence from a longitudinal study of the ACUTE-2007*. Doctoral dissertation, Carleton University Ottawa, Canada.
- BEAUDRY-CYR, M., JENNINGS, W. G., ZGOBA, K. M., & TEWKSBURY, R. (2017). Examining the continuity of juvenile sex offending into adulthood and subsequent patterns of sex and general recidivism. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(3), 251-268.
- BEGGS, S. M., & GRACE, R. C. (2010). Assessment of dynamic risk factors: An independent validation study of the Violence Risk Scale: Sexual Offender Version. *Sexual Abuse*, 22(2), 234-251.
- BENDA, B. B., CORWYN, R. F., & TOOMBS, N. J. (2001). Recidivism among adolescent serious offenders: Prediction of entry into the correctional system for adults. *Criminal Justice and Behavior*, 28(5), 588-613.
- BENDA, B. B., TOOMBS, N. J., & PEACOCK, M. (2003). An empirical examination of competing theories in predicting recidivism of adult offenders five years after graduation from boot camp. *Journal of Offender Rehabilitation*, 37(2), 43-75.
- BENEDICT, W. R., & HUFF-CORZINE, L. (1997). Return to the scene of the punishment: Recidivism of adult male property offenders on felony probation, 1986-1989. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34(2), 237-252.
- BOER, D.R., HART, S.D., KROPP, P.R., & WEBSTER, C.D. (1997). *Manual for Sexual Violence Risk-20. Professional guidelines for assessing risk of sexual violence*. Vancouver British Columbia: Institute against Family Violence.
- BLOKLAND, A., & LUSSIER, P. (2015) (Eds.). *Sex Offenders. A Criminal Career Approach*. Chichester: Wiley Blackwell.
- BLOKLAND, A., & VAN DER GEEST, V. (2015). Life-Course Transitions and Desistance in Sex Offenders: An Event History Analysis. In A. A. J. BLOKLAND & P. LUSSIER (Eds.) *Sex Offenders: A Criminal Career Approach* (pp. 257-288). UK: Wiley Blackwell.
- BOUCHARD, M., & LUSSIER, P. (2015). Estimating the Size of the Sexual Aggressor Population. In A.A.J. BLOKLAND & P. LUSSIER (Eds.). *Sex Offenders: A Criminal Career Approach* (pp.351-372). Chichester: Wiley-Blackwell.
- CORTONI, F. (2009). Factors Associated with Sexual Recidivism. In A. R. BEECH, L. A. CRAIG & K. D. BROWNE (Eds.). *Assessment and Treatment of Sex Offenders: A Handbook* (pp. 39-52). Wiley.
- DE VOGEL, V., DE RUITER, C., BOUMAN, Y., & DE VRIES ROBBÉ, M. (2012). *SAPROF. Guidelines for the assessment of protective factors for violence risk (2nd ed.)*. Utrecht: De Forensische Zorgspecialisten.
- DG EPI (Directoraat-Generaal Penitentiare Inrichtingen) (2017). *Jaarverslag 2016*. Brussel: Federale Overheidsdienst Justitie.
- DOUGLAS, K.S., HART, S.D., WEBSTER, C.D., & BELFRAGE, H. (2013). *HCR-20V3 : Assessing risk of violence – User guide*. Burnaby, Canada: Mental Health, Law, and Policy Institute, Simon Fraser University.
- EWING, C. P. (2011). *Justice perverted: Sex offense law, psychology, and public policy*. Oxford: Oxford University Press.
- FARRINGTON, D.P., AUTY, K.M., COLD, J.W., & TURNER, R.E. (2015). Self-Reported and Official Offending from Age 10 to Age 56. *European Journal of Criminal Policy and Research*, 19, 135-151.

- Federale Politie (2018). *Politieële criminaliteitsstatistieken. België, 2000-2017*. Verkregen op 14 augustus 2018, via http://www.stat.policefederaale.be/assets/pdf/crimestat/nationaal/rapport_2017_trim4_nat_belgie_nl.pdf?bcsi_scan_1b70oddo2c92b2=0&bcsi_scan_filename=rapport_2017_trim4_nat_belgie_nl.pdf.
- GIBBENS, T. C., SOOTHILL, K. L., & WAY, C. K. (1981). Sex offences against young girls: A long-term record study. *Psychological Medicine*, 11(2), 351-357.
- HANSON, R. K., & BUSSIÈRE, M. T. (1998). Predicting relapse: a meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(2), 348-362.
- HANSON, R. K., & HARRIS, A. J. (2000). Where should we intervene? Dynamic predictors of sexual offense recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 27(1), 6-35.
- HANSON, R. K., HARRIS, A. J., HELMUS, L., & THORNTON, D. (2014). High-risk sex offenders may not be high risk forever. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(15), 2792-2813.
- HANSON, R. K., HARRIS, A. J., LETOURNEAU, E., HELMUS, L. M., & THORNTON, D. (2017). Reductions in risk based on time offense-free in the community: Once a sexual offender, not always a sexual offender. *Psychology, Public Policy, and Law*, 24(1), 48.
- HANSON, R.K., HARRIS, A.J.R., SCOTT, T., & HELMUS, L. (2007). *Assessing the risk of sexual offenders on community supervision: The dynamic supervision project*. Ottawa, Ontario, Canada: Public Safety and Emergency Preparedness.
- HANSON, R. K., HELMUS, L., & THORNTON, D. (2010). Predicting recidivism amongst sexual offenders: A multi-site study of Static-2002. *Law and Human Behavior*, 34(3), 198-211.
- HANSON, R. K., & MORTON-BOURGON, K. E. (2005). The characteristics of persistent sexual offenders: a meta-analysis of recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(6), 1154-1163.
- HANSON, R. K., MORTON-BOURGON, K., & SAFETY, P. (2004). *Predictors of sexual recidivism: An updated meta-analysis*. Ottawa, Ontario, Canada: Public Safety and Emergency Preparedness.
- HANSON, R. K., MORTON, K. E., & HARRIS, A. J. (2003). Sexual offender recidivism risk. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 989(1), 154-166.
- HANSON, R. K., STEFFY, R. A., & GAUTHIER, R. (1993). Long-term recidivism of child molesters. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(4), 646-652.
- HANSON, R.K., & THORNTON, D. (1999). *Statique-99: Une amélioration des évaluations actuarielles du risque chez les délinquants sexuels*. Rapport pour spécialistes n°1999-02. Ottawa, Canada: Ministère du Solliciteur général.
- HANSON, R.K., & THORNTON, D. (2002). *Statique-99: Une amélioration des évaluations actuarielles du risque chez les délinquants sexuels*. Ottawa, Canada: Ministère Solliciteur Général.
- HANSON, R. K., THORNTON, D., HELMUS, L. M., & BABCHISHIN, K. M. (2016). What sexual recidivism rates are associated with Static-99R and Static-2002R scores? *Sexual Abuse*, 28(3), 218-252.
- HANSON, R. K., & THORNTON, D. (2003). *Notes sur l'élaboration de la Statique-2002*. Canada : Solliciteur général.
- HANSON, R. K., & YATES, P. M. (2013). Psychological treatment of sex offenders. *Current Psychiatry Reports*, 15(3), 348.
- HARRIS, A. J. R., & HANSON, R. K. (2004). *Sex offender recidivism: A simple question* (User Report 2004-03). Ottawa, Ontario, Canada: Public Safety and Emergency Preparedness.
- HARRIS G. T., LOWENKAMP C. T., & HILTON N. Z. (2015). Evidence for Risk Estimate Precision: Implications for Individual Risk Communication. *Behavioral Sciences & the Law*, 33, 111-127. DOI: 10.1002/bsl.2158.
- HARRIS, A.J.R., PHENIX, A., & HANSON, R.K., & THORNTON, D. (2003). *Statique-99. Règles de codage révisées*. Ontario, Canada.
- HARRIS, G.T., RICE, M.E., QUINSEY, V.L., & CORMIER, C.A. (2015). *Violent offender appraising and managing risk* (3rd ed.). Washington, DC: American Psychological Association.

- HARRIS, A. J., & SOCIA, K. M. (2016). What's in a name? Evaluating the effects of the "sex offender" label on public opinions and beliefs. *Sexual Abuse*, 28(7), 660-678.
- HART, S., KROPP, P.R., LAWS, D.R., KLAVER, J., LOGAN, C., & WATT, K.A. (2003). *The Risk for Sexual Violence Protocol (RSVP): Structured professional guidelines for assessing risk of sexual violence*. Vancouver, BC: The Institute Against Family Violence.
- HELMUS, L., THORNTON, D., HANSON, R.K., & BABCHISHIN, K.M. (2012). Improving the predictive accuracy of Static-99 and Static-2002 with older sex offenders: revised age weights. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 24, 64-101.
- HELMUS, L., HANSON, R. K., BABCHISHIN, K. M., & MANN, R. E. (2013). Attitudes supportive of sexual offending predict recidivism: A meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 14(1), 34-53.
- KATSIYANNIS, A., WHITFORD, D. K., ZHANG, D., & GAGE, N. A. (2018). Adult Recidivism in United States: A Meta-Analysis 1994–2015. *Journal of Child and Family Studies*, 27(3), 686-696.
- KJELGREN, C., PRIEBE, G., SVEDIN, C.G., & LÅNGSTRÖM, N. (2010). Sexually coercive behavior in male youth: Population survey of general and specific risk factors. *Archives of Sexual Behavior*, 39(5), 1161-1169.
- LANG, R. A., PUGH, G. M., & LANGEVIN, R. (1988). Treatment of incest and pedophilic offenders: A pilot study. *Behavioral Sciences & the Law*, 6(2), 239-255.
- LÖSEL, F., & SMUCKER, M. (2005). The effectiveness of treatment for sexual offenders: A comprehensive meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*, 1(1), 117-146.
- LUSSIER, P., BOUCHARD, M., & BEAUREGARD, E. (2011). Patterns of criminal achievement in sexual offending: Unravelling the "successful" sex offender". *Journal of Criminal Justice*, 39(5), 433-444.
- MAES, E. (i.s.m. DELTENRE, S., & VAN DEN BERGH, W.) (2006). *Strafbecijfering en –uitvoering in België anno 2006. Analyse van de actuele praktijk en voorstelling van enkele alternatieve denkpistes* (onderzoeksnota, nr. 18). Brussel: Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie.
- MALETZKY, B. M. (1993). Factors associated with success and failure in the behavioral and cognitive treatment of sexual offenders. *Annals of Sex Research*, 6(4), 241-258.
- MALINEN, S., WILLIS, G. M., & JOHNSTON, L. (2014). Might informative media reporting of sexual offending influence community members' attitudes towards sex offenders? *Psychology, Crime & Law*, 20(6), 535-552.
- MANN, R. E., HANSON, R. K., & THORNTON, D. (2010). Assessing risk for sexual recidivism: Some proposals on the nature of psychologically meaningful risk factors. *Sexual Abuse*, 22(2), 191-217.
- MCGRATH, R. J. (1991). Sex-offender risk assessment and disposition planning: A review of empirical and clinical findings. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 35(4), 328-350.
- MEARS, D. P., MANCINI, C., GERTZ, M., & BRATTON, J. (2008). Sex crimes, children, and pornography: Public views and public policy. *Crime & Delinquency*, 54(4), 532-559.
- MEZZO, B., & GRAVIER, B. (2001). La récidive des délinquants sexuels : Une réalité difficile à cerner. *Médecine et Hygiène*, 59(2339), 659-666.
- MINE, B., ROBERT, L., & MAES, E. (2015a). *Recidive na een rechterlijke beslissing. Nationale cijfers op basis van het Centraal Strafrechtregister/La récidive après une décision judiciaire. Des chiffres nationaux sur la base du Casier judiciaire central* (onderzoeksrapport nr. 38). Brussel: Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC).
- MINE, B., ROBERT, L., & MAES, E. (2015b). Chronique de criminologie. Soulever un coin du voile sur la récidive en Belgique. La prévalence de la récidive à partir des données du Casier judiciaire central. *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 95(6), 620-650.
- MOTIUK, L.L., & BROWN, S.L. (1996). *Factors related to recidivism among released federal sex offenders*. Canada: Correctional Service, Research Branch, Corporate Development.

- NISBET, I. A., WILSON, P. H., & SMALLBONE, S. W. (2004). A prospective longitudinal study of sexual recidivism among adolescent sex offenders. *Sexual Abuse, A Journal of Research and Treatment*, 16(3), 223-234.
- OLVER, M. E., WONG, S. C., NICHOLAICHUK, T., & GORDON, A. (2007). The validity and reliability of the Violence Risk Scale-Sexual Offender version: Assessing sex offender risk and evaluating therapeutic change. *Psychological Assessment*, 19(3), 318.
- PHAM, T.H., & DUCRO, C. (2007). *Etude du parcours post institutionnel d'auteurs d'infractions à caractères sexuel (AICS) suite à la prise en charge postpénitentiaire en Région Wallonne. Partie I : Evaluation des taux de récidive*. Rapport du projet de recherche. Belgique : Centre de Recherche en Défense Sociale.
- PHAM, T.H., DUCRO, C., MARTIN, M., & PIHET, B. (2010). Projet d'évaluation en continu des caractéristiques délictueuses, des aspects diagnostiques, de l'environnement social et de la prise en charge des auteurs d'infractions à caractère sexuel (AICS) au sein d'équipes de sante spécialisées en Région wallonne. *Annales Médico-psychologiques, revue psychiatrique*, 168(6), 458-461.
- PHENIX, A., FERNANDEZ, Y., HARRIS, A. J., HELMUS, M., HANSON, R. K., & THORNTON, D. (2017). *Static-99R Coding Rules, Revised-2016*. Ottawa, Ontario, Canada: Public Safety and Emergency Preparedness.
- PHENIX, A., HELMUS, L.M., & HANSON, R.K. (2016). *Static-99R and Static-2002R. Evaluators' workbook*. Unpublished manual.
- PICKETT, J. T., MANCINI, C., & MEARS, D. P. (2013). Vulnerable victims, monstrous offenders, and unmanageable risk: Explaining public opinion on the social control of sex crime. *Criminology*, 51(3), 729-759.
- PIQUERO, A.R., FARRINGTON, D.P., JENNINGS, W.G., DIAMOND, B., & CRAIG, J. (2012). Sex offenders and sex offending in the Cambridge study in delinquent development: prevalence, frequency, specialization, recidivism, and (dis)continuity over the life-course. *Journal of Crime and Justice*, 35(3), 412-426.
- PRENTKY, R. A., KNIGHT, R. A., & LEE, A. F. (1997). Risk factors associated with recidivism among extrafamilial child molesters. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(1), 141-149.
- Proulx, J., Pellerin, B., Paradis, Y., McKibben, A., Aubut, J. & Ouimet, M. (1997). Static and dynamic predictors of recidivism in sexual aggressors. *Sexual Abuse*, 9(1), 7-27.
- QUINSEY, V. L., LALUMIERE, M. L., RICE, M. E., & HARRIS, G. T. (1995). Predicting sexual offenses. In J.C. CAMPBELL (Ed.). *Assessing dangerousness: Violence by sexual offenders, batterers, and child abusers* (pp. 114-137). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- QUINN, J. F., FORSYTH, C. J., & MULLEN-QUINN, C. (2004). Societal reaction to sex offenders: A review of the origins and results of the myths surrounding their crimes and treatment amenability. *Deviant Behavior*, 25(3), 215-232.
- ROBERT, L., MAES, E., & MINE, B. (2017). Over ezels en stenen. Enkele observaties over recidive. In K. BEYENS & S. SNACKEN (Eds.), *Straffen. Een penologisch perspectief* (pp. 171-186). Antwerpen: Maklu.
- ROBERT, L., MINE, B., & MAES, E. (2015). Recidive na een rechterlijke beslissing. De eerste nationale cijfers over recidiveprevalentie op basis van het Centraal Strafrechtregister. *Panopticon*, 36(3), 173-189.
- ROBERT, L., & MAES, E. (promotor) (2012). *Wederopsluiting na vrijlating uit de gevangenis, Eindrapport* (onderzoeksrapport nr. 27). Brussel: Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie. Verkregen op 1 november 2018, via http://nicc.fgov.be/upload/publicaties/rapport_27.pdf.
- ROBERT, L., PAUWELS, L., VANDER LAENEN, F., MAES, E., & VERMEULEN, G. (2015). Meer en beter: onderzoek naar recidive in België, *Panopticon*, 36(3), 151-157.

- SADEH, N., & McNIEL, D. E. (2015). Posttraumatic stress disorder increases risk of criminal recidivism among justice-involved persons with mental disorders. *Criminal Justice and Behavior*, 42(6), 573-586.
- SAMPLE, L. L., & BRAY, T. M. (2003). Are sex offenders dangerous? *Criminology & Public Policy*, 3(1), 59-82.
- SIPE, R., JENSEN, E. L., & EVERETT, R. S. (1998). Adolescent sexual offenders grown up: Recidivism in young adulthood. *Criminal Justice and Behavior*, 25(1), 109-124.
- SMUCKER, M., & LÖSEL, F. (2015). The effects of sexual offender treatment on recidivism: An international meta-analysis of sound quality evaluations. *Journal of Experimental Criminology*, 11(4), 597-630.
- STALANS, L. J., HACKER, R., & TALBOT, M. E. (2010). Comparing nonviolent, other-violent, and domestic batterer sex offenders: Predictive accuracy of risk assessments on sexual recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 37(5), 613-628.
- TEWKSBUURY, R., JENNINGS, W. G., & ZGOBA, K. M. (2012). A longitudinal examination of sex offender recidivism prior to and following the implementation of SORN. *Behavioral Sciences & the Law*, 30(3), 308-328.
- VANDIVER, D. M. (2006). A prospective analysis of juvenile male sex offenders: Characteristics and recidivism rates as adults. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(5), 673-688.
- Verslag namens de Bijzondere Commissie betreffende de behandeling van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie, inzonderheid binnen de Kerk. (Sophie De Wit, Marie-Christine Marghem, Raf Terwingen en Renaat Landuyt), *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2010-11, DOC 53 0520/002.
- VIGESAA, L. E. (2013). Abuse as a form of strain among Native American and White female prisoners: Predictors of substance-related offenses and recidivism. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, 11(1-2), 1-21.
- WAITE, D., KELLER, A., MCGARVEY, E. L., WIECKOWSKI, E., PINKERTON, R., & BROWN, G. L. (2005). Juvenile sex offender re-arrest rates for sexual, violent nonsexual and property crimes: A 10-year follow-up. *Sexual Abuse, A Journal of Research and Treatment*, 17(3), 313-331.
- WALTERS, G. D., & CRAWFORD, G. (2013). In and out of prison: do important factors predict all forms of misconduct or just the more serious ones? *Journal of Criminal Justice*, 41, 407-413.
- ZARA, G., & FARRINGTON, D.P. (2016). *Criminal Recidivism. Explanation, Prediction and Prevention*. Londen: Routledge.

OPSPORING EN POLITIE / POLICE AND INVESTIGATION

Van een parlementaire onderzoek- naar een opvolgingscommissie terroristische aanslagen 22 maart 2016WILLY BRUGGEMAN^a^a Voorzitter federale politieraad (Corresp.: willy.bruggeman@moerbeke.be)

In het nummer van november 2017 van dit tijdschrift werd een synthese gegeven van de uitkomst van de parlementaire onderzoekscommissie terroristische aanslagen van 22 maart 2016 (BRUGGEMAN, 2017, 2018). De vraag is dan altijd: wat nu en in welke mate wordt er een gevolg gegeven aan de conclusies en aanbevelingen van een parlementair commissie?

Een gegeven is dat in België gedurende de laatste decennia frequent parlementaire onderzoekscommissies werden ongesteld. Alleen al m.b.t. de politie waren er de laatste decennia acht dergelijke commissies actief:

- (1) 1980 Senaat: Commissie Private Milities: problemen inzake ordehandhaving en private milities;
- (2) 1985 Kamer: Heizelcommissie: de oorzaken, de omstandigheden van het Heizeldrama;
- (3) 1988 Kamer: Bendecommissie I: de bestrijding van het banditisme en het terrorisme;
- (4) 1992 Kamer: Commissie Mensenhandel: onderzoek naar een structureel beleid inzake mensenhandel;
- (5) 1995 Kamer: Bendecommissie II: aanpassingen aan het politie- en justitiewezen;
- (6) 1996 Kamer: Commissie Dutroux: onderzoek naar het onderzoek ter zake door politie en gerecht;
- (7) 1996 Senaat: Commissie G.C.: onderzoek naar de georganiseerde criminaliteit in België;
- (8) 2016 Kamer: Commissie Aanslagen: de terroristische aanslagen in Brussel op 22 maart 2016.

Het zoeken naar de waarheid is niet altijd vanzelfsprekend (PARMENTIER & WEITEKAMP, 2007). In Nederland is dit veel minder het geval en blijven de parlementaire onderzoekscommissie i.v.m. de politie beperkt tot:

- (1) 1994 2de Kamer (enquête): IRT-Enquête: opsporingsmethoden (Van Traa);
- (2) 1998 2de Kamer (opvolg commissie): Evaluatie opsporingsmethoden (Commissie Kalsbeek).

Het doel van deze parlementaire onderzoeken is meer het vastleggen van de politieke verantwoordelijkheden en niet zozeer om aan waarheidsvinding te doen, waarbij je verwacht dat er een politiek gevolg gegeven wordt aan bevindingen van de commissie. Dekker stelde al eerder vast (2006) dat de meeste aanbevelingen en adviezen in of gebaseerd op onderzoeksrapporten niet tot implementatie leiden. Dit is vaak ook te wijten aan de aard en de kwaliteit van de aanbevelingen. Hij pleit ervoor om deze meer 'SMART' te maken: specifiek, meetbaar, aanvaardbaar, realistisch en tijdsgebonden. Een eerste belangrijke vereiste is dat de aanbevelingen specifiek zijn. De tekst moet duidelijk zijn, voldoende in detail en specifiek voor het betrokken voorval. Een tweede factor is de meetbaarheid van het implementatiesucces van het advies, wat betekent dat vooraf de kritische succesfactoren besproken moeten worden. Zo kan later bepaald worden of de doelstellingen bereikt zijn. Een derde factor is de mate van acceptatie bij de ontvanger van de aanbeveling. In zekere mate die-

nen diegenen aan wie de adviezen gericht zijn het met de inhoud eens te zijn, of er mee in te stemmen dat een welbepaald orgaan van buitenaf advies verleent. Deze factor houdt verband met de mate van legitimiteit van het orgaan dat de aanbeveling maakt. De vierde factor betreft de realistische haalbaarheid van het advies. Het heeft weinig zin om aanbevelingen te formuleren die praktisch niet uitvoerbaar zijn, om economische redenen, bevoegdheidsproblemen, etc. Om deze factor goed te kunnen inschatten is het van belang dat het adviserend orgaan een zeer goede kennis heeft van het onderzochte domein. Het vijfde element betreft het tijdsgebonden karakter van aanbevelingen.

In principe eindigt een rapport met kwaliteitsvolle bevindingen (waarheidsvinding) en aanbevelingen (adviesverlening). De 'onmiddellijke *outcome*' betreft de mate waarin er door de bevoegde overheden daadwerkelijk opvolging gegeven wordt aan de inhoud van het rapport. Als het rapport zich beperkt tot waarheidsvinding is het vaak moeilijk voor overheden om te weten welk gevolg ze moeten geven. Het is dus vooral bij adviesverlening dat men een onmiddellijke *outcome* kan verwachten. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de conceptualisering van 'onmiddellijke *outcome*' enigszins overlapt met hoe 'legitimiteit' verder geoperationaliseerd zal worden. De uiteindelijke *outcome* betreft de ultieme doelstelling: het verhogen van de veiligheid. In de praktijk is het problematisch om een verandering in iets algemeen als 'veiligheid' (zelfs geoperationaliseerd als 'ongevallenratio') te meten. Het is nog moeilijker om te beoordelen of die eventuele wijziging kan toegeschreven worden aan het rapport of de rapporten die geproduceerd werden. Legitimiteit gaat om de mate waarin de resultaten van een onderzoek (hetzij inzake waarheidsvinding, hetzij inzake adviesverlening) aanvaard en gedragen worden door relevante actoren.

Weinig onderzoeken zijn ook echt onafhankelijk. Maar wat ook de formule is die voor een onderzoek wordt aangewend (parlementair onderzoek, onderzoeksraad, eigen inspecties...), altijd blijft de vraag hoe er kan gewaakt worden over de onmiddellijke en de uiteindelijke *outcome* van een onderzoek.

Probleem is dat er over het algemeen geen of slechts een beperkte cultuur van verantwoording is bij de veiligheidsdiensten. Inspirerend voor toekomstige initiatieven zijn de vijf vormen van verantwoording zoals de Patten-Commissie in Noord-Ierland (PATTEN, 1999) ze heeft voorgesteld, zijnde: interne verantwoording, de wettelijke *accountability*, transparantie, financiële *accountability* en de democratische *accountability*. Elk van deze verantwoordingsvormen verdienen aandacht en daadkracht, wil men een volwaardige verantwoording inrichten.

Maar, verkokering tussen de verschillende diensten en een gebrek aan samenhang en coördinatie, een vaak voorkomend gebrek aan doortastendheid in hoofde van de overheid, blijven een belangrijk euvel in het finaal streven naar meer veiligheid. De vraag is dus steeds wat de initiatieven en daadkracht zijn die de hierbij betrokken actoren aan de dag leggen. Het zou interessant zijn om dit meer diepgaand wetenschappelijk te onderzoeken.

Het omturnen van de Belgische onderzoekscommissie terroristische aanslagen van 22 maart 2016 tot een opvolgingscommissie is uniek. Vooral het feit dat de bevindingen en aanbevelingen van deze Parlementaire onderzoekscommissie unaniem werden aanvaard, verhoogde het draagvlak voor verdere besprekingen binnen de opvolgingscommissie en de druk die nu op de Regering en ander overheden en diensten actief wordt uitgeoefend.

De bevoegde ministers zijn recent nog komen uitleggen hoever het staat met de te nemen en ondertussen genomen beslissingen en bijhorende initiatieven. De Eerste minister had ondertussen al de coördinatie op zich genomen wat de inbreng van alle desbetreffende bevoegde ministers betreft. Minder duidelijk is wat de deelregeringen op hun bevoegdheidsdomein op basis van deze parlementaire onderzoekscommissie ondernemen.

Nu al blijkt dat heel wat aanbevelingen ondertussen het voorwerp werden van een aantal genomen initiatieven of maatregelen in voorbereiding. Deze moeten gelezen worden in samenhang met de Kadernota integrale veiligheid en het Nationaal veiligheidsplan. Radicalisering en terrorisme zijn één van de prioriteiten en ook hier worden blijkbaar een aantal conclusies en aanbevelingen van de Parlementaire onderzoekscommissie meegenomen in de verdere ontwikkelingen.

Voor al het voorgesteld inrichten van een kruispuntbank veiligheid blijft een moeilijke opgave, maar het is hoopgevend dat een werkgroep actief werkt aan een concreet voorstel.

Eind dit jaar zal een volledig bilan door de opvolgingscommissie kunnen opgemaakt worden.

REFERENTIES

- BRUGGEMAN, W. (2017). De parlementaire onderzoekscommissie terroristische aanslagen. *Panopticon*, 38(6), 453-460.
- BRUGGEMAN, W. (2018). *Parlementaire onderzoekscommissie terroristische aanslagen 2016: conclusies en aanbevelingen*. Turnhout: Gompel & Svacina.
- PARMENTIER, S., & WEITEKAMP, E. (2007). Political crimes and serious violations of human rights. In S. PARMENTIER, E. WEITEKAMP & M. DEFLEM (Eds.), *Crime and human rights. Sociology of crime law and deviance* (pp. 109-144). Bingley: Emerald Publishing.
- PATTEN, C. (1999). *A new beginning: Policing in Northern Ireland: the report of the Independent Commission on Policing for Northern Ireland*. Norwich: H.M.S.O.

Wetenschappelijk onderzoek over leugendetectie: No better than chance?

MARC BOCKSTAELE^a

- ^a (ere)Hoofdcommissaris, Federale Gerechtelijke Politie Gent en Inhoudelijk coördinator, Nationale cursussen verhoortechnieken (Corresp.: Marc Bockstaele@skynet.be)

1. METEN VAN (LEUGEN)GEDRAG

In de exacte wetenschappen is er grote overeenstemming over wat de centrale begrippen precies meten en hoe men ze moet meten. Dit is niet het geval voor veel van de centrale concepten uit de gedragswetenschappen, waar zowel de inhoud als de wijze waarop ze gemeten worden kunnen variëren (BERGSMAN, 2001). In de wereld van het psychologisch onderzoek is het een publiek geheim dat het meten van psychische fenomenen een serieus probleem oplevert. Een globaal besluit van een aantal overzichtsstudies is, dat metingen van eenzelfde psychisch fenomeen met verschillende meetmethodes niet meer dan .45 met elkaar correleren. Op basis van deze bevindingen kunnen psychologen mathematisch aantonen dat metingen in de psychologie om en nabij de 80 procent foutvariantie vertonen (BAKKER & WICHERTS, 2011; VERHAEGHE, 2009). Het identificeren en interpreteren van het gedrag van een leugenaar is zo mogelijk nog complexer (KNAPP, 2008).

Empirisch onderzoek is dé manier waarop men in de psychologie een theorie toetst en vervolgens aanvaardt of verworpt. Statistiek kan weliswaar gebruikt worden om inzicht te brengen in een grote hoeveelheid gegevens, maar dat wil niet zeggen dat hierdoor een juist antwoord wordt gevonden (KIESS, 2001). Op de route van het laboratorium naar het publiek, verliezen resultaten van empirisch onderzoek in menig geval hun ambiguïteit. *“Alle nuances worden weggeschrapt totdat slechts de boodschap overblijft die de schrijver van een wetenschappelijk artikel wil verdedigen”*, schrijft RASSIN (2013: 141). Soms zijn er maar een paar tussenstappen nodig om, vertrekkend van enkele broze observaties, uit te komen bij forse en verreikende uitspraken over hoe de dingen in het algemeen in elkaar zitten. Uitzonderlijke gebeurtenissen kunnen aldus uitvergroot worden tot een algemene regel, waarbij de observaties die niet in het plaatje passen, achteraf geneutraliseerd worden tot ‘de uitzonderingen die de regel bevestigen’ (CRAEYNES, 2002).

Alhoewel het overgrote deel van academici correcte onderzoeken afleveren, komen bovendien gevallen van wetenschapsfraude voor, zoals deze van sociaal-psycholoog Diederik STAPEL in Nederland (2011) en hoogleraar psychologie Dirk SMEESTERS in Vlaanderen (2012). Publicatiedruk en de competitiecultuur op de universiteiten zouden daarvan de oorzaak zijn. Het begon met resultaten mooier voor te stellen dan ze waren en een groot gedeelte van de proefpersonen met afwijkende resultaten werden uit het onderzoek weglaten. Na een tijdje ging dat geruisloos over in het verzinnen van data. STAPEL beschrijft dat hij aan de publicatiedruk niet kon weerstaan en het ook slecht kon verdragen als de data niet overeenkwamen met zijn verwachtingen. Als STAPEL dat bewijs niet kon vinden, dan fabriceerde hij het. De reviewers van de gerenommeerde tijdschriften hadden de fouten niet opgemerkt terwijl de coauteurs van de artikelen de data blijkbaar niet kritisch hadden bekeken, schrijft KOREVAAR (2014).

VERBEKE vermeldt in een artikel, naar aanleiding van de wetenschapsfraude gepleegd door Diederik STAPEL, een meta-analyse waaruit blijkt dat gemiddeld 2% van de academici (uit

verschillende vakgebieden) toegaf zich minstens één keer schuldig te hebben gemaakt aan het verzinnen en/of 'masseren' van data (VERBEKE, 2013). De fraude van STAPEL, die toptijdschriften als *Science* haalde met gegevens die hij achter zijn laptop verzon, doet volgens ELLEMERS (2013) de vraag rijzen of dit iets zegt over de onderzoekspraktijken in de psychologie in het algemeen of de sociale psychologie in het bijzonder.

Een legendarische actie van SOKAL toont aan dat academici ten prooi kunnen vallen aan goedgelovigheid en zomaar een artikel accepteren dat ze onmogelijk kunnen snappen. Alan SOKAL, een Amerikaans hoogleraar natuurkunde, ergerde zich aan wetenschappelijke dikdoenerij. Om zijn idee te toetsen, schreef hij een afstotelijke, nauwelijks te snappen tekst die bol staat van de onzinnigheden (zoals de stelling dat zwaartekracht niet werkelijk bestaat, maar slechts een wetenschappelijke fictie is), doorspekt met referenties (SOKAL, 1996a). Hij stuurde het ter publicatie op naar een vooraanstaand tijdschrift, dat het miraculeus accepteerde en publiceerde. Meteen daarna stuurde hij naar datzelfde tijdschrift een tweede artikel, waarin hij uiteenzette dat het eerste stuk onzinnig was en wat zijn motief was geweest om het te schrijven. Dit tweede stuk werd echter afgewezen door de redactie, om vervolgens door een concurrerend tijdschrift wel te worden gepubliceerd (SOKAL, 1996b).

2. EXPERIMENTEEL- VERSUS VELDONDERZOEK

Inzake leugendetectie doet men aan experimenteel- en veldonderzoek. In experimenteel onderzoek, vaak in een laboratorium, stellen onderzoekers strikte onderzoeksprocedures op en proberen ze zoveel mogelijk storende variabelen onder controle te houden, maar daarvoor komen experimenten ver te staan van wat zich in het dagelijks leven afspeelt (NEISSER, 1976). Een testsituatie in een laboratorium is kunstmatig en in geen enkel opzicht een realistische en betrouwbare afspiegeling van de sociale werkelijkheid (MITCHELL, 2012; VERMEULEN, 2013). PORTER en TEN BRINKE (2010) merkten op dat onderzoek naar hoogwaardige realistische leugens, zoals die welke zich voordoen binnen de criminele sfeer, en niet in een experimentele situatie, in de kinderschoenen staat.

In die experimentele onderzoeken vindt men de meest uiteenlopende cijfers over de efficiëntie van non-verbale en verbale signalen die op leugens kunnen wijzen, en over de accurateheid van gerechtelijk personeel om die signalen te detecteren: dikwijls '*no better than chance*' (STRÖMWALL et al., 2006; STRÖMWALL & GRANHAG, 2003). Maar volgens DAVIS, MARKUS en WALTERS (2006) geven deze lage cijfers in laboratoriumonderzoeken geen weerspiegeling van hoe goed men is in het detecteren van misleiding, maar wel hoe goed men op bijzonder weinig tijd, bondige verklaringen kan beoordelen met slechts weinig achtergrondinformatie van de betrokkene en van het incident. Over de betrouwbaarheid van die laboratoriumonderzoeken hebben academici al lang hun twijfels geuit (BOVENKERK, 1989; SPORER & SCHWANDT, 2007).

Veldonderzoek gebeurt in een reële communicatiesetting en staat haaks op de eerder artificieel gecreëerde situatie van een laboratoriumonderzoek (BURGOON & BULLER, 1994). Uit een studie van WHELAN et al. blijkt dat sommige signalen van misleiding, die in laboratoriumonderzoeken niet differentiëren, dat in het echte leven wel doen (WHELAN et al., 2015). Alhoewel het logisch lijkt om vooral dit soort van onderzoek op te zetten, stelt zich hierbij een probleem. Het gaat steeds om 'echte zaken' waarover men al dan niet liegt, waar de '*ground truth*' onzeker is. Dit wil zeggen dat het heel moeilijk is om met zekerheid te zeggen of de verklaring juist is of niet. Dit probleem is uitgesloten in laboratoriumonderzoeken (KIRCHER et al., 1988).

Andere problemen bij veldstudies betreffen de representativiteit van de geselecteerde gevallen, de opleiding en bekwaamheid van de verhoorders, de adequaatheid van de verhoortechnieken en de gehanteerde diagnostische procedures (LYKKEN, 1998).

3. DE KWALITEIT VAN RECHTSPSYCHOLOGISCH LEUGENONDERZOEK

Op het gebied van verbale en non-verbale leugendetectie verschijnen jaarlijks een paar honderd artikels, meestal laboratoriumonderzoeken met studenten. Zo kan men op *'web of science'* alleen al van Aldert VRIJ 110 artikels aantikken over een periode van tien jaar. De resultaten van die wetenschappelijke onderzoeken, en de er aan verbonden conclusies van (rechts)psychologen zijn zeer divers, niet zelden tegengesteld aan elkaar en in de tijd veranderlijk. In die massa wetenschappelijke onderzoeken zijn er geen twee met dezelfde cijferuitkomst. Gezaghebbende academici verschillen dikwijls van mening over de theorieën die leugensignalen veroorzaken (BURGOON, 2015; PARK & LEVINE, 2015), zijn verdeeld over wat nu 'specifieke leugensignalen' zijn en waar moet op gelet worden.¹ Als vier psychologen over leugenonderzoek bij elkaar zijn, heeft men al gauw vijf meningen.

Zo beweert bv. Aldert VRIJ al jaren in zijn publicaties dat wegkijken niet wijst op leugens of misleiding (VRIJ & SEMIN, 1996; VRIJ, 1998; VRIJ et al., 2001; VRIJ, 2003; VRIJ et al., 2004a; VRIJ et al., 2004b), terwijl dit al 3.000 jaar (TROVILLO, 1939) en wereldwijd (Global Deception Research, 2006), door mensen wel zo ervaren wordt. Net als de meeste andere leugenonderzoekers doet hij bijna uitsluitend laboratoriumonderzoeken met groepen studenten, zodat hij geen individuele conclusies maar conclusies over gemiddelden kan trekken. Andere gerenommeerde onderzoekers poneren net het tegenovergestelde: aankijkgedrag zegt iets over onze cognitieve activiteit, waardoor we vaak onze blik afwenden als we nadenken of dingen op een rijtje proberen te zetten, bv. leugens verzinnen (DOHERTY-SNEDDON & PHELPS, 2005). We tonen via onze blik onze gevoelens en emoties (FRIJDA, s.d.; BERRYMAN, 2001), zodat het ontbreken van oogcontact kan wijzen op de wil om interpersoonlijk contact te vermijden uit angst, schuld of schaamte of om een andere sociale reden (DOHERTY-SNEDDON & PHELPS, 2005; FRIJDA, s.d.; WAXER, 1977). Helemaal verwarrend wordt het wanneer VRIJ zelf, bij het observeren van een schuldige moordenaar gedurende zijn verhoor, vond dat hij meer wegkijkgedrag vertoonde tijdens liegen... (VRIJ & MANN, 2001).

VRIJ stelt in een artikel van 2009 dat verbale leugendetectie beter is dan non-verbale (VRIJ, 2008). In een artikel van 1996 (VRIJ, 1996) schreef hij dat er minstens vier redenen zijn waarom mensen hun non-verbaal leugengedrag minder goed weten te beheersen dan verbaal leugengedrag, dus net het omgekeerde. Wetenschap is kennelijk continu in ontwikkeling, de resultaten van vandaag kunnen morgen achterhaald zijn (RASSIN, 2013).

4. COMPETENTIES VAN LEUGENONTMASKERAARS

In wetenschappelijke onderzoeken vindt men de meest uiteenlopende cijfers over de accuraatheid van proefpersonen om leugensignalen te detecteren (VRIJ, 2005; MASIP et al., 2005; DEPAULO et al., 2003). Volgens een experimenteel onderzoek van Aldert VRIJ in 2000 blijkt dat 73 proefpersonen (verpleegsters) op basis van enkel non-verbaal gedrag in staat waren tot 78% van de waarheidsprekers en misleiders te detecteren. Op basis van alleen verbaal en paraverbaal gedrag waren de resultaten in dezelfde grootte orde, terwijl deze op basis van

1 Bv.: Aldert VRIJ: "Leugenontmaskeraars mogen vooral niet naar het aangezicht kijken. Het aangezicht leidt af" (sic), versus Paul EKMAN: – "Ons aangezicht moet geobserveerd worden, want het verradt onze leugenachtigheid" (sic).

alleen CBCA-scores² 61,64% waren. De hoogste accuraatheid werd bereikt door een combinatie van CBCA-scores, non-verbaal-, verbaal-, en paraverbaal gedrag: 80,82% (VRIJ et al., 2000).

Een experimenteel onderzoek van 2006 toont aan dat politieambtenaren vrij goed in staat zijn om leugens bij criminelen te detecteren: 68,13% van de waarheidspreekers werden ontdekt en 69,51% van leugenaars. Deze resultaten staan in contrast met ander experimenteel onderzoek, waarbij politieambtenaren nauwelijks 50% haalden, m.a.w. niet beter dan kans (MANN & VRIJ, 2006). De redenen voor deze verhoogde cijfers zijn niet te vinden in het feit dat politieambtenaren ondertussen opleiding hadden gekregen in leugendetectie, maar wel dat de methodologie van de wetenschappelijke onderzoeken steeds anders is en de storende variabelen al dan niet onder controle zijn.

Politieambtenaren zijn meer vertrouwd met het gedrag van criminelen dan met dat van studenten en kennen de onderwerpen waarover moet ondervraagd worden, m.n. misdrijven, beter dan algemene onderwerpen waarover moet gelogen worden in een laboratoriumsituatie (MANN & VRIJ, 2006; MANN et al., 2004; BOND et al., 1994), bv. een student laten liegen over zijn standpunt m.b.t. de doodstraf (EKMAN & O'SULLIVAN, 1991). Als politieverhoorders moeten oordelen in reële situaties, met veel inzet (*high stakes*), zijn hun resultaten merkkelijk hoger (O'SULLIVAN et al., 2009). Om dezelfde redenen is het logisch dat ook criminelen, die in een leugenachtige subcultuur leven wat hen meer alert maakt voor misleiding, beter zijn dan studenten in het detecteren van leugens (HARTWIG et al., 2004; GRANHAG et al., 2004).

Uit de praktijk en uit enkele wetenschappelijke onderzoeken blijkt dat de ene persoon beter leugenachtig gedrag kan detecteren dan de andere (LEVINE et al., 2014). Het was de verdienste van wijlen Maureen O'SULLIVAN (1939-2010) om die individuele verschillen te onderzoeken (O'SULLIVAN, 2005; O'SULLIVAN & EKMAN, 2004). Ze testte meer dan 12.000 mensen over drie verschillende types van leugens: over gevoelens, over adviezen en over het plegen van een misdrijf. Dezen die 80% of meer scoorden, de leugendetectie-experten (*wizards*) kwamen uit verschillende beroepsgroepen: therapeuten, politiemensen, rechters, scheidsrechters en kunstenaars. Vrijwel allen waren tussen 40 en 60 jaar.

Zoals gebruikelijk in de psychologie trokken al spoedig andere psychologen de bevindingen van O'SULLIVAN in twijfel. Zo vonden BOND, DEPAULO en UYSAL dat de individuele verschillen toe te schrijven zijn aan 'toevalstreffers', en ze bekritiseerden vooral de psychometrische validiteit van haar onderzoek, niet het fenomeen op zich (BOND & DEPAULO, 2008; BOND & UYSAL, 2007). Andere academici trokken dan weer de methodologie van BOND, DEPAULO en UYSAL in twijfel (PIGOTT & WU, 2008). O'SULLIVAN (2008) vond de resultaten van BOND en DEPAULO niet representatief omdat zij proeven deden met studenten en zij met gemotiveerde en ervaren mensen uit verschillende beroepsgroepen. Een aantal artikelen met voor en tegenstanders van de bevindingen van O'SULLIVAN waren het gevolg (O'SULLIVAN, 2007; BOND & DEPAULO, 2008). Enkele wetenschappelijke onderzoeken werden daarover opgezet, waaruit bleek dat ervaren politieverhoorders, leugenaars en niet-leugenaars in hun materie in reële situaties tot 90% nauwkeurig konden identificeren. In het onderzoek van BOND werden ze expert in leugendetectie genoemd (BOND, 2008). Merkwaardig is dat sommige academici in leugenonderzoek enkel de lage scores van politieambtenaren vermelden (*only just above chance level*) en met geen woord reppen over de goede scores (BOGAARD et al., 2014).

² Dit is een schriftelijke methode van leugendetectie de 'Criteria Based Content Analysis (CBCA)' en een procedure, de 'Validity Checklist (VC)', om na te gaan of verklaringen op waarheid berusten.

Politiemensen maken, net als rechters, gebruik van een geoefende intuïtie die op kennis en ervaring is gebaseerd en die men onbewust aan elkaar koppelt tot patronen of heuristieken (MICHALKIEWICZ & ERDFELDER, 2016; AMBADY, 2010; BETSCH & GLÖCKNER, 2010). Hoe meer patronen men kent, hoe makkelijker men een nieuwe situatie kan vergelijken met een patroon uit het verleden. Herkent men intuïtief een bekend patroon dan krijgt men een ‘gevoel’ (BOERSMA & ESSERS, 2013). Intuïtie is in deze betekenis niet ‘irrationeel’, maar kent een eigen rationaliteit die gecontroleerd en getraind kan worden. Getrainde intuïtie omvat veel meer dan alleen juridische kennis, het is ook kennis die is opgebouwd uit ervaring, door dagelijks gedurende jaren onderzoeken en verhoren te doen en het ‘aannemelijkheidsgehalte’ ervan te beoordelen (VAN ROSSUM, 2010). Sommige academici nemen deze competenties niet ernstig omdat het om *claims* gaat die niet met harde gegevens doorspekt zijn (HODGKINSON et al., 2009; BERGSMAN, 2001). Andere academici moeten schoorvoetend toegeven dat intuïtieve opvattingen over misleiding nauwkeuriger resultaten opleveren dan expliciete kennis erover (HARTWIG & BOND, 2011).

5. WAT MAAKT WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK OVER LEUGENDETECTIE ONBETROUWBAAR

De basisidee van een experimentele design is:

- als X (prikkel, liegen) de oorzaak is van Y (gedrag);
- én alle andere oorzaken van Y constant worden gehouden;
- dan moet een verandering in X;
- noodzakelijkerwijs gepaard gaan met een significante verandering in Y.

Deze verandering mag niet optreden vóór de manipulatie, wel erna. Er worden daarom twee groepen voorzien. Naast een experimentele groep, waarin X gemanipuleerd wordt, ook een controlegroep, waarbij geen manipulatie wordt doorgevoerd. Om te verzekeren dat Y in de twee groepen niet verschilt vóór het toedienen van prikkel X, moeten alle andere oorzaken van Y gelijk zijn. Daarom duidt men random aan wie in de experimentele en in de controlegroep wordt opgenomen. Men laat het toeval bepalen in welke groep de personen terechtkomen en men veronderstelt dat alle andere mogelijke factoren slechts toevalverschillen zijn. Maar dat is helemaal niet zo: er zijn een reeks belangrijke factoren (storende variabelen) die het gedrag van de leugenaar kunnen bepalen en dus de resultaten van de meting fundamenteel beïnvloeden.

1. De ‘competenties van de waarnemers’ worden niet in rekening gebracht (LEVINE et al., 2014). Soms wordt vermeld dat de waarnemers ‘ervaren rechters’ zijn. Ervaren in welk soort politiewerk? In welke verhoren en welke misdrijven? Een ervaren onderzoeker is niet noodzakelijk een goede verhoorder of waarnemer van signalen van misleiding. Hoe staat het met het opmerkingsvermogen van de waarnemers, hun zorgvuldigheid, zin voor detail en luisterbereidheid? Welke opleiding in leugendetectie hebben zij ooit gekregen? Het niet in rekening brengen van de competenties van de waarnemers werpt een zware hypotheek op de resultaten van al het gevoerde wetenschappelijk onderzoek met groepen waarnemers.

2. Zijn de waarnemers voldoende ‘permanent alert’ om de nuances in de stimuli en het gedrag van een proefpersoon op te merken (GOOSSENS, 2008)? In elk wetenschappelijk onderzoek zijn er waarnemers die veel beter scoren dan de anderen, sommigen tot 90% accuraat (MANN et al., 2004; VRIJ, 2004). Als goede en slechte waarnemers in groep een test doen is het eindresultaat de gemiddelde competentie van de groep en niet van de deugdelijkheid van het signaal van misleiding. Een deel van de waarnemers ziet, hoort of merkt het signaal ge-

woon niet op, terwijl het wel degelijk aanwezig is. Het besluit dat een specifiek signaal geen significant verschil aantoonde tussen waarheidsgetrouwe en misleidende verklaringen, is dan een foute conclusie. Want het was aanwezig, maar werd niet opgemerkt.

3. Spontane leugens en liegen ‘als gevolg van instructies’ zijn verschillend (SETH et al., 2006). Spontane leugens in het dagelijks leven, zeker wanneer het gaat om belangrijke onderwerpen zoals een verhoor waarbij gevangenisstraf gemoeid is, geven andere fMRI resultaten. Dit tast de validiteit van experimenten grondig aan (SPENCE et al., 2008). Sommige academici bestempelen ‘liegen op verzoek’ zelfs helemaal niet als leugens. Wat heeft dat te maken met liegen in de praktijk vraagt prof. Nancy KANWISHER zich af (geciteerd door ZEVENHUIZEN, 2007). Volgens HAYANO (1980) zijn – behalve mensen die geoefend zijn in het beheersen van hun gedrag zoals acteurs, pokeraars en politici – de meeste mensen zich niet bewust van hun lichaamstaal. Laboratoriumonderzoeken waarbij mensen ‘gevraagd’ wordt om te liegen zijn als acteurs te beschouwen, niet als leugenaars.

4. Bij de meeste wetenschappelijke onderzoeken wordt geen ‘aandacht besteed aan de context’, de achtergrond, waarom een leugen wordt verteld: de aanwezigheid van bewijzen, de persoonlijkheid van de verdachte, het soort misdrijf, het gerechtelijk verleden, het motief enz. (TEICHER & GOZNA, 2010). Dit is volgens wetenschappelijk onderzoek nochtans zeer belangrijk. Als observatoren de context kenden werden leugens tot 75% zekerheid herkend, in vergelijking met een testgroep, die deze kennis niet had en maar tot 57% geraakte (MASIP & HERRERO, 2015; BLAIR et al., 2010; SPORER & SCHWANDT, 2007).

5. In de meeste wetenschappelijke onderzoeken worden de observatoren ‘gedwongen’ een keuze te maken of de proefpersoon liegt of niet liegt. Ook de tijdsdruk om een beslissing te nemen speelt een rol (ALISON et al., 2013). Bovendien wordt de keuzemogelijkheid ‘ik weet het niet’, niet gegeven (KNAPP, 2008). Het mag duidelijk zijn dat er dan veel foutieve ‘gokantwoorden’ gegeven worden. In de praktijk wordt een politiemann tijdens het verhoor langzaam overtuigd van de leugenachtigheid of waarheidsgetrouwheid van een verklaring; hij zal niet onmiddellijk een beslissing nemen op basis van één gedragskenmerk zoals dikwijls in wetenschappelijke onderzoeken gebeurt (LEVINE et al., 2010).

6. De ‘duur’ van de verhoren in de wetenschappelijke onderzoeken is véél te kort om de verhoorder toe te laten een conclusie te nemen. Zo was bijvoorbeeld de gemiddelde duur van de 93 verhoren in het onderzoek VRIJ EN WINKEL (1989) amper 4 minuten en 58 seconden (!). In realiteit duren alleen al de mededelingen van de Franchimont- en Salduzrechten gemiddeld 15 minuten.

7. In politieverhoren is er ‘interactie tussen verhoorde en verhoorder’ (KNAPP, 2008). Spanning (*anxiety*) verhoogt de mogelijkheden om misleiding te detecteren (EIN-DOR & PERRY, 2014). Verhoorders moeten door hun vragen emotionele spanning (angst) bij de verhoorde kunnen opwekken, wat in de meeste laboratoriumonderzoeken niet het geval is (GORDON & FLEISHER, 2008). Zo toont een wetenschappelijk onderzoek duidelijk aan dat verhoorders, zelfs niet-politieambtenaren, bijzonder nauwkeurig waarheid van leugens kunnen onderscheiden als zij ‘actief’ vragen mogen stellen (LEVINE et al., 2014).

8. Waarnemer en leugenaar ‘beïnvloeden elkaar’ zonder dat ze zich daarvan bewust zijn en dat wordt niet in rekening gebracht (KNAPP, 2008). Zo is in een gesprek alleen al een opwaarts gekanteld aangezicht verbonden met een superieure houding en is een naar beneden gekanteld aangezicht, zoals bokkers dat doen, geassocieerd met bedreiging. Beide hou-

dingen verhogen intimidatie bij gesprekspartners (HEHMAN, 2013). Als een verhoorder zijn wenkbrauw subtiel fronst, kan dit het gedrag van de leugenaar doen veranderen (BULLER & BURGOON, 1996). Dat betekent dat het authentieke gedrag van de potentiële leugenaar in de loop van het gesprek wegebt als gevolg van het gedrag van de verhoorder (agressief, wantrouwig of ongeïnteresseerd), maar ook dat de verhoorder zich laat beïnvloeden door het gedrag van de verhoorde (RASSIN, 2013; WALTERS, 2000).

9. De 'betrouwbaarheid van de proefpersonen', meestal studenten, blijkt volgens een wetenschappelijk onderzoek een ernstig probleem te zijn. Zij hebben heel dikwijls voorkennis over de experimenten en zij doen er niet altijd ernstig aan mee, het is hen te doen om de beloning, wat de resultaten twijfelachtig maakt. Post-experimenteel onderzoek daarover toont dit aan (BLACKHART et al., 2012; KARLINS et al., 2012).

10. 'Angst om niet betrappt te worden' tijdens een verhoor over een reëel crimineel feit, de belangrijkste basisemotie om leugens te detecteren, is volgens cognitief neurowetenschappelijk onderzoek van een andere orde dan andere soorten angst (FELDMAN-BARRETT, 2009). Bij laboratoriumonderzoeken staat niets wezenlijks op het spel, hoe hoger de motivatie van de deelnemers, hoe beter de resultaten zijn (WU et al., 2015). De proefpersonen krijgen soms geld aangeboden als ze overtuigend kunnen liegen (VRIJ et al., 2002; VRIJ et al., 2001) of een straf opgelegd als ze niet overtuigend zijn, zoals het enige tijd opgesloten worden in een donkere kast (FRANK & EKMAN, 1997). Maar de intern gevoelde druk (angst) als gevolg van de inzet, bv. een boekenbon van tien euro, weegt absoluut niet op tegen een gevangenisstraf van jaren en duizenden euro boete (VERSCHUERE, 2008). Wanneer verdachten te maken hebben met mogelijke bestraffing laten zij duidelijkere leugensignalen zien (DUNBAR et al., 2015). De resultaten van laboratoriumonderzoeken mag men alleen al daarom volgens WATKINS en MARTIRE (2015) niet generaliseren naar de realiteit. Wanneer het om het bekijken van reële videoverhoren van verdachten gaat stijgt het aantal juiste beslissingen bij politieambtenaren tot 72% en bij niet politiemensen tot 68% (WRIGHT-WHELAN et al., 2015; INBAU et al., 2013; CARLUCCI et al., 2013). Liegen waar veel van af hangt (*high-stake lies*) onder gecontroleerde omstandigheden zijn bijzonder zeldzaam in wetenschappelijke onderzoeken (HORVATH et al., 1994; HORVATH, 1973).

11. Sommige wetenschappelijke onderzoeken vermelden dat de observatoren (meestal studenten) vooraf 'een opleiding' in leugendetectie kregen. Als men bekijkt wat zo'n opleiding (KASSIN & FONG, 1999) inhoudt, blijkt dat de proefpersonen *enkele* hoofdstukken uit het boek van INBAU et al. (2013) moesten 'doornemen' waarna zij *enkele* instructievideo's te zien kregen. Nadien ondergingen alle 40 beoordelaars een test van 20 items over de Inbau et al. handleiding. Vervolgens beoordeelden ze de acht fragmenten van amper vijf minuten over een nepmisdrijf en tot slot gaven ze aan hoe zeker ze waren van hun oordelen. De conclusie van dit onderzoek was dat de Inbau et al. handleiding resulteerde in een slechtere prestatie in plaats van een betere.

Men kan zich ernstige vragen stellen wat academici als 'opleiding' zien. Startbekwaam en vakbekwaam zijn twee totaal verschillende zaken (RISPENS et al., 2017); een onderzoeker moet tientallen verhoren van verdachten *zelf* uitvoeren om met kennis van zaken te kunnen spreken.

12. *Reactiviteit van proefpersonen.* De proefpersonen zijn zich doorgaans van de observatie door de projectleider bewust, wat de kans vergroot dat ze niet spontaan reageren. Observatie is dikwijls behoorlijk indringend en kan voor de proefpersonen bepaald vervelend zijn zodat zij *ander* gedrag gaan vertonen (GOOSSENS, 2008: 97).

13. Men gaat in wetenschappelijke onderzoeken verkeerdelijk uit van de veronderstelling dat elke proefpersoon op dezelfde wijze liegt, terwijl leugensignalen *individueel verschillen*. Als in de helft van een groep testpersonen een bepaald gedrag aanwezig is en bij de andere helft niet, dan is de conclusie dat dit gedrag (het 'leugensignaal') niet significant is, terwijl dat signaal bij één of meerdere personen een zeer kenmerkend leugensignaal kan zijn (KLAVER et al., 2007). De ene leugenaar zal weggijken tijdens het liegen en de andere zal op dezelfde vraag in dezelfde omstandigheden niet weggijken. Het uitgangspunt moet zijn: welk gedrag toont die ene persoon als hij liegt.

14. Het verschil in *perceptie* tussen waarnemers. Eenzelfde signaal kan door verschillende waarnemers anders beoordeeld worden. Hoe interpreteert iemand een uitspraak, zelfs van één woord? Er bestaat een mooi gedicht over twaalf mogelijkheden waarop een eenvoudig woord als 'Ja' kan uitgesproken worden (HERZBERG, 2004: 44). Men kan 'Ja' zelfs zodanig uitspreken dat men 'Neen' bedoelt. Hoelang mogen de spraakverstoringen zoals 'euh' duren en hoeveel moeten er waargenomen worden alvorens van een aanwijzing naar misleiding te mogen spreken? Glimlachen na een vraag van de verhoorder kan wijzen op misleiding. Wat is glimlachen: de mondhoeken optrekken, of de ogen vernauwen, of de neusvleugels verwijderen, of alle bewegingen samen? Als er slechts één teken is, is dat dan glimlachen? Is het een echte glimlach met kraaienpootjes of een valse zonder? Pauzes na een eenvoudige vraag kunnen wijzen op misleiding of op nadenken. Welke is de aangenomen latentietijd? Is die voor iedereen gelijk? Wat is een eenvoudige vraag? De frequentie; hoeveel maal moet een symptoom zich voordoen tijdens het verhoor om als leugensignaal te worden aange merkt? En binnen welke tijdspanne (GOOSSENS, 2008: 46)? Konden de deelnemers voldoende de zwaarwichtigheid van de waargenomen signalen inschatten?

Dit alles betekent dat elk onderzoek een zorgvuldige, volledige, gedetailleerde en ondubbelzinnige beschrijving zou moeten bevatten van de leugensignalen en de wijze waarop ze werden gepercipieerd en gebruikt (GRANHAG & STRÖMWALL, 2000). En dat gebeurt in geen enkel wetenschappelijk onderzoek inzake leugendetectie. Academics brengen hiermee hun eigen onderzoeken in diskrediet.

15. Academics in leugenonderzoek *isoleren* meestal gedragingen van de proefpersonen. Nochtans, een bepaald gebaar in combinatie met een willekeurig ander gebaar, kan een totaal andere betekenis hebben. Een leugensignaal verschijnt niet in een vacuüm. Ze verschijnen *in clusters*, het ene signaal heeft verband met de andere. Eén alleen zegt helemaal niets (WALTERS, 2000: 47, 94 en 97). Hoe meer waargenomen signalen van misleiding, hoe meer uitgesproken ze zijn, hoe betrouwbaarder de analyse.

16. FISHER (2010) stelt vragen bij de *gebruikte methodologie* (onderzoeksdesign). Was er tijd om zich op de leugen voor te bereiden? Waren de vragen van de onderzoekers open of gesloten? Werden dezelfde vragen op dezelfde wijze (verbaal en non-verbaal) gesteld aan alle proefpersonen?

17. *Wie is de verhoorder* en welke indruk maakt die op de verhoorde? Stel dat de onderzoeksleidster een zeer aantrekkelijke dame was, moet dat vermeld worden omdat dit de resultaten van de mannelijke proefpersonen mogelijk heeft beïnvloed?

18. Wat is de *eigen-leeftijd* vertekening van de verhoorder ten opzichte van de verhoorde? Uit een onderzoek blijkt dat oudere waarnemers de neiging hebben om liegende leeftijdsgenoten meer te geloven dan liegende jongere deelnemers. Deze studie wees erop dat leeftijd een belangrijke invloed heeft op de mate dat mensen elkaar vertrouwen (SLESSOR et al., 2014).

19. Waren alle proefpersonen *vrij van vooroordelen* ten opzichte van de personen die ze moesten beoordelen? Vooroordelen spelen een rol, zeker als mensen uit andere culturen of godsdiensten moeten beoordeeld worden (HURST & OSWALD, 2012). Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat tussen native speakers en anderen, bijvoorbeeld intonatie en gezichtsuitdrukkingen tijdens het spreken, interpretatieverschillen over de boodschap geven (CRESPO-SENDRA et al., 2013). Personen die de waarheid spreken, met een andere moedertaal dan deze van een waarnemer, komen volgens een ander wetenschappelijk onderzoek zenuwachtiger over en ze geven door de verhoogde cognitieve belasting minder details en meer onsamenhangende verhalen (EVANS & MICHAEL, 2014). Een waarnemer kan dus een heel ander resultaat rapporteren dan een proefpersoon bedoelde.

20. Sommige culturen kijken elkaar niet of zelden in de ogen. Wat is bv. wegstijgen? Volledig het hoofd wegdraaien, half of slechts 'een beetje'? Is wegstijgen ook enkel de ogen wegdraaien? Volledig of slechts een flits? Werd het sluiten of verbergen van de ogen (met de hand) ook meegeteld?

21. Hoe was de *gemoedstoestand* (blij of verdrietig) van de waarnemer tijdens de test? Uit een onderzoek bleek dat de resultaten van de verhoorders die in een blijde stemming waren significant minder bedrog konden detecteren in vergelijking met deze die in een sombere stemming waren (HOUSEHOLDER & WONG, 2011). Een slecht humeur maakt mensen blijkbaar kritischer (FORGAS & EAST, 2008).

22. Waren er *externe storende invloeden* van geluid, temperatuur, weersgesteldheid, privacy enz. In feite kan aan de eis om alle informatie te vermelden om het onderzoek exact te kunnen repliceren onmogelijk voldaan worden (ABMA, 2013).

23. Maar de belangrijkste tekortkoming aan bijna al het wetenschappelijk onderzoek over leugendetectie is het *ontbreken van het basisgedrag*. Aangezien individuen op heel verschillende wijze, zowel verbaal als non-verbaal, communiceren en dit heel verschillende betekenissen kan hebben, moet men eerst een idee krijgen over de voor die persoon 'normale' manier van optreden. Men moet eerst de geobserveerde personen in een 'normale' setting observeren, om dit gedrag vervolgens te vergelijken met het gedrag tijdens het liegen. M.a.w. elkeen vertoont *eigen* leugensignalen (CARTER, 2014). Academics die leugensignalen onderzoeken weten dat best, maar ze passen die regel in hun experimenten niet toe. Het is mogelijk dat de observatoren beter hadden gescoord, indien ze eerst de individuele baseline hadden waargenomen. Door de korte duur van de video-opnames wordt dit bijna altijd over het hoofd gezien. Een beoordelaar mag pas tot een conclusie komen wanneer hij over vergelijkingsmateriaal beschikt (baseline). Het is hierbij onaanvaardbaar om op basis van één fragment van enkele minuten te oordelen of iemand liegt. Het beoordelen van de geloofwaardigheid in afwezigheid van een baseline is eigenlijk ongehoord naïef, schrijft rechtspsycholoog RASSIN (2013: 72).

BESLUITEN

Voor de rechtspracticus en de politieman op het terrein is de massa publicaties over rechtspsychologisch leugenonderzoek niet bij te houden en ze worden mede daarom niet of nauwelijks gelezen. Als men er toch een leest, zelfs in een peer-reviewed tijdschrift, moet men alleen al omwille van de problematische meetmethodes bijzonder kritisch zijn. Men mag absoluut niet meegaan met de conclusies van een of een groep academics; een veelvoud van hen houdt er een andere mening op na. Ronald FISHER (2012) noemt experimenteel laboratoriumonderzoek in leugendetectie weinig meer dan 'bezigheidstherapie'.

Momenteel zien we een verschuiving optreden in de methodologie van wetenschappelijk onderzoek en in de bestudeerde thema's. Er wordt geëxperimenteerd met wetenschappelijk onderzoek in reële situaties, waaruit blijkt dat leugens op een veel complexere wijze worden ingezet dan zichtbaar wordt in experimenteel onderzoek (ABELER et al., 2014). Sommige gerenommeerde academici (VRIJ & GRANHAG, 2012) verlaten de idee dat dient gezocht te worden naar specifieke leugensignalen en zien meer heil in het verder uitwerken van *verhoortech-nieken*, waarvan leugendetectie een integrerend deel uitmaakt. Strategische vragen stellen binnen de context van de verklaring (REINHARD et al., 2012), bewijzen inbrengen, reacties observeren en vooral *doorvragen*, brengen signalen van misleiding aan het licht. Zo dragen de bevindingen van LEVINE (2017) bij aan het groeiend wetenschappelijk werk met veel betere resultaten dan de 'no better than chance' resultaten, die tot voor kort de academische literatuur domineerden. De politie is zelfs goed in het detecteren van leugens waar een *hoge inzet* is, zoals bij verdachten van misdrijven (WRIGHT & WHEATCROFT, 2017).

REFERENTIES

- ABELER, J., BECKER, A., FALK, A. (2014). "Representative evidence on lying costs". *Journal of Public Economics*. 113, 96-104.
- ABMA, R. (2013). *De publicatiefabriek: over de betekenis van de affaire-Stapel*. Nijmegen, Tandt.
- ALISON, L., DORAN, B., LONG, M.L., POWER, N., HUMPHREY, A. (2013). "The effects of subjective time pressure and individual differences on hypotheses generation and action prioritization in police investigations". *Journal of Experimental Psychology: Applied*. 19(1), 83-93.
- AMBADY, N. (2010). "The perils of pondering: Intuition and thin slice judgments". *Psychological Inquiry*. 21, 271-278.
- BAKKER, M., WICHERTS, J.M. (2011). "The (mis)reporting of statistical results in psychology journals". *Behavior Research Methods*. 43, 666-678.
- BERGSMA, A. (2001). *Wat bezielt de psycholoog?* Amsterdam, Nieuwezijds.
- BERRYMAN, J. (2001). *Psychologie van alledag*. Amsterdam, Nieuwezijds.
- BETSCH, T., GLÖCKNER, A. (2010). "Intuition in judgment and decision making: Extensive thinking without effort". *Psychological Inquiry*. 21, 279-294.
- BLACKHART, G.C., BROWN, K.E., CLARK, T., PIERCE, D.L., SHELL, K. (2012). "Assessing the adequacy of post-experimental inquiries in deception research and the factors that promote participant honesty". *Behavior Research Methods*. 44, 24-40.
- BLAIR, J.P., LEVINE, T.R., SHAW, A.S. (2010). "Content in context improves deception detection accuracy". *Human Communication Research*. 36, 423-442.
- BOERSMA, J., ESSERS, G. (2013). *Ik weet dat u liegt*. Zaltbommel, Uitgeverij Haystack.
- BOGAARD, G., MEIJER, E.H., VRIJ, A., BROERS, N.J., MERCKELBACH, H. (2014). "Contextual bias in verbal credibility assessment: Criteria-based content analysis, reality monitoring and scientific content analysis". *Applied Cognitive Psychology*. 28, 79-90.
- BOND, G.D. (2008). "Deception detection expertise". *Law and Human Behavior*. 32, 339-351.
- BOND, C.F., BERRY, D.S., OMAR, A. (1994). "The kernel of truth in judgments of deceptiveness", *Basic and Applied Social Psychology*, 15(4), 523-534.
- BOND, C.F., UYSAL, A. (2007). "On lie detection Wizards". *Law and Human Behavior*. 31(1), 109-123.
- BOND, C.F., DEPAULO, B.M. (2008). "Individual differences in judging deception: Accuracy and bias". *Psychological Bulletin*. 134(4), 477-492.
- BOND, C.F., DEPAULO, B.M. (2008). "Individual differences in judging deception: Reply to O'Sullivan (2008) and Pigott and Wu (2008)". *Psychological Bulletin*. 134(4), 501-503.
- BOVENKERK, F. (1989). "Politie en alloctonen: Een modderig experiment". *Proces*, 68(6), 179-183.

- BULLER, D.B., BURGOON, J.K. (1996). "Interpersonal deception theory". *Communication Theory*. 6, 203-242.
- BURGOON, J.K. (2015). "Rejoinder to Levine, Clare et al.'s comparison of the Park-Levine probability model versus interpersonal deception theory: Application to deception detection". *Human Communication Research*. 41, 327-349.
- BURGOON, J.K., BULLER, D.B. (1994). "Interpersonal deception: III. Effects of deceit on perceived communication and nonverbal behavior dynamics". *Journal of Nonverbal Behavior*. 18(2), 155-184.
- CARLUCCI, M.E., COMPO, N.S., ZIMMERMAN, L. (2013). "Lie detection during high-stakes truths and lies". *Legal and Criminological Psychology*. 18, 314-324.
- CARTER, E. (2014). "Lie to me: Examining the interactional construction of deception in the police interview". Lausanne, Symposium verhoortechnieken, 2 t/m 6 juni 2014.
- CRAEYNEST, P. (2002). *Focus op gedrag*. Leuven, Acco.
- CRESPO-SENDRA, V., KALAND, C., SWERTS, M., PRIETO, P. (2013). "Perceiving incredulity: The role of intonation and facial gestures". *Journal of Pragmatics*. 47, 1-13.
- DAVIS, M., MARKUS, K.A., WALTERS, S.B. (2006). "Judging the credibility of criminal suspect statements: Does mode of presentation matter?" *Journal of Nonverbal Behavior*. 30, 181-198.
- DEPAULO, B.M., LINDSAY, J.J., MALONE, B.E., MUHLENBRUCK, L., CHARLTON, K., COOPER, H. (2003). "Cues to deception". *Psychological Bulletin*. 129(1), 74-118.
- DOHERTY-SNEDDON, G., PHELPS, F.G. (2005). "Gaze aversion: A response to cognitive or social difficulty?" *Memory & Cognition*. 33(4), 727-733.
- DUNBAR, N.E., JENSEN, M.L., BURGOON, J.K., KELLEY, K.M., HARRISON, K.J., ADAME, B.J., BERNARD, D.R. (2015). "Effects of veracity, modality, and sanctioning on credibility assessment during mediated and unmediated interviews". *Communication Research*. 42(5), 649-674.
- EIN-DOR, T., PERRY, A. (2014). "Full house of fears: Evidence that people high in attachment anxiety are more accurate in detecting deceit". *Journal of Personality*. 82(2), 83-92.
- EKMAN, P., O'SULLIVAN, M. (1991). "Who can catch a liar?" *American Psychologist*. 46(9), 913-920.
- ELLEMERS, N. (2013). "Terug naar de grote lijn". *De Psycholoog*. december, 13-20.
- EVANS, J.R., MICHAEL, S.W. (2014). "Detecting deception in non-native English speakers". *Applied Cognitive Psychology*. 28, 226-237.
- FELDMAN-BARRETT, L. (2009). "Variety is the spice of life: A psychological construction approach to understanding variability in emotion". *Cognition and Emotion*. 23(7), 1284-1306.
- FISHER, R. (2010). "Inconsistentie als aanwijzing voor valse herinneringen van getuigen en misleiding". Brussel, Symposium verhoortechnieken, 28 juni t/m 1 juli 2010.
- FISHER, R. (2012). Speech op international symposium over verhoortechnieken te Québec van 9 t/m september 2012.
- FORD, E.B. (2006). "Lie detection: Historical, neuropsychiatric and legal dimensions". *International Journal of Law and Psychiatry*. 29, 159-177.
- FORGAS, J.P., EAST, R. (2008). "How real is that smile? Mood effects on accepting or rejecting the veracity of emotional facial expressions". *Journal of Nonverbal Behaviour*. 32, 157-170.
- FRANK, M.G., EKMAN, P. (1997). "The ability to detect deceit generalizes across different types of high-stake lies". *Journal of Personality and Social Psychology*. 72(6), 1429-1439.
- FRIJDA, N.H. (s.d.). *Gelaat en karakter*. Haarlem, De Toorts, 2° druk.
- GLOBAL DECEPTION RESEARCH, (2006). "A world of lies". *Journal of Cross-cultural Psychology*. 37(1), 60-74.
- GOOSSENS, F.A. (2008). *Gedrag onder de loep. Methodisch observeren in theorie en praktijk*. Bussum, Uitgeverij Coutinho.
- GORDON, N.J., FLEISHER, W.L. (2008). *Effective interviewing & interrogation techniques*. Second edition, Amsterdam, Academic Press.

- GRANHAG, P.A., STRÖMWALL, L.A. (2000). "Effects of preconceptions on deception detection and new answers to why lie-catchers often fail". *Psychology, Crime & Law*. 6, 197-218.
- GRANHAG, P.A., ANDERSSON, L.O., STRÖMWALL, L.A., HARTWIG, M. (2004). "Imprisoned knowledge: criminal's beliefs about deception". *Legal and Criminological Psychology*. 9, 103-119.
- HARTWIG, M., BOND, C.F. (2011). "Why do lie-catchers fail? A lens model meta-analysis of human lie judgments". *Psychological Bulletin*. 137(4), 643-659.
- HARTWIG, M., GRANHAG, P.A., STRÖMWALL, L.A., ANDERSSON, L.O. (2004). "Suspicious minds: criminals' ability to detect deception". *Psychology, Crime & Law*. 10(1), 83-95.
- HAYANO, D.M. (1980). "Communicative competency among poker players". *Journal of Communication*. 30, 113-120.
- HEHMAN, E., LEITNER, J.B., GAERTNER, S.L. (2013). "Enhancing static facial features increases intimidation". *Journal of Experimental Social Psychology*. 49, 747-754.
- HERZBERG, J. (2004). *Soms vaak*. Amsterdam, Uitgeverij De Harmonie.
- HODGKINSON, G.P., SADLER-SMITH, E., SINCLAIR, M., ASHKANASY, N.M. (2009). "More than meets the eye? Intuition and analysis revisited". *Personality and Individual Differences*. 47, 342-346.
- HORVATH, F.S. (1973). "Verbal and nonverbal clues to truth and deception during polygraph examinations". *Journal of Police Science and Administration*. 1, 1138-1152.
- HORVATH, F.S., JAYNE, B., BUCKLEY, J. (1994). "Differentiation of truthful and deceptive criminal suspects in behavior analysis interviews". *Journal of Forensic Sciences*. 39, 793-807.
- HOUSEHOLDER, B.J., WONG, N.C.H. (2011). "Mood state or relational closeness: Explaining the impacts of mood on the ability to detect deception in friends and strangers". *Communication Quarterly*. 59(1), 104-122.
- HURST, M., OSWALD, M. (2012). "Mechanisms underlying response bias in deception detection". *Psychology, Crime & Law*. 18(8), 759-778.
- INBAU, F.E., REID, J.E., BUCKLEY, J.P., JAYNE, B.C. (2013). *Criminal interrogation and confessions*. Burlington, Jones & Bartlett Learning.
- KARLINS, M., HARGIS, E., BALFOUR, A. (2012). "Student ethics in an era of personal entitlement". *Psychological Reports*. 110, 144-148.
- KASSIN, S.M., FONG, C.T. (1999). "I'm innocent!: effects of training on judgments of truth and deception in the interrogation room". *Law and Human Behavior*. 23(5), 499-515.
- KIERS, H. (2001). "De cijfers van Henk Kiers". In: BERGSMAN, A. *Wat bezielt de psycholoog?* Amsterdam, Nieuwezijds, 59-66.
- KIRCHER, J.C., HOROWITZ, S.W., RASKIN, D.C. (1988). "Meta-analysis of mock-crime studies of the control question polygraph technique". *Law and Human Behavior*. 12(1), 79-90.
- KLAVER, J.R., LEE, Z., HART, S.D. (2007). "Psychopathy and nonverbal indicators of deception in offenders". *Law and Human Behavior*. 31, 337-351.
- KNAPP, M.L. (2008). *Lying and deception in human interaction*. Boston, Pearson.
- KOREVAAR, K. (2014). "Slechte cijfers voor de psychologie: Wetenschapsfraude en psychologiebeoefening". *Tijdschrift Klinische Psychologie*. 44(2), 84-90.
- LEVINE, T.R., SHAW, A.S., SHULMAN, H. (2010). "Assessing deception detection accuracy with dichotomous truth-lie judgments and continuous scaling: Are people really more accurate when honesty is scaled?" *Communication Research Reports*. 27(2), 112-122.
- LEVINE, T.R., BLAIR, J.P., CLARE, D.D. (2014). "Diagnostic utility: Experimental demonstrations and replications of powerful question effects in high-stakes deception detection". *Human Communication Research*. 40, 262-289.
- LEVINE, T.R., CLARE, D.D., BLAIR, J.P., MCCORNACK, S., MORRISON, K., PARK, H.S. (2014). "Expertise in deception detection involves actively prompting diagnostic information rather than passive behavioral observation". *Human Communication Research*. 40, 442-462.
- LEVINE, T.R. (2017). "Strong diagnostic questioning effects on deception detection accuracy with U.S. Customs agents". *Communication Research Reports*. 34(1), 84-87.

- LYKKEN, D. (1998). *A tremor in the blood. Uses and Abuses of the lie detector*. Reading, Perseus Books.
- MANN, S., VRIJ, A., BULL, R. (2004). "Detecting true lies: Police officers' ability to detect suspects' lies". *Journal of Applied Psychology*. 89(1), 137-149.
- MANN, S., VRIJ, S. (2006). "Police officers' judgements of veracity, tenseness, cognitive load and attempted behavioural control in real-live police interviews". *Psychology, Crime & Law*. 12(3), 307-319.
- MASIP, J., HERRERO, C. (2015). "Police detection of deception: Beliefs about behavioral cues to deception are strong even though contextual evidence is more useful". *Journal of Communication*. 65, 125-145.
- MASIP, J., SPORER, S.L., GARRIDO, E., HERRERO, C. (2005). "The detection of deception with the Reality Monitoring approach: A review of the empirical evidence". *Psychology, Crime & Law*. 11(1), 99-122.
- MICHALKIEWICZ, M., ERDFELDER, E. (2016). "Individual differences in use of the recognition heuristic are stable across time, choice objects, domains, and presentation formats". *Memory & Cognition*. 44, 454-468.
- MITCHELL, G. (2012). "Revisiting truth or triviality: The external validity of research in the psychological laboratory". *Perspectives on Psychological Science*. 7, 109-117.
- NEISSER, U. (1976). *Cognition and reality. Principles and implications of cognitive psychology*. San Francisco, Freeman.
- O'SULLIVAN, M. (2005). "Emotional intelligence and deception detection: Why most people can't 'read' others, but a few can". In: RIGGIO, R.E., FELDMAN, R.S.(eds.). *Applications of nonverbal communication*. Mahwah (NJ), Erlbaum, 215-253.
- O'SULLIVAN, M. (2007). "Unicorns or Tiger Woods: Are lie detection experts myths or rarities? A response to On Lie Detection 'Wizards' by Bond and Uysal". *Law and Human Behavior*. 31, 117-123.
- O'SULLIVAN, M. (2008). "Home runs and Humbugs: Comment on Bond and Depaulo (2008)". *Psychological Bulletin*, 134(4), 493-497.
- O'SULLIVAN, M., EKMAN, P. (2004). "The wizards of deception detection". In: GRANHAG, P.A., STRÖM-WALL, L.A.(eds.). *The detection of deception in forensic contexts*. New York, Cambridge University Press, 269-286.
- O'SULLIVAN, M., FRANK, M.G., HURLEY, C.M., TIWANA, J. (2009). "Police lie detection accuracy: the effect of lie scenario". *Law and Human Behavior*. 33, 530-538.
- PARK, H.S., LEVINE, T.R. (2015). "Base rates, deception detection, and deception theory: A reply to Burgoon (2015)". *Human Communication Research*. 41, 350-366.
- PIGOTT, T.D., WU, M.-J. (2008). "Methodological issues in Meta-Analysing standard deviations: Comment on Bond and DePaulo (2008)". *Psychological Bulletin*. 134(4), 498-500.
- PORTER, S., TEN BRINKE, L. (2010). "The truth about lies: What Works in detecting high-stakes deception?". *Legal and Criminological Psychology*. 15, 57-75.
- RASSIN, E. (2013). *Het Spinoza-effect. Goedgelovigheid en de zoektocht naar de waarheid*. Schiedam, Uitgeverij Scriptum.
- REINHARD, M.-A., SCHARMACH, M., SPORER, S.L. (2012). "Situational familiarity, efficacy expectations, and the process of credibility attribution". *Basic and Applied Social Psychology*. 34, 107-127.
- RISPENS, IM, HOEKENDIJK, J., VAN BEEK, M. (2017). "Het verdachtenverhoor: nieuwe dynamiek voor een vaste waarde". *Tijdschrift voor de Politie*. 4, 31-38.
- SETH, A.K., IVERSEN, J.R., EDELMAN, G.M. (2006). "Single-trial discrimination of truthful from deceptive responses during a game of financial risk using alpha-band MEG signals". *Neuroimage*. 32, 465-476.
- SLESSOR, G., PHILLIPS, L.H., RUFFMAN, T., BAILEY, P.E., INSCH, P. (2014). "Exploring own-age biases in deception detection". *Cognition and Emotion*. 28(3), 493-506.

- SOKAL, A. (1996a). "Transgressing the boundaries: Toward a transformative hermeneutics of quantum gravity". *Social Text*. 46(47), 217-252.
- SOKAL, A. (1996b). "Revelation: A physicist experiment with cultural studies". *Lingua Franca*. 62-64.
- SPENCE, S.A., KAYLOR-HUGHES, C., FARROW, T.F.D., WILKINSON, I.D. (2008). "Speaking of secrets and lies: The contribution of ventrolateral prefrontal cortex to vocal deception". *Neuroimage*. 40, 1411-1418.
- SPORER, S.L., SCHWANDT, B. (2007). "Moderators of nonverbal indicators of deception. A meta-analytic synthesis". *Psychology, Public Policy and Law*. 13(1), 1-34.
- STRÖMWALL, L.A., GRANHAG, P.A. (2003). "How to detect deception? Arresting the beliefs of police officers, prosecutors and judges". *Psychology, Crime & Law*. 9, 19-36.
- STRÖMWALL, L.A., HARTWIG, M., GRANHAG, P.A. (2006). "To act truthfully: nonverbal behaviour and strategies during a police interrogation". *Psychology, Crime and Law*. 12(2), 207-219.
- TEICHER, S., GOZNA, L. (2010). "Credibility assessment and suspects' verbal behaviour in police interviews". Brussel, Symposium verhoortechnieken, 28 juni t/m 1 juli 2010.
- TROVILLO, P.V. (1939). "A History of lie detection". *American Journal of Police Science*. 29(6), 848-882.
- VAN ROSSUM, W. (2010). "Vier reflecties op empirisch onderzoek naar rechterlijke oordeelsvorming". *NJB*. 38, 2467-2472.
- VERBEKE, R. (2013). "Wetenschapsfraude: De harde cijfers". *EOS*. 4, 24-33.
- VERHAEGHE, P. (2009). *Het einde van de psychotherapie*. Amsterdam, De Bezige Bij.
- VERMEULEN, P. (2013). *Brein bedriegt. Autisme en normale tot hoge begaafdheid*. Leuven, Acco.
- VERSCHUERE, B. (2008). "De waarheid over de leugendetector". In: SMETS, L., VRIJ, A., *Het analyseren van de geloofwaardigheid van verhoren*. Brussel, Politeia-Cahiers, 47-68.
- VRIJ, A. (1996). "De rechercheur als leugendetector: Overzicht onderzoeken naar non-verbaal gedrag en misleiding". *Modus*. 5(2), 4-9.
- VRIJ, A. (1998). *De psychologie van de leugenaar*. Lisse, Swets & Zeitlinger.
- VRIJ, A. (2003). "Richtlijnen voor het betrappen van leugenaars". In: *De Waarheid en niets dan de waarheid*. Brugge, Die Keure, 85-86.
- VRIJ, A. (2004). "Why professionals fail to catch liars and how they can improve". *Legal and Criminological Psychology*. 9, 159-181.
- VRIJ, A. (2005). "Criteria-Based content analysis: A qualitative review of the first 37 studies". *Psychology, Public Policy, and Law*. 11, 3-41.
- VRIJ, A. (2008). "Nonverbal dominance versus verbal accuracy in lie detection. A plea to change police practice". *Criminal Justice and Behavior*. 35(10), 1323-1336.
- VRIJ, A., WINKEL, F.W. (1989). "Politieverhoor van allochtonen". *Proces*. 68(3), 76-83.
- VRIJ, A., SEMIN, G.R. (1996). "Lie experts' beliefs about nonverbal indicators of deception". *Journal of Nonverbal Behavior*. 20(1), 65-80.
- VRIJ, A., EDWARD, K., ROBERTS, K.P., BULL, R. (2000). "Detecting deceit via analysis of verbal and non-verbal behavior". *Journal of Non-verbal Behavior*. 24(4), 239-263.
- VRIJ, A., EDWARD, K., BULL, R. (2001). "Stereotypical verbal and non-verbal responses while deceiving others". *Personality and Social Psychology Bulletin*. 27, 899-909.
- VRIJ, A., MANN, S. (2001). "Telling and detecting lies in a high-stake situation: The case of a convicted murderer". *Applied Cognitive Psychology*. 15, 187-203.
- VRIJ, A., AKEHURST, L., SOUKARA, S., BULL, R. (2002). "Will the truth come out? The effect of deception, age, status, coaching, and social skills on CBCA scores". *Law and Human Behavior*. 26(3), 261-283.
- VRIJ, A., AKEHURST, L., SOUKARA, S., BULL, R. (2004). "Detecting deceit via analyses of verbal and nonverbal behavior in children and adults". *Human Communication Research*. 30(1), 8-41.

- VRIJ, A., EVANS, H., AKEHURST, L., MANN, S. (2004). "Rapid judgements in assessing verbal and nonverbal cues: their potential for deception researchers and lie detection". *Applied Cognitive Psychology*. 18, 283-296.
- VRIJ, A., GRANHAG, P.A. (2012). "Eliciting cues to deception and truth: What matters are the questions asked". *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*. 1, 110-117.
- WALTERS, S.B. (2000). *The truth about lying*. Naperville (IL), Sourcebooks Inc.
- WATKINS, I.J., MARTIRE, K.A. (2015). "Generalized linear mixed models for deception research: Avoiding problematic data aggregation". *Psychology, Crime & Law*. 21(9), 821-835.
- WAXER, P. (1977). "Nonverbal cues for anxiety: an examination of emotional leakage". *Journal of Abnormal Psychology*. 86(3), 306-314.
- WRIGHT WHELAN, C., WAGSTAFF, G.F., WHEATCROFT, J.M. (2015). "Subjective cues to deception/honesty in a high stakes situation: An exploratory approach". *Journal of Psychology*. 149(5), 517-534.
- WRIGHT-WHELAN, C., WAGSTAFF, G., WHEATCROFT, J.M. (2015). "High stakes lies: Police and non-police accuracy in detecting deception". *Psychology, Crime & Law*. 21(2), 127-138.
- WRIGHT, C., WHEATCROFT, J.M. (2017). "Police officers' beliefs about, and use of, cues to deception". *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 14, 307-319.
- WU, S., CAI, W., JIN, S. (2015). "Motivation enhances the ability to detect truth from deception in audio-only messages". *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 12, 119-126.
- ZEVENHUIZEN, M. (2007). "Ontmaskerd door een hersenscan". *Psychologie Magazine*, mei.

RECHT EN GEESTELIJKE GEZONDHEIDSZORG / LAW AND MENTAL HEALTH**De beleving van vrouwen met een interneringsmaatregel: tussen hoop en vrees****ANOUK MERTENS^a**

^a Doctoraatsonderzoeker, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent (Corresp.: anouk.mertens@ugent.be)¹

1. INLEIDING

In de meeste Europese landen bevinden personen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten plegen zich op het kruispunt tussen de gezondheidszorg en het strafrechtelijk systeem (PRIOR, 2007). In België worden sommige personen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten pleegden, niet verantwoordelijk geacht voor hun daden en geïnterneerd. De interneringsmaatregel, een maatregel van onbepaalde duur, is een beveiligingsmaatregel die ertoe dient de maatschappij te beschermen en de geïnterneerde persoon gepaste zorgen te bieden. Wegens gebrek aan plaatsen in Instellingen ter Bescherming van de Maatschappij, in forensische afdelingen van psychiatrische ziekenhuizen, in forensische zorgvoorzieningen en in reguliere zorgvoorzieningen, komen geïnterneerde personen ook terecht in gevangenissen (VANDEVELDE et al., 2011). Reeds geruime tijd wordt het gebrek aan een volwaardige gezondheidszorg voor geïnterneerde personen aangekaart (COSYNS, D'HONT, JANSSENS, MAES & VERELLEN, 2007; VANDER LAENEN, 2015a) en herhaaldelijk werd in de literatuur aangehaald dat een gevangenissetting niet aangepast is om geïnterneerde personen op te vangen (DHEEDENE, SEYNNAEVE & VAN DER AUWERA, 2015; PERMENTIER, VANDER LAENEN, VANDERPLASCHEN & VANDER BEKEN, 2016).

2. TOENEMENDE AANDACHT VOOR GEÏNTERNEERDE PERSONEN

Na tal van veroordelingen door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens wegens onrechtmatige vrijheidsberoving en onmenselijke behandeling van geïnterneerde personen (HANOULLE, 2015; MEYSMAN, 2016) is er sinds enkele jaren heel wat ondernomen binnen de interneringswereld (HEIMANS, 2016; VANDER LAENEN, 2015b). Een belangrijke stap was de nieuwe interneringswet die van kracht werd op 1 oktober 2016 door de inwerkingtreding van de wet van 5 mei 2014 betreffende internering van personen met een geestesstoornis ("Interneringswet", 2014). Deze wet werd grondig aangepast door de wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie ("Potpourri-III", 2016) (VANDER BEKEN, 2017).

Naast het wetgevend kader kwamen ook de zorg en behandeling voor geïnterneerde personen de laatste jaren op de beleidsagenda. Het aanbod aan aangepaste voorzieningen om geïnterneerde personen buiten de gevangenis op te vangen, bleek namelijk al jaren ontoereikend te zijn (VANDER LAENEN & DE CAUWER, 2011; VANDEVELDE et al., 2011). Geleidelijk aan werden meer opvangplaatsen voor geïnterneerde personen gecreëerd buiten detentie (HEIMANS, 2016). Een daling van geïnterneerde personen in detentie volgde. In 2017 verbleven 621 geïnterneerde personen in detentie, terwijl dit in 2013 1087 geïnterneerde personen betrof (SEYNNAEVE, MOYENS & DHEEDENE, 2018).

¹ Dit onderzoek werd gefinancierd door het Bijzonder Onderzoeksfonds (BOF) Universiteit Gent.

3. EEN KLEINE GROEP GEÏNTERNEERDE VROUWEN

Een minderheid van de geïnterneerde personen in België is vrouwelijk. Zo bleek in 2015 dat 8% van het totaal aantal geïnterneerde personen in Vlaanderen en Brussel vrouwelijk was. 68% van deze vrouwen kende een invrijheidsstelling op proef en 29% verbleef in detentie (SEYNNAEVE, BEEUWSAERT & DECKERS, 2016).

Vanuit de gevangenis wordt een beperkte doorstroom van geïnterneerde vrouwen naar forensische zorgvoorzieningen opgemerkt (HEIMANS, 2015a). Zo werden in 2001 forensische afdelingen voor *medium security* geïnterneerde personen opgericht in de zorgvoorzieningen van Bierbeek, Rekem en Zelzate. Enkel in deze laatste zorgvoorziening worden geïnterneerde vrouwen opgenomen. Ook bij de oprichting van het forensisch psychiatrisch centrum (FPC) te Gent was er kritiek omdat geen plaats voorzien was voor geïnterneerde vrouwen. In het recentere FPC Antwerpen werden wel achttien plaatsen voorzien voor geïnterneerde vrouwen (HEIMANS, 2015b). De FPC's werden opgericht voor geïnterneerde personen met een hoog beveiligingsrisico (van den AMEELE, SEYNNAEVE, DHEEDENE & WONGSOWIKROMO, 2015). Daarnaast werd in juni 2016 de forensische afdeling Levanta, specifiek voor *high risk/security* geïnterneerde vrouwen, geopend binnen het psychiatrisch centrum van Zelzate. Op deze afdeling is plaats voor achttien geïnterneerde vrouwen (DE RYCKE, 2017).²

4. ONDERZOEK NAAR (VROUWELIJKE) GEÏNTERNEERDE PERSONEN

In de literatuur in België werd reeds meermaals gepleit voor meer wetenschappelijk onderzoek naar de internering (COSYNS, 2013; DE RYCKE, 2017). Er is onder meer geen uniforme registratie noch een structurele verzameling van gegevens, waardoor de groep moeilijk in kaart te brengen is (DE RYCKE & PAUWELYN, 2015; SEYNNAEVE et al., 2018) en er nauwelijks zicht is op het profiel van geïnterneerde personen (LEYS et al., 2017). Daarenboven werd gepleit voor onderzoek naar geïnterneerde vrouwen omdat tot op heden nauwelijks iets geweten is over deze subgroep of hun ervaringen (DE SMET et al., 2015). Tot voor deze studie (cf. infra), werd geen onderzoek naar geïnterneerde vrouwen in België gepubliceerd. Enkel DHEEDENE en collega's (2015) rapporteren specifieke cijfergegevens over geïnterneerde vrouwen (in detentie).

Ook internationaal blijkt dat in de meerderheid van de studies bij forensische patiënten gefocust wordt op mannelijke patiënten, terwijl de populatie vrouwen, net zoals in detentie, ook in forensische zorgvoorzieningen stijgt (DE VOGEL & NICHOLLS, 2016; LOGAN & TAYLOR, 2017). Daarenboven blijkt dat het kwalitatieve aspect, namelijk het verwerven van inzicht in de subjectieve ervaringen van forensische patiënten, nauwelijks werd onderzocht (LIVINGSTON, 2018; SPRUIN, CANTER, YOUNGS & COULSTON, 2014).

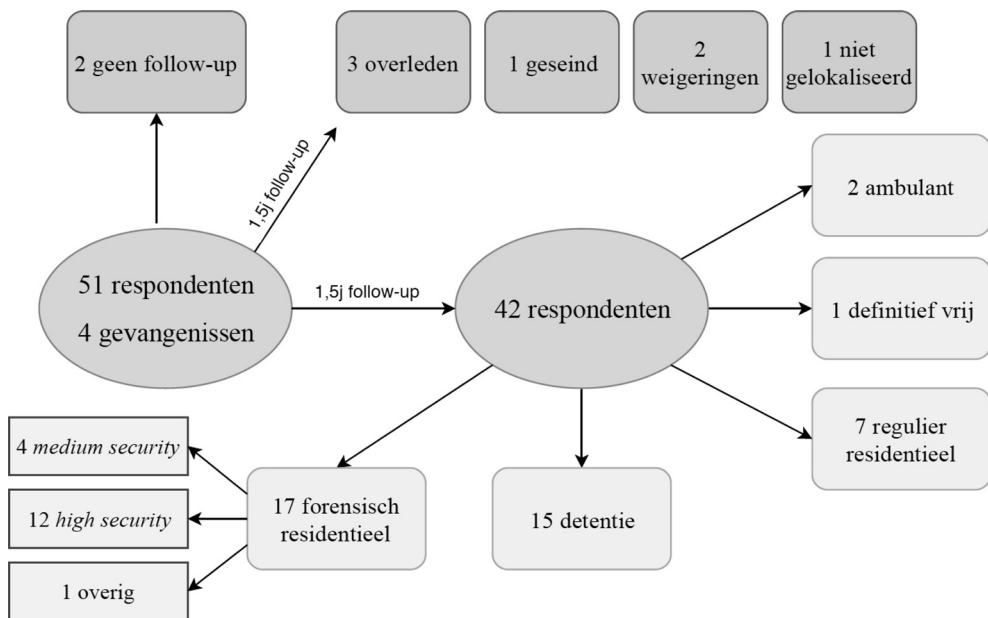
5. METHODE

Dit onderzoek is onderdeel van een doctoraatsonderzoek dat liep van 2014 tot 2018 en gefinancierd werd door het Bijzonder Onderzoeksfonds van de Universiteit Gent. Het onderzoek had tot doel de beleving van geïnterneerde vrouwen in detentie in de diepte te begrijpen. In het kwalitatief onderzoek stond de leefwereld en betekenisgeving van de onderzochte geïnterneerde vrouwen centraal. Het onderzoek trachtte de *lived experience* van de vrouwen en hun eigen perspectief en betekeniswereld te vatten (DENZIN & LINCOLN, 2003). In dit onderzoek werd als methode het semigestructureerd interview gehanteerd. De interviews werden aangevuld met kwantitatieve informatie over het profiel van de respondenten, aan de hand van een dossierstudie. Aangezien volgens de meest recente cijfergegevens bij de

2 Daarnaast worden twee crisisplaatsen voorzien (Psychiatrisch centrum Sint-Jan-Baptist, s.d.).

start van het empirisch onderzoek in 2015 49 geïnterneerde vrouwen in detentie verbleven (DHEEDENE et al., 2015), werd ervoor geopteerd om de gehele populatie aan te spreken tot deelname aan het onderzoek.

Na een beperkte drop-out konden 51 geïnterneerde vrouwen in vier gevangenissen in Vlaanderen en Brussel bevestigd worden. Na een *follow-up* periode van gemiddeld anderhalf jaar (tussen 12 en 24 maanden) werden zij opnieuw gecontacteerd om deel te nemen aan het onderzoek, met tot doel de evoluties in hun interneringstraject en ervaringen in de setting waar zij op dat moment verbleven, in kaart te brengen. Tijdens het *follow-up* onderzoek werden 42 vrouwen opnieuw bevestigd in de setting waar zij op dat moment verbleven, meer specifiek in detentie (n=15), in forensische residentiële zorgvoorzieningen (n=17), in reguliere residentiële zorgvoorzieningen (n=7) en thuis (n=3), waarvan één vrouw definitief in vrijheid gesteld werd (zie figuur 1).



FIGUUR 1. RESPONS EERSTE EN FOLLOW-UP FASE INTERVIEWS

In dit artikel wordt gefocust op de ervaringen die de bevestigde vrouwen delen over de interneringsmaatregel. Citaten van de vrouwen worden bijgevoegd om de interpretaties en analyses van de onderzoeker te staven.³ Vanuit de ervaringen van de vrouwen wordt in dit artikel geëindigd met aanbevelingen voor het beleid en de praktijk.

³ Na elk citaat volgt 'fase 1' of 'follow-up', respectievelijk verwijzend naar de eerste fase van de interviews of de follow-up fase van de interviews. Aansluitend volgt de setting waar de vrouw op dat moment verblijft.

6. RESULTATEN

6.1. Een overwegend negatief interneringsverhaal

Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat de interneringsmaatregel alomtegenwoordig aanwezig is in de verhalen van de vrouwen, en dit in beide fasen van de interviews. De vrouwen zijn hoofdzakelijk negatief over de interneringsmaatregel en geven verschillende redenen aan voor deze negatieve ervaring.

“Ik zie het als een straf, voor mijn ziek zijn. Omdat ik heb nu vijftien jaar geleden mijn feiten gedaan, vijftien en half jaar geleden en ik ben nu nog altijd gestraft.” (fase 1, detentie)

“Dat is de grootste straf dat je iemand kunt geven, internering.” (follow-up, detentie)

Voornamelijk de lange duur van de interneringsmaatregel en de daarmee gepaarde grote onzekerheid rond deze maatregel, wordt door de vrouwen bekritiseerd. De onzekerheid die er heerst betreft zowel het einde van de interneringsmaatregel als het tijdstip waarop ze de huidige setting zouden kunnen verlaten.

“U toekomst is eigenlijk onzeker he, dat is een feit. (...) Het moment dat je eigenlijk voorwaarden schendt, kun je terug in de gevangenis zitten. Eigenlijk is dat niet leefbaar, maar wat moeten we doen?” (fase 1, detentie)

“De einddatum van de internering, dat is 999 he.” (follow-up, forensische zorgvoorziening)

Daarnaast geven heel wat vrouwen aan dat ze erg weinig keuzevrijheid hebben. Ze ervaren het verblijf in de huidige setting als een verplichting en zijn niet akkoord met dit verblijf. Het liefst zouden ze de huidige setting willen verlaten.

“Als ge naar een open psychiatrie wilt gaan, ge moet hier eerst jaaaren zitten en dat is super lang en dat zie ik gelijk niet zitten.” (follow-up, forensische zorgvoorziening)

De meerderheid van de bevroegde vrouwen vindt bovendien dat ze onterecht geïnterneerd is omdat de strafrechtelijke feiten volgens hen banaal waren of omdat ze onschuldig pleiten. Ze geven daarnaast aan dat ze liever een straf hadden gekregen in plaats van een interneringsmaatregel, voornamelijk omdat ze dan een einddatum zouden gekregen hebben, die intussen reeds verstreken zou zijn.

“Ze interneren te rap. Want andere mensen doen hun straf uit, gelijk moordenaars, die zitten hun straf uit op vijf jaar, en die zijn vrij en die worden niet meer achtervolgd. En als wij vrij zijn, wij blijven nog achtervolgd te worden. We zijn feitelijk harder gestraft dan de andere mensen feitelijk wij. (...) Je weet wanneer dat je binnenkomt, maar buitenkomen, weet je niet wanneer, en de andere mensen wel.” (fase 1, detentie)

“Want een straf, dan weet je tenminste hoe lang dat je in de gevangenis zit. (...) Maar euh een internering dat is onbepaalde duur.” (fase 1, detentie)

Heel wat vrouwen benoemen ook dat zij door de interneringsmaatregel een stempel ervaren. Zo hebben ze het gevoel dat anderen hen beschouwen als mensen die ‘zot’ zijn of vrezen

ze ervoor dat de buitenwereld de interneringsmaatregel zal relateren aan hun strafrechtelijke feiten, hun gevangenisverblijf of hun *high security*-verblijf.

“Internering in het algemeen vind ik een stempel op u voorhoofd... Ja, wij zijn ook maar mensen (...). Het is niet dat je geïnterneerd bent dat je zot of gek verklaard bent.” (follow-up, detentie)

6.2. Met heel wat justitiële controle

Veel vrouwen ervaren een grote justitiële controle. Ze hebben angst om bij een misstap gedurende een invrijheidsstelling op proef, zoals het gebruik van middelen of het niet naleven van (afdelings)regels, terug opgesloten te worden in de gevangenis. Ze dienen zich bovendien te houden aan, vaak strenge, voorwaarden opgelegd door de Kamer ter Bescherming van de Maatschappij (KBM). Enkele andere vrouwen vinden deze justitiële controle daarentegen net noodzakelijk.

“Allee als je u voorwaarde overtreedt ja, zit je terug in de gevangenis, dat is wel een beetje euh... Ja... Drastisch eigenlijk he.” (fase 1, detentie)

“Ik vind dat wel beter hoor, voor geïnterneerd te zijn. Want als ik euh niet moest geïnterneerd zijn en ik mocht wat ik wou, buiten lopen, dan zou ik terug op café gaan hoor, gaan drinken en alles euh (...). Het is goed dat ze mij in het oog houden hier.” (follow-up, reguliere zorgvoorziening)

6.3. En een kleine positieve dimensie

In beide fasen van de interviews geven enkele vrouwen ook positieve aspecten gerelateerd aan de interneringsmaatregel aan. Zo zijn de vrouwen van mening dat ze door de interneringsmaatregel (en hun gevangenisverblijf) tot bepaalde inzichten kwamen en willen ze het beter doen in de toekomst. Sommige vrouwen ervaren de internering ook als een terechte maatregel voor hun problematiek(en).

“Ik vind het terecht, omdat ik op dat moment echt wel niet wist wat ik deed.” (fase 1, detentie)

“Het is niet iets dat het mijn vijand geworden is of zo euh... Ik ben er niet fier op maar het is iets dat mij toch wel, euh op een punt gebracht heeft in mijn leven, dat ik ver geraakt ben, verder dan al de jaren dat ik het alleen gedaan he.” (follow-up, reguliere zorgvoorziening)

7. DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN

De interneringsmaatregel op zich zorgt voor een erg negatieve ervaring van de vrouwen en is alom aanwezig in hun verhalen. Voornamelijk de onzekerheid door de lange duur van de maatregel en het gebrek aan een einddatum, maar ook de justitiële controle en de autonomiebeperking bij het invullen van het traject, zorgt voor negatieve ervaringen bij de vrouwen.

In mindere mate geven sommige vrouwen ook positieve aspecten gerelateerd aan de interneringsmaatregel aan, onder meer omdat ze inzicht verkregen in bepaalde problematieken, zoals hun middelenproblematiek of psychotische problematiek. Op basis van wat de vrouwen vertelden, kunnen hieruit enkele aanbevelingen geformuleerd worden.

De lange duur van vele interneringsmaatregelen, de lange detentieperiodes en het vele ‘wachten op een reclasseringsplaats’ zorgt bij de vrouwen voor heel wat onzekerheden rond

hun toekomst. Ze pleiten voor meer reclasseringsplaatsen voor geïnterneerde personen, en meer specifiek voor geïnterneerde vrouwen. Het beleid in België kwam recent enigszins tegemoet aan de beperkte reclasseringsplaatsen voor geïnterneerde personen door het oprichten van een *high risk*-unit voor geïnterneerde vrouwen, door de oprichting van het FPC Antwerpen en door de nog op te richten afdeling in Aalst, wellicht voor geïnterneerde personen met een *longstay* profiel (De RYCKE, 2017; SEYNNAEVE et al., 2018). Recent wordt een daling van de populatie geïnterneerde personen in detentie opgemerkt (SEYNNAEVE et al., 2018). Een plaatsing van geïnterneerde personen in detentie blijft echter ook volgens de nieuwe wet nog steeds een mogelijkheid (VANDER BEKEN & VANDER LAENEN, 2017). Daarenboven blijkt dat de investeringen van de laatste jaren in het creëren van reclasseringsplaatsen voor geïnterneerde personen voornamelijk forensische plaatsen betreffen, maar kan de vraag gesteld worden of elke geïnterneerde die voorheen in detentie verbleef, een forensische plaats noodzaakt (BOLLAERT, 2017).

Door de vrouwen wordt erg vaak aangehaald dat ze verplicht zijn tot het doorlopen van een bepaald reclasseringstraject, opgelegd vanuit de KBM, eventueel na advies van de psychosociale dienst in de gevangenis. De vrouwen ervaren hierbij een grote mate aan autonomiebeperking en pleiten voor meer mogelijke reclasseringsopties op maat, waarbij ze gehoord worden over hoe ze hun toekomst wensen in te vullen. Uit eerder onderzoek blijkt bovendien dat het uitwerken van een reclassering zonder het horen van de geïnterneerde persoon zelf, de slaagkansen beperkt omwille van de ervaren dwang (bv. PRATT, KOERNER, ALEXANDER, YANOS & KOPELOVICH, 2013; WITTOUCK, VANDER LAENEN & AUDENAERT, 2016). Bovendien is het toekomstperspectief voor de bevraagde vrouwen uitermate belangrijk en dient ingezet te worden op duidelijke (tussen)doelstellingen die dienen bereikt te worden.

REFERENTIES

Literatuur

- BOLLAERT, L. (2017, december). Vrijheid bevorderende maatregelen. In R. PERRIËNS, *Nocturne 'Internering halfweg'*. Congres georganiseerd door KBM Gent i.s.m. OBRA/BAKEN vzw, Gent.
- COSYNS, P., D'HONT, C., JANSSENS, D., MAES, E., & VERELLEN, R. (2007). Geïnterneerden in België. De cijfers. *Panopticon*, 28(1), 46-61.
- COSYNS, P. (2013). Uitdagingen voor de forensische zorgverlening vanuit een psychiatrisch perspectief. In S. VANDEVELDE, S. DE SMET, W. VANDERPLASSCHE, & W. T. To (Eds.), *Oude uitdagingen, nieuwe kansen! Over de behandeling van geïnterneerden* (pp. 123-128). Gent: Academia Press.
- DE RYCKE, R. (2017). Op weg naar een Copernicaanse (r)evolutie van het interneringsbeleid. In R. DE RYCKE, J. CASSELMAN, H. HEIMANS & P. VERPOORTEN (Eds.), *Internering. Het nieuwe beleid in België: een metamorfose?* (pp. 69-102). Brugge: Die Keure.
- DE RYCKE, R., & PAUWELYN, L. (2015). Zorg voor geïnterneerde personen: algemene organisatie en beleidsaanbevelingen. In J. CASSELMAN, R. DE RYCKE & H. HEIMANS (Eds.), *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg* (pp. 179-208). Brugge: Die Keure.
- DE SMET, S., VAN HECKE, N., VERTÉ, D., BROEKAERT, E., RYAN, D., & VANDEVELDE, S. (2015). Treatment and control: A qualitative study of older mentally ill offenders' perceptions on their detention and care trajectory. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(9), 964-985.
- DE VOGEL, V., & NICHOLLS, T. L. (2016). Gender matters: An introduction to the special issues on women and girls. *International Journal of Forensic Mental Health*, 15(1), 1-25.
- DENZIN, N. K., & LINCOLN, Y. S. (2003). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. In N. K. DENZIN & Y. S. LINCOLN (Eds.), *Collecting and interpreting qualitative materials (second edition)* (pp. 1-45). Thousand Oaks: Sage Publications.

- DHEEDENE, J., SEYNNAEVE, K., & VAN DER AUWERA, A. (2015). De geïnterneerdenpopulatie in Vlaamse gevangenissen: enkele cijfergegevens. *FATIK*, 32(145), 4-9.
- HANOULLE, K. (2015). Een nieuwe Interneringswetgeving, een nieuwe wind door het interneringslandschap? *Panopticon*, 36(3), 289-296.
- HEIMANS, H. (2015a). Zorg voor geïnterneerde personen in penitentiaire inrichtingen. In J. CASSELMAN, R. DE RYCKE & H. HEIMANS (Eds.), *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg* (pp. 127-159). Brugge: Die Keure.
- HEIMANS, H. (2015b). Forensisch psychiatrische centra. In J. CASSELMAN, R. DE RYCKE & H. HEIMANS (Eds.), *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg* (pp. 161-177). Brugge: Die Keure.
- HEIMANS, H. (2016). Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?. *Orde van de Dag*, 2016(74), 12-20.
- LEYS, M., NICAISE, P., SCHOENAERS, F., VANDER LAENEN, F., PANS, M., BOURMOCK, D., ... MEULEWAETER, F. (2017). *For-Care. Research project on implementation health care trajectories for interned persons: A "realist evaluation" of a reform program in a multisectoral framework (interim report)*. In opdracht van de Federale Minister van Volksgezondheid, uitgevoerd door VUB, UCL, ULG en UGent.
- LIVINGSTON, J. D. (2018). What does success look like in the forensic mental health system? Perspectives of service users and service providers. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(1), 208-228.
- LOGAN, C., & TAYLOR, J. L. (2017). Working with personality disordered women in secure care: The challenge of gender-based service delivery. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 28(2), 242-256.
- MEYSMAN, M. (2016). The tension between cross-border cooperation in the European area of freedom, security and justice and the fundamental rights of mentally ill offenders in detention. *International Journal of Law and Psychiatry*, 47, 136-147.
- PERMENTIER, A., VANDER LAENEN, F., VANDERPLASCHEN, W., & VANDER BEKEN, T. (2016). Licht aan het einde van de interneringstunnel voor iedereen? Een stand van zaken en vooruitblik in de aanpak van "onbehandelbare" geïnterneerden. *FATIK*, 33(152), 5-12.
- PRATT, C., KOERNER, J., ALEXANDER, M. J., YANOS, P. T., & KOPELOVICH, S. L. (2013). Predictors of criminal justice outcomes among mental health courts participants: The role of perceived coercion and subjective mental health recovery. *International Journal of Forensic Mental Health*, 12(2), 116-125.
- PRIOR, P. M. (2007). Mentally disordered offenders and the European Court of Human Rights. *International Journal of Law and Psychiatry*, 30(6), 546-557.
- Psychiatrisch centrum Sint-Jan-Baptist (s.d.). *Levanta. Over ons*. Geraadpleegd 8 mei 2018, op <http://www.pcsintjanbaptist.be/levanta/>
- SEYNNAEVE, K., BEEUWSAERT, H., & DECKERS, A. (2016). Recht op zorg?! *Orde van de Dag*, 74, 51-57.
- SEYNNAEVE, K., MOYENS, M., & DHEEDENE, J. (2018). Internering in een veranderend zorglandschap: wat zijn de vaststellingen na één jaar nieuwe wet op de internering? *Panopticon*, (39)3, 241-250.
- SPRUIJ, E., CANTER, D., YOUNGS, D., & COULSTON, B. (2014). Criminal narratives of mentally disordered offenders: An exploratory study. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 14(5), 438-455.
- VAN DEN AMEELE, R., SEYNNAEVE, K., DHEEDENE, J., & WONGSOWIKROMO, A. (2015). Forensisch Psychiatrisch Centrum Gent binnenstebuiten. *Panopticon*, 36(4), 385-391.
- VANDER BEKEN, T. (2017). De nieuwe interneringswetgeving. In P. Traest, A. Verhage & G. Vermeulen (Eds.), *Strafrecht en strafprocesrecht: doel of middel in een veranderende samenleving?* (pp. 341-404). Mechelen: Wolters Kluwer.
- VANDER BEKEN, T., & VANDER LAENEN, F. (2017). Bezorgd om zorg. *Panopticon*, 38(2), 77-82.
- VANDER LAENEN, F. (2015a). Editoriaal: van het interneringsfront veel nieuws. *FATIK*, 32(148), 3-4.

- VANDER LAENEN, F. (2015b). Memorandum naar een volwaardige gezondheidszorg voor gedetineerden en geïnterneerden in België. *FATIK*, 32(145), 23-25.
- VANDER LAENEN, F., & DE CAUWER, B. (2011). Just-care, justitie en zorg in dialoog over internering. *Panopticon*, 32(3), 55-59.
- VANDEVELDE, S., SOYEZ, V., VANDER BEKEN, T., DE SMET, S., BOERS, A., & BROEKAERT, E. (2011). Mentally ill offenders in prison: The Belgian case. *International Journal of Law and Psychiatry*, 34(1), 71-78.
- WITTOUCK, C., VANDER LAENEN, F., & AUDENAERT, K. (2016). "Authority meets mentally ill": het belang van procedurele rechtvaardigheid. In T. VANDER BEKEN, E. BROEKAERT, K. AUDENAERT, F. VANDER LAENEN, S. VANDEVELDE & W. VANDERPLASSCHEN (Eds.), *Sterktes van mensen: sterktegerichte strategieën voor het ondersteunen van mensen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten pleegden* (pp. 95-121). Antwerpen: Maklu.

Wetgeving

- Wet van 5 mei 2014 betreffende internering van personen met een geestesstoornis ("Interneringswet"), *BS* 9 juli 2014.
- Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie ("Potpourri-III"), *BS* 13 mei 2016.

VERVOLGING, BERECHTING EN MAGISTRATUUR / PROSECUTION, SENTENCING AND JUDICIARY**Bring on the money and the goods!***De nieuwe COIV-wet van 4 februari 2018 en de COL 9/2018***AN RAES^a****JAN VAN DROOGBROECK^b**

^a Verbindingsmagistraat, Centraal Orgaan voor de Inbeslagneming en de Verbeurdverklaring (COIV) (Corresp.: an.raes@just.fgov.be)

^b Jurist, Centraal Orgaan voor de Inbeslagneming en de Verbeurdverklaring (COIV)

1. INLEIDING

Het Centraal Orgaan voor de Inbeslagneming en de Verbeurdverklaring (COIV) heeft een gloednieuwe wetgeving gekregen. De nieuwe wet van 4 februari 2018 ("COIV-wet", 2018) vervangt de wet van 26 maart 2003 en is in werking getreden op 1 juli 2018.

De nieuwe COIV-wet beoogt de werking en de slagkracht van het COIV te optimaliseren, zodat in beslag genomen en verbeurdverklaarde geldsommen en goederen efficiënter kunnen worden beheerd. Hiertoe zijn bepaalde begrippen en de opdrachten van het COIV duidelijker omschreven in een meer gestructureerde en juridisch geactualiseerde tekst, weliswaar met behoud van de basisideeën van de COIV-wet van 2003. Daarnaast is de positie van het COIV overeenkomstig de EU-wetgeving wettelijk bevestigd.

Bij de strafrechtelijke inbeslagneming, de verbeurdverklaring en de teruggave van vermogensbestanddelen vervult het COIV vier wettelijke opdrachten:

- 1) het beheer van de in beslag genomen vermogensbestanddelen en het geïnformatiseerd beheer van de gegevens m.b.t. deze vermogensbestanddelen;
- 2) de tenuitvoerlegging van de gerechtelijke beslissingen;
- 3) het verstreken van steun door middel van advies, operationele bijstand en opleiding;
- 4) het faciliteren van internationale samenwerking en het aanknopen en onderhouden van relaties met equivalente buitenlandse instellingen.

Hierna worden de belangrijkste nieuwigheden van de nieuwe COIV-wet weergegeven, ingedeeld volgens de opdrachten van het COIV. Als praktische leidraad voor de toepassing van de wet is tevens een nieuwe omzendbrief door het College van Procureurs-generaal uitgevaardigd, zijnde de COL 9/2018.¹ Enkele punten uit deze omzendbrief komen eveneens aan bod.

2. BEHEER VAN IN BESLAG GENOMEN VERMOGENSBESTANDELEN

Wanneer vermogensbestanddelen in beslag zijn genomen, maakt de COIV-wet een onderscheid tussen het waardevast, het verplicht en het facultatief beheer. Daarnaast kunnen vermogensbestanddelen ter beschikking worden gesteld van de federale politie. De nieuwe COIV-wet voert voornamelijk vernieuwingen door m.b.t. het waardevast beheer en het verplicht beheer.

¹ De omzendbrief nr. COL 9/2018 vervangt de omzendbrief nr. COL 7/2004.

2.1. *Waardevast beheer*

Om te voorkomen dat de loutere bewaring in natura van in beslag genomen vermogensbestanddelen zou leiden tot waardevermindering, schade of kosten die onevenredig zijn met hun waarde (rekening houdend met de duur van het strafrechtelijk onderzoek), kon de bevoegde magistraat reeds een maatregel van waardevast beheer bevelen. Meer bepaald betreft het een vervreemding, een teruggave tegen betaling van een geldsom, of een bewaring in natura door de griffie, door de beslagene of een derde met of zonder zekerheidsstelling.

Met de nieuwe COIV-wet is het openbaar ministerie, en in voorkomend geval de onderzoeksrechter, verplicht om binnen een termijn van drie maanden na de inbeslagname van motorvoertuigen, vaartuigen en vliegtuigen dergelijke maatregel te bevelen. Deze goederen zijn immers in sterke mate onderhevig aan een snelle waardevermindering en de bewaring ervan in natura kan leiden tot hoogoplopende gerechtskosten. Er kan worden beslist tot een teruggave ervan mits betaling van een geldsom of een vervreemding.

Verder is het openbaar ministerie of de onderzoeksrechter volgens de nieuwe COIV-wet ook verantwoordelijk voor vermogensbestanddelen die op het Belgisch grondgebied in beslag zijn genomen in uitvoering van een klassiek rechtshulpverzoek.² De regeling is geïnspireerd op en geldt tevens voor het Europees bevroezingsbevel. Dit eveneens om hoogoplopende gerechtskosten te vermijden die ten laste zijn van de Belgische Staat. De wet bepaalt dat het openbaar ministerie of de onderzoeksrechter de bevoegde gerechtelijke autoriteit in de verzoekende staat vooraf in kennis stelt van de beslissing van waardevast beheer en vervolgens van het resultaat van de uitgevoerde beheersmaatregel.

2.2. *Verplicht beheer*

Het COIV stond reeds in voor het verplicht beheer van in beslag genomen geldsommen³ en geldsommen die in de plaats zijn getreden van vermogensbestanddelen die het voorwerp uitmaakten van een maatregel van waardevast beheer. Met de nieuwe COIV-wet is hieraan toegevoegd het verplicht beheer van getransfereerde creditsaldi van in beslag genomen bankrekeningen en in beslag genomen virtuele valuta.

De nieuwe COIV-wet voorziet dat het openbaar ministerie of de onderzoeksrechter binnen maximum drie maanden na de inbeslagname van een bankrekening opdracht geeft aan de financiële instelling om het saldo over te maken op de bankrekening van het COIV. Op deze wijze kunnen de gelden in geval van een teruggave of een opheffing van het strafbeslag worden aangewend voor de aanzuivering van publieke schulden (de wettelijke schuldcompensatie).

Vanaf nu is het verplicht beheer ook voorgeschreven van in beslag genomen virtuele valuta om een uniform, veilig en adequaat beheer ervan te faciliteren. Het COIV staat in voor het beheer (het opslaan) en de verkoop (vervreemding) van de virtuele valuta. Het COIV kan

2 Met toepassing van de wet van 20 mei 1997 betreffende de internationale samenwerking inzake de tenuitvoerlegging van inbeslagnemingen en verbeurdverklaringen.

3 Deze valuta zijn bepaald bij KB van 17 mei 2018 tot uitvoering van de artikelen 8, § 3 en 18, § 1, 2° van de wet van 4 februari 2018 houdende de opdrachten en de samenstelling van het Centraal Orgaan voor de Inbeslagneming en de Verbeurdverklaring. Voorheen waren de valuta opgenomen in bijlage van de omzendbrief COL nr. 7/2004. In het KB zijn de 10 valuta uit deze COL overgenomen, met toevoeging van 1 nieuwe valuta (zijnde de ZAR), rekening houdend met de diensten die de huisbankier van het COIV aanbiedt.

hiertoe een beroep doen op een gespecialiseerde lasthebber. Ondertussen is hiertoe een overheidsopdracht gegund. Daarnaast heeft de werkgroep virtuele valuta van het Expertisenetwerk Cybercrime van het College van Procureurs-generaal een handleiding virtuele valuta uitgewerkt voor de inbeslagneming en de verplichte overdracht aan het COIV van virtuele valuta.

Verder voorziet de nieuwe COL 9/2018 dat de in beslag genomen vermogensbestanddelen een zogenaamd SIN-nummer (Single Identification number) zullen krijgen, zoals voorzien in het PACOS project (Pièce A Conviction – OvertuigingsStuk). PACOS is een informatietoepassing die is ontwikkeld binnen de geïntegreerde politie en in samenwerking met justitie om overtuigingsstukken te traceren doorheen de volledige “chain of custody”. Ieder beslag of beslagen goed zal één uniek nationaal nummer krijgen (SIN-nummer – zelfklevende etiketten met barcode zijn voorzien) en zal zo traceerbaar zijn voor alle actoren doorheen de strafrechtsketen. De toepassing wordt nu getest in een aantal testsites en zou in de loop van 2019 een veralgemeende toepassing moeten krijgen. Het moet aan het COIV toelaten om gestorte inbeslaggenomen gelden op zijn bankrekening dadelijk te identificeren.

2.3. *Facultatief beheer*

Het COIV kan zoals voorheen het beheer waarnemen van waardevolle voorwerpen die normaliter niet in aanmerking komen voor een maatregel van waardevast beheer en dus tijdens de ganse duur van de strafprocedure in natura moeten worden bewaard. Het kan gaan om bijvoorbeeld sierdiamanten, (authentieke) schilderijen en juwelen. Het COIV kan daarbij een beroep doen op gespecialiseerde lasthebbers die over de infrastructuur beschikken om een optimaal beheer te waarborgen (bankkluisen, musea,...).

Nieuw is wel dat de verzoekende korpschef van het openbaar ministerie het dossier kan voorleggen aan de Brusselse procureur-generaal als het COIV de goederen niet aanvaardt (bijvoorbeeld bij gebrek aan adequate capaciteit of om hoogoplopende gerechtskosten te vermijden). De procureur-generaal zal dan na overleg met de betrokken actoren beslissen of het COIV al dan niet moet instaan voor het beheer ervan.

2.4. *Terbeschikkingstelling van in beslag genomen goederen*

Ten slotte kunnen vermogensbestanddelen, die het voorwerp hebben uitgemaakt van een uitvoerbare beslissing tot vervreemding door de bevoegde magistraat, ter beschikking worden gesteld van de federale politie. In de praktijk betreft het voornamelijk voertuigen. De nieuwe COIV-wet versoepelt de voorwaarden voor de terbeschikkingstelling. De directeur van het COIV hoeft niet langer het voorafgaand akkoord van de magistraat die de vervreemding van het goed toestond, hij kan nu autonoom beslissen tot de terbeschikkingstelling.⁴

De procureur des Konings kan in beslag genomen goederen die voor onmiddellijke vernietiging in aanmerking komen ook voor een beperkte duur ter beschikking stellen van politiediensten of een wetenschappelijke instelling voor operationele of educatieve of weten-

4 De federale politie bepaalt aan welke dienst van de federale of lokale politie het vermogensbestanddeel ter beschikking wordt gesteld, met uitzondering van de politie-eenheid die het vermogensbestanddeel in beslag heeft genomen.

schappelijke doeleinden.⁵ Een parketmagistraat kan bijvoorbeeld een partij cannabis deels afstaan voor de opleiding van drugshonden.

3. TENUITVOERLEGGING VAN GERECHTELIJKE BESLISSINGEN

Het COIV voert de gerechtelijke beslissingen i.v.m. de door het COIV beheerde vermogensbestanddelen uit, enerzijds de teruggave en de opheffing van het strafbeslag en anderzijds de verbeurdverklaring.

3.1. *Teruggave en opheffing strafbeslag*

De nieuwe COIV-wet heeft expliciet een termijn bepaald voor de uitvoering door het COIV van de beslissing van het openbaar ministerie of de rechter tot teruggave van vermogensbestanddelen in bewaring bij het COIV. Met name uiterlijk binnen twee maanden na de kennisgeving van deze beslissing door de bevoegde gerechtelijke overheid. In uitzonderlijke gevallen is een verlenging van een maand mogelijk om een publieke schuldeiser toe te laten om aan het COIV alle nuttige informatie te kunnen meedelen die de publieke schuldvoordringing staft.

Tevens is met de nieuwe wet een evocatieprocedure ingesteld (is een formalisering van een bestaande praktijk). Indien na een sepot of in een rechterlijke beslissing de bevoegde magistraat geen definitieve bestemming heeft gegeven aan de in beslag genomen geldsommen of goederen, kan de directeur van het COIV deze zelf bepalen. Hiertoe wordt voorafgaand een bericht gestuurd aan de magistraat.

De wet breidt verder het systeem van de wettelijke schuldcompensatie uit. Het COIV kan zoals voorheen na de opheffing van het strafbeslag diverse publieke schulden (geldboeten, fiscale en sociale schulden) inhouden op de uit te keren geldsom. Vanaf nu zullen fiscale en sociale overheidsdiensten in andere EU-lidstaten eveneens kunnen worden bevraagd om na te gaan of het de terug te geven gelden kan compenseren met publieke schulden van de begunstigde.

Bij de teruggave van de door het COIV beheerde geldsommen is ten slotte wettelijk voorzien dat deze worden verhoogd met intresten gegenereerd op de bankrekening van het COIV. Dit geldt niet bij een verbeurdverklaring (al dan niet met toewijzing aan de burgerlijke partij). De gehanteerde rentevoet is deze van de huisbankier van het COIV, in functie hiervan zullen al dan niet intresten worden uitgekeerd.

3.2. *Verbeurdverklaring*

De nieuwe COIV-wet bevestigt de ondersteunende rol die het COIV speelt bij de uitvoering van verbeurdverklaringen. Het COIV kan zoals voorheen een onderzoek openen naar de solvabiliteit van de veroordeelde en kan het centrale register van bankrekeningen bevragen dat is opgericht bij de Nationale Bank van België (CAP – Centraal Aanspreekpunt).

De tussenkomst van het COIV in strafrechtelijke uitvoeringsonderzoeken (SUO) is nu ook verankerd in de COIV-wet. Het COIV kan bijstand leveren aan de SUO-magistraat door het tijdelijk beheer van in beslag genomen vermogensbestanddelen van de veroordeelde of de

⁵ In artikel 28novies Sv. werd door de nieuwe COIV-wet een paragraaf 9 ingevoegd.

malafide derde, het bevragen van het CAP, of door het versturen van een bevraging naar het ARO-platform van de Europese Unie of het internationaal CARIN-netwerk i.v.m. mogelijke buitenlandse vermogensbestanddelen van de betrokkene (zie infra). Het openbaar ministerie kan een SUO eveneens delegeren aan het COIV, op verzoek van de bevoegde magistraat of op voorstel van de directeur van het COIV.

4. VERSTREKKEN VAN STEUN

Het COIV kan drie vormen van steun bieden aan gerechtelijke en administratieve overheden: advies, operationele bijstand en opleiding. De nieuwe COIV-wet omschrijft nader de diverse mogelijkheden van het COIV tot het verlenen van operationele bijstand.

Zo kan het COIV bij de vernietiging van in beslag genomen goederen (artikel 28novies Sv.) het parket ondersteunen bij de aanwijzing van een gespecialiseerde onderneming of openbare dienst die instaat voor de materiële destructie van illegale, waardeloze of gevaarlijke goederen. Het COIV staat niet zelf in voor de materiële vernietiging van de goederen, het kan wel raamcontracten afsluiten met derden.

Het COIV kan ook allerlei borgsommen beheren en terugbetalen bij de bestrijding van profijtgerichte criminaliteit (wat in het geval van een teruggave een wettelijke schuldcompensatie toelaat). De Deposito- en Consignatiekas blijft echter exclusief bevoegd voor de consignatie van borgsommen in het kader van de voorlopige hechtenis. Verder is voorzien dat een COIV-magistraat in (complexe) dossiers het openbaar ministerie ter zitting kan assisteren in de debatten over de confiscatie of de teruggave van in beslag genomen vermogensbestanddelen.

5. FACILITEREN VAN INTERNATIONALE SAMENWERKING

In de nieuwe COIV-wet is de aanwijzing van het COIV als enerzijds “nationaal bureau voor het beheer van bevroren voorwerpen” (asset management office – AMO) en anderzijds “gecentraliseerd bureau voor de ontneming van vermogensbestanddelen” (asset recovery office – ARO) wettelijk bevestigd. Overeenkomstig de EU-wetgeving dient elke EU-lidstaat een AMO en ARO in te stellen.

Het COIV is lid van twee internationale samenwerkingsverbanden:

- het ARO-platform (Asset Recovery Office Platform die alle ARO's samenbrengt van de Europese Unie) (Besluit 2007/845/JBZ);
- het internationale CARIN-netwerk (Camden Asset Recovery Inter-Agency Network: een informeel netwerk van magistraten en opsporingsambtenaren dat 56 landen omvat waaronder de EU lidstaten en 9 internationale organisatie en is daarnaast gelinkt aan 6 regionale wereldwijde netwerken).⁶

De nieuwe COIV-wet regelt de samenwerking met equivalente buitenlandse instellingen. Het COIV kan via zijn buitenlandse partners inlichtingen inwinnen over de vermogenssituatie van de verdachte of veroordeelde om de identificatie, de opsporing, de inbeslagneming, het beheer of de verbeurdverklaring van vermogensbestanddelen te vergemakkelijken. De bevoegde magistraat kan aan het COIV een verzoek richten om een ARO/CARIN bevraging uit te voeren. Op deze wijze kan worden beoordeeld of het opportuun is om een klassiek

⁶ <https://www.carin.network/>

rechtshulpverzoek, een EU-bevriezingsbevel, een EU-onderzoeksbevel (enkel indien voor vermogensbestanddelen) of een EU-confiscatiebevel op te stellen. Het COIV kan eveneens bijstand verlenen bij het opstellen of uitvoeren van deze internationale en Europese instrumenten.

De verschillende nieuwigheden in de gemoderniseerde COIV-wet moeten aan het COIV toelaten om volop zijn rol te kunnen spelen, zowel nationaal als internationaal, als partner in de buitgerichte aanpak van criminaliteit.

REFERENTIES

Besluit 2007/845/JBZ van de Raad van 6 december 2007 betreffende de samenwerking tussen de nationale bureaus voor de ontneming van vermogensbestanddelen op het gebied van de opsporing en de identificatie van opbrengsten van misdrijven of andere vermogensbestanddelen die hun oorsprong vinden in misdrijven.

Koninklijk besluit van 17 mei 2018 tot uitvoering van de artikelen 8, § 3 en 18, § 1, 2° van de wet van 4 februari 2018 houdende de opdrachten en de samenstelling van het Centraal Orgaan voor de Inbeslagneming en de Verbeurdverklaring, *BS* 28 mei 2018.

Omzendbrief nr. COL 9/2018 betreffende de Wet houdende de opdrachten van het Centraal Orgaan voor de Inbeslagneming en de Verbeurdverklaring, *BS* 26 februari 2018.

Wet van 20 mei 1997 betreffende de internationale samenwerking inzake de tenuitvoerlegging van inbeslagnemingen en verbeurdverklaringen, *BS* 3 juli 1997.

Wet 4 februari 2018 houdende de opdrachten van het Centraal Orgaan voor de Inbeslagneming en de Verbeurdverklaring ("COIV-wet"), *BS* 26 februari 2018.

